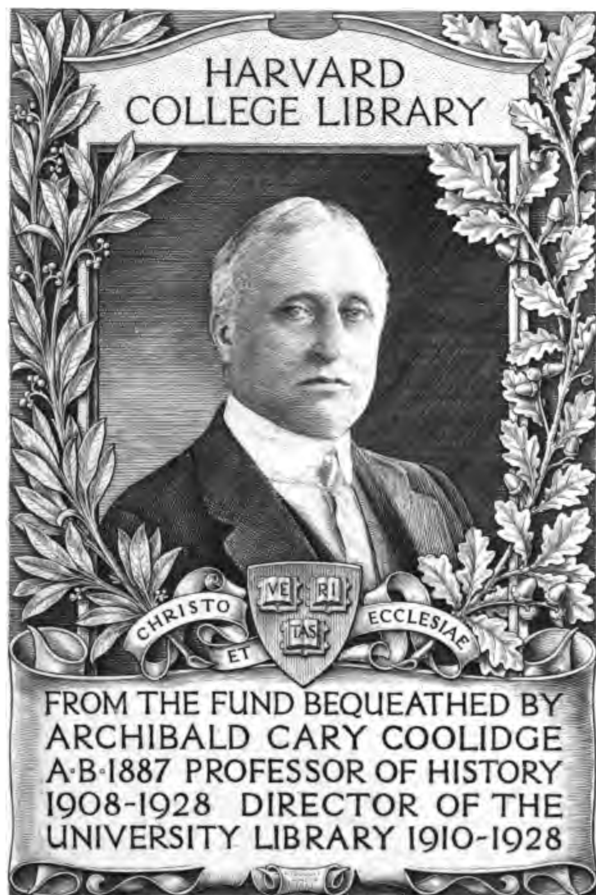

WIDENER
HN NB8B 7

HARVARD
COLLEGE LIBRARY
VE RI TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE
FROM THE FUND BEQUEATHED BY
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
A·B·1887 PROFESSOR OF HISTORY
1908-1928 DIRECTOR OF THE
UNIVERSITY LIBRARY 1910-1928

NEDERLANDS FAMILIE-ARCHIEF

BEWERKT

DOOR

A. A. VORSTERMAN VAN OYEN

EN

G. J. HONIG.

GENEALOGISCHE BIJDRAGEN.

A. J. C. KREMER — HATTUARIE.

'S-GRAVENHAGE,
GENEALOGISCH-HERALDISCH ARCHIEF,
1887.

HATTUARIE.

HATTUARIE.

DE OORSPRONG

DER

GRAVEN VAN GELRE EN CLEVE,

DOOR

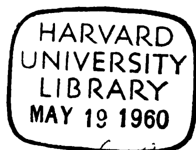
A. J. C. KREMER.

'S-GRAVENHAGE,
GENEALOGISCH-HERALDISCH ARCHIEF.
1887.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
MAY 19 1960

VOORBERICHT.

Velen schijnen, tot nog in het begin dezer eeuw, hier te lande gemeend te hebben, dat onze vaderlandsche geschiedenis vóór het midden der zestiende eeuw nauwelijks de beoefening waardig was. Ongetwijfeld gingen zij van de meening uit, dat door de godsdienstige en staatkundige hervorming geheel en al gebroken was met de instellingen van vroegere eeuwen, dat men met deze voor goed had afgedaan, dat de kennis van de geschiedenis der zoogenaamde grafelijke regeering, tot niets nuttig was.

Dergelijke dwaling bestaat nog bij niet weinigen, voor wie de geschiedenis van ons land eigenlijk slechts begint met de revolutie in de vorige eeuw, of, wat nog gemakkelijker is, en wat zij voldoende achten, met de invoering der grondwet van 1848.

Voeg daarbij, dat dezulken geen begrip hebben van de ware methode tot beoefening der geschiedenis, en zeer practisch meenen te werk te gaan, wanneer zij onvoorwaardelijk geloof hechten aan de beweringen van bepaalde zoogenaamde autoriteiten, die, beheerscht door politieke of kerkelijke krachten, fantasie geven voor werkelijkheid.

Ongetwijfeld hebben anderen zich op wijsgeeriger standpunt geplaatst. Zij begrepen, dat de geschiedenis van een natie niet begint als eene of andere, meest reeds gedurende eeuwen voorbereide, gebeurtenis, plaats grijpt, evenmin als een mensch begint te leven, wanneer hij tien, twintig, dertig of meer jaren oud is. Zij, die het belang der geschiedenis van een volk erkenden tot kennis van dat volk, zijne neigingen, gebreken en behoeften, hebben dan ook getracht de zaken hooger op te halen.

Sedert de vorige eeuw hebben velen dan ook terecht de geschiedenis der Nederlandsche gewesten, van het begin der vestiging van menschen hier te lande tot heden, met ijver onderzocht. Zij hebben met het autoriteitsgeloof gebroken en, met noeste vlijt, oorkonden en zooveel mogelijk gelijktijdige schrijvers gaan verzamelen. Men is begonnen te trachten uit deze de geschiedenis der Nederlandsche gewesten op te sporen.

Dit belet echter niet, dat, van de vierde of vijfde eeuw tot aan het begin der elfde, nog zeer veel in het duister ligt, niet alleen wat bijzonderheden betreft, maar ook wat groote en belangrijke gebeurtenissen aangaat. De geschiedenis der eerste eeuwen na de invoering van het Christendom, moet nog grootendeels, zoo niet ongeveer geheel, worden opgebouwd.

Daartoe is vooral noodig bekend te zijn met de vorsten die toen het land regeerden, want in de zoogenaamde middeneeuwen was de geschiedenis der volken grootendeels de geschiedenis hunner vorsten. Kent men de lotgevallen van een vorst uit dien tijd, dan kent men ook het voornaamste van de lotgevallen, en van den toestand van zijn volk gedurende diens regeering.

De geschiedenis der landstreken, die tot het oude hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen behoorden, heeft talrijke en bekwame beoefenaars gevonden. Zij is, naar wij meenen, zeker niet met minder vrucht bewerkt dan die van eenig ander Nederlandsch gewest. Dit neemt echter niet weg, dat nog veel onbekend is, en voor de elfde eeuw bijna alle zekerheid ontbreekt. Aanleiding vonden wij daarin, om, naar onze geringe krachten, te beproeven, in hoeverre de bestaande leemte kon worden aangevuld.

Daaraan hebben het in 1871 uitgegeven boekje „*De graven in Hameland*" en thans *Hattuarie*, hun oorsprong te danken.

Beide werkjes zijn proeven van genealogiën. De eigenlijke geschiedenis bekleedt daarin slechts eene zeer geringe plaats. Wat hier geleverd wordt is echter geheel nieuw, de vrucht van zelfstandig onderzoek, waarbij wij ons best hebben gedaan door scherpzinnigheid en critiek

uit op zich zelf staande gegevens een geheel te vormen, dat ten minste blijken draagt van eene ernstige poging, om aan de voorwaarden eener wetenschap te voldoen.

Dit strekke tot onze verschooning voor vele tekortkomingen, ook wat den vorm betreft. Zou ons werk eenige waarde hebben, dan moesten wij niet alleen de resultaten van ons onderzoek mededeelen, maar tevens, althans in grove trekken, het onderzoek zelf teruggeven. Daardoor waren wij genoodzaakt onze stof fragmentarisch te behandelen en afstand te doen van het genoegen, eene geregelde geschiedenis te geven.

Bij ons onderzoek volgden wij eene bepaalde methode. Zooveel mogelijk hebben wij de rekenkunde toegepast. Gedurig hebben wij, in het boekje zelf op die methode gewezen, en alzoo is het niet noodig daarop hier terug te komen.

Wij onderstellen, dat ieder die belang stelt in de geschiedenis van Gelderland, de *Oordeelkundige Inleiding* van Bn. VAN SPAEN bij de hand heeft, en deze bij het lezen van ons boekje, zooveel als noodig is, zal naslaan. Ook, dat de voortreffelijke oorkondenboeken van LACOMBLET en Bn. SLOET, niet zullen ontbreken. Daarin zal men de bewijzen vinden bij namen en jaartallen, wanneer geene andere bronnen genoemd worden. Wij hebben geene oorkonden laten overdrukken die reeds zijn uitgegeven, om de kosten niet noodeloos te vermeerderen, en nog niet uitgegevene zijn wij niet zoo gelukkig geweest te bemachtigen. Het archief te Arnhem, hoe belangrijk ook, bevat niets 't welk betrekking heeft op het door ons behandelde tijdvak, of het is te vinden in het reeds vermelde standaardwerk van Bn. SLOET. In Duitsche archieven is, mogelijk, nog wel iets wat ons van dienst had kunnen zijn, maar het ontbrak ons aan de middelen in deze zelf te zoeken of te laten zoeken.

De gemeentelijke bibliotheek te Arnhem bevat daarentegen eene tamelijk volledige verzameling van merkwaardige en kostbare werken, die ons bij onzen arbeid van zeer veel nut zijn geweest. Wat wij buitendien nog noodig achtten, hebben wij getracht ons van elders te verschaffen.

In de Aanteekeningen zal de lezer ongetwijfeld veel vinden, wat ook voor andere dan Geldersche streken niet onbelangrijk is. In de Stamtafelen zal men een overzicht bezitten van de door ons verkregen resultaten, die voor een groot gedeelte te verrassend zijn, dan dat ze voetstoots kunnen worden aangenomen. Ze zullen alzoo, naar ik hoop, tot kennismaking met mijne stellingen opwekken, en aanleiding geven tot verder onderzoek. Ik heb het vertrouwen, dat mijn werk dat verdragen kan.

Ten slotte maak ik van deze gelegenheid gebruik mijnen dank te betuigen aan allen, die mij in deze onderneming hunne hulp hebben verleend; inzonderheid aan den heer Mr. Alex. VerHuell, den wijsgeerigen kunstenaar en geleerde, ben ik veel verplicht, terwijl de welbekende genealoog de heer A. A. Vorsterman van Oyen te 's-Gravenhage, de uitgaaf heeft vergemakkelijkt en welwillend mij zijne zeer gewaardeerde hulp verleende.

A. J. C. KREMER.

De Praest bij Arnhem, April 1887.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Bladz. 1. Dr. Joh. Ferd. Huschberg, maakt in zijne *Geschichte der Allemannen und Franken* weinig gewag van de Ripuariers. Mogelijk verkregen de Batavieren reeds ten tijde van Caesar land bewesten den Rijn.

Bladz. 19, regel 12, lageren adel, lees: lagere adel.
„ 27, „ 20, Merovingers, lees: Merovinger.
„ 27, „ 24, Carolingsche, lees: Carolingers.
„ 31, „ 12, berichtten, lees: berichten.
„ 32, „ 6 v. o., Neutrië, lees: Neustrie.
„ 40, „ 14, Hespergou, lees: Hespengou.
„ 41, „ 11, niets, lees: iets.
„ 50, „ 20, echtgenoote, lees: echtgenoot of man.
„ 52, „ 11 v. o., zelfden, lees: zelden.
„ 81. Henricus en zijne gemalin Aleid geven Lachs aan de Benedictijnen van Trier 1093, Cruft met de Kerk, Bedendorff en Willenburgh. Zijn stiefzoon Siegfried teekent mede. Siegfried eigende zich later Lachs toe, maar gaf het terug. MIRAEUS, *Op. Dipl.* I 271.

Hendrik, heer van Lachs, stierf in 1095. Hij was een kleinzoon van paltsgraaf Ezo, zijne vrouw was weduwe van Adalbert van Ballenstedt, van wien zij twee zoons had: OTTO van Ballenstedt en paltsgraaf SIEGFRIED.

Bladz. 91, regel 9. WICHHARD, lees: Wichard.
„ 101, „ 14. EBROÏN. Zijne gemalin was vrouw van Florines en hij verkreeg van Koning LODEWIJK Antine in Condroz en Heidra in Famine.

Bladz. 101, regel 19. EILBERTUS ontving van zijn broeder Boso Colerus mons (Chaumont) in Florines. *Hist. Walciodor. Monast.* bij Pertz *Mon.* XIV.

Bladz. 108, regel 27. Einrichgon, lees: Einrichgou.

Bladz. 122, regel 20. Fursterberg, lees: Furstenberg.

" 122, " 28. ARNOLD II Juvenis. In het *Tijdschrift voor Noordbrabantsche Gesch., Taal- en Letterk.* van den heer AUG. SASSEN. III n°. 5, gaf de Eerw. Heer FR. G. VAN DER ELSEN eene verbeterde uitgaaf der stichtingsoorkonde van de abdij van Bern van 1134 met een fac-simile van het oorspronkelijk document. Die oorkonde is geteekend o. a. door *Arnoldus* juvenis comes de Cleve, die toen te Utrecht schijnt geweest te zijn. Aan allen twijfel omtrent zijn bestaan zal nu wel een einde gemaakt zijn.

Bladz. 143. In de aanteekening op Castra Vetera is de oorspronkelijke tekst veranderd, waarin van Claudius Civilis gesproken werd, niet van Brinio. Van Brinio wordt door Tacitus slechts eenmaal gewag gemaakt. Hij was het eerste opperhoofd dat openlijk tegen de Romeinen optrad, maar geen man die in staat was om als opperbevelhebber den oorlog voort te zetten. Men leest niet dat bij Castra Vetera Canninefaten waren; die werden lager door Nerviers en Batasiers bezig gehouden, en daar, in Zuid-Holland, zal Brinio in dien tijd het opperbevel gehad hebben.

Mogelijk, zeer waarschijnlijk zelfs, deed Brinio eene gelofte gelijk aan die welke Civilis deed, maar dat is niet zeker. Tacitus zegt: *Hist.* IV. 61. „Civilis, barbaro voto, port coepta adversus Romanos arma, propexum rutilatumqae crinem, patrata demum caede legionum deposuit".

Hooft vertaalde: „Civilis heeft zijn hair, dat hij, volgens zijn barbarische beedelofte, gedaan naa 't neemen der wapenen teegens de Romainen, uitgekemt en gekruift droegh, eerst naa 't volbrengen van den moordt der keurbenden, afgeleidt"

Onze aandacht werd door de vergissing, boven vermeld, meer bepaald op deze plaats van Tacitus gevestigd. De vertaling van den geleerden drossaart is niet juist. Wij verdietschen aldus: „Civilis ontdeed zich, nadat eindelijk de nederlaag der legioenen volbracht was, van zijn, volgens barbaarsche gelofte, na het opnemen der wapenen tegen de Romeinen, naar beneden gekamd en rood geverwd haar."

Volgens de bekende Sikamber-kopjes droegen de Germanen het haar lang en op den kruin van het hoofd zamengebonden of in knoop gelegd. Mij dunkt uit deze plaats is te leeren, dat zij bij eene gelofte, zooals Civilis deed, den knoop uit het haar of den band die het vasthield, wegnamen, en het blonde of rossige haar donker of schitterend rood verwden. Rutilare is rood verwen en niet, zooals Hooft vertolkte,

„kruiven" of krullen. Dat roodverwen was alzoo geene dagelijksche gewoonte bij de Germanen, zij deden het ook niet om zich te versieren, maar het was bepaaldelijk het teeken van eene gelofte, en dat wel eene van veete of bloedwraak.

Bladz. 147, regel 10, Houte Saone, lees: Haute Saone.
„ 148, „ 15. *Herlichheit*, lees: *Herlichkeit.*
„ 150, „ 5, 311, lees: 511.
„ 150, „ 22, 404, lees: 604.
„ 151, „ 7, RADCN, lees: RADON.
„ 152, „ 14, 664, lees: 674, aldaar regel 21, staat 676, lees: 679 en regel 24 ook 679 in plaats van 676.

Bladz. 153, bij noot 5, moet worden vermeld, dat men bij MARTENE et DURAND, *Misc.* I, pag. 22, vindt een charta Herelaefi pro Ecclesia S. Lamberti de Baclaos van het jaar 721, waarin o. a. „hoc est ad basilicam S S. apostolorum Petri et Pauli, et S. Lamberti episcopi et martiris, quam nuper constituimus in loco Baclaos, *ubi nunc domnus pater et pontifex Willebrordus praeesse videtur* . . . . Actum publice loco Baclaos anno I Theoderici regis die XII, mensis Decembris.

De gecursiveerde uitdrukking is niet volkomen dezelfde als die in n°. 6 van Bn. SLOET. In den Bakelschen brief staat WILLEBRORD aan het hoofd der genoemde kerk in den Rinderschen is hij koster der kerk dier parochie, want custos komt wel niet voor in de beteekenis van praesul. Schijnbaar valt de dagteekening in hetzelfde jaar, maar juist die schijnbare overeenkomst kan aanleiding gegeven hebben tot eene invoeging, die eenigzins overeenkwam met wat in den Bakelschen brief stond, en moest dienen om het jaar der Rindersche schenking, zooals de overschrijver dat vermoedde, in den brief vast te stellen. Te Rinderen, dit ten slotte, was, toen de schenking plaats had, niet bisschop WILLEBRORD maar zekere UGILIUS pastoor.

Bladz. 155, regel 26, staat: 644, lees: 674.
„ 156, „ 16, „ de brief, lees: den brief.

ROMEINEN EN FRANKEN TUSSCHEN RIJN EN MAAS.

I.

Dat gedeelte van het land tusschen Rijn en Maas 't welk in latere middeneeuwen tot de hertogdommen Gelre en Cleve, en het graafschap Meurs behoorde, werd voor CAESARS tijd bewoond door de Menapiërs, een Belgisch volk, vermoedelijk van Celtisch ras.

Gedurende CAESARS oorlogen in Gallie werden zij uit hunne overrijnsche bezittingen en hunne landen tusschen Maas en Rijn verdreven. De Romeinen plaatsten in laatstgemelde streken, tijdens de regeering van keizer AUGUSTUS, Katten (Bataui, Batauers) in het noordelijk gedeelte tot aan Niers en Zonsbeek [1]), hooger op Sicambren, tot Erft en Schwalm, terwijl nog hooger de Ubiërs woonplaatsen verkregen hadden).

LIVIUS, die in de eerste eeuw na CHRISTUS schreef, noemt in volgorde langs den Rijn, « Vangiones, Ubii, Colonia Agrippenses, Gugerni et Batavi », — De door DRUSUS overgeplaatste Sicambren zullen derhalve destijds bekend zijn geweest onder den naam van Gugernen.

De op den rechter Rijnoever achtergebleven Sicambren woonden toen, en nog later, bezuiden de Lippe, door die rivier gescheiden van de Tencteri, die oostelijker aan de Bructeri en noordelijk aan de Usipeten paalden, en waarschijnlijk Chauci of Chamavi tot westelijke naburen hadden.

De Romeinen maakten de landen der Batavieren en Gugernen tot grondslag hunner krijgsverrichtingen tegen de overrijnsche volken. Zij legden er wegen aan, zorgden voor goeden afvoer van het water, bouwden er vestingen en legerplaatsen, en ook stichtten zij er koloniën. Romeinen woonden daar te midden van eene Germaansche bevolking. Onder invloed der Romeinen ontwikkelden zich de vroegere wilde of halfwilde Germanen binnen korten tijd tot tamelijk beschaafde menschen. Zij waren aan het oppergezag der Romeinen onderworpen en verplicht manschappen te leveren voor de Romeinsche legers. Zij leerden de taal en krijgskunde der Romeinen, en aan de vrije bevolking werd door Keizer CARACALLA (211—217) het Romeinsch burgerrecht toegekend [3]).

Ook Overrijnsche Germanen lagen gedurende den bloei van het Romeinsche rijk onder de verplichting hulpbenden aan de Romeinen te leveren. Zóó de Friesen, Chauken, Usipeten, Tencteren, Sicambren, Bructeren en Katten. Volken bewesten den IJssel en de Weser in het land 't welk in de Middeleeuwen Neder-Saksen heette, en die bezuiden de Lippe en bewesten de Werra tot aan de Main, door welke deze groep van de ook aan de Romeinen onderworpen Sueven ge-

scheiden was. Al die stammen scheidden zich onder invloed der Romeinsche beschaving van de overige Germaansche volken [4]), maar zij verkregen het Romeinsche burgerrecht niet, hoewel de Romeinen hunne wetgeving en hun bestuur regelden. Toen de macht van het Romeinsche Rijk begon te verminderen, onttrokken zij zich, op het voorbeeld der Sueven (Allemannen), aan hunne verplichtingen en namen of verkregen den gemeenschappelijken naam van Franken, door welken naam werd te kennen gegeven, dat zij hunne onafhankelijkheid hadden terug gekregen [5]).

Ten tijde van GORDIANUS en GALLIENUS, in het jaar 255, traden de Franken voor het eerst op als vijanden van het Romeinsche rijk door een verwoestenden strooptocht. Zij werden teruggeslagen. Sedert dien tijd deden zij gedurig invallen, ook met het doel grondgebied te veroveren en zich te vestigen. Met geweld gelukte hen dit echter vooreerst niet, echter werd toch aan eenigen hunner grond afgestaan, maar onder andere voorwaarden dan die, waarop hunne reeds vroeger in Gallië gevestigde stamverwanten thans tot het Romeinsche rijk behoorden. Zij die na onderwerping woonplaatsen verkregen werden Liti of Laeti geheten, in onderscheiding van de Coloni, volksplanters getrokken uit Romeinsche vrijgelatenen of inboorlingen uit Romeinsche gewesten. De liten of laten stonden onder een praefectus laetorum. Zij waren Rijkslieden en tot den krijgsdienst verplicht. Hoewel ze niet in het bezit waren van het Romeinsche burgerrecht, waren zij geen slaven. Zij bezaten hun eigen recht,

maar hun voornaamste magistraat verkozen ze niet zelf, hun praefectus werd door de Romeinen aangesteld. Zij stonden voor dezen terecht en waren hem gehoorzaamheid verschuldigd. Zoo stonden zij dan onder hofrecht en daarvandaan kregen ze ter onderscheiding van de nog onder eigen wetten en zelf gekozen overheden staande Franken, den naam van Salii, Salische Franken, d. i. hofhoorige Franken.

Sicambren en Chamaven, die ook over den Rijn gekomen waren, onderwierpen zich in de vierde eeuw aan de Romeinsche heerschappij. CLAUDIANUS onderscheidde in de eerste helft der vierde eeuw Sicambren van Saliërs en Franken. — In 358 hadden Salische Franken zich bij Tassanderlo in de buurt van Tongeren geplaatst. Hoewel men niet weet hoe ze daar kwamen is het zeer waarschijnlijk, dat deze uit hunne woonplaatsen verdreven Sicambren waren. Deze Franken werden gemakkelijk door JULIANUS weder onderworpen en als *laten* bleven zij in hunne nieuwe woonplaats.

De overrijnsche Sicambren hadden mogelijk de Bataafsche landen tusschen Rijn en Maas bezet. In 395 sloten zij vrede met STILICO en werden sedert niet alleen tot de Saliërs gerekend, maar vormden de kern van deze. Lang behielden zij hun land beoosten de Maas niet. In 432 werden zij daar vervangen door de de Hattuariers of Attuariers, terwijl andere Franken zich zuidelijker plaatsten. In dien tijd, onder Keizer THEODOSIUS II, alzoo voor 450, bezweken de Batavieren, « vernield in te voet geleverde gevechten. » Ongeveer in denzelfden tijd kwam de naam van Ripuarische Franken

in gebruik [6]). Deze waren de van het Rijk onafhankelijke Franken aan den Rijnoever. Tusschen 402 en 408 waren zij meester van den linker oever van Andernach naar beneden. Het overige Germania Secunda, (bewesten de Maas) was toen bezet door Saliërs, alleen te Lusiges bij Tongeren stond nog een praefectus laetorum. Toen dienden nog Chamaafsche cohorten in Egypte en Bructeren en Amsivariers in Gallie. Vermoedelijk waren de soldaten dezer cohorten bij invallen in Gallie overwonnen en in Romeinsche krijgsdienst genomen, of bestonden die benden uit zoldelingen, uit « gevolgen » van aventuriers dier natiën [7]).

In 412, 413 en 431 hadden de Chamaven verwoestende strooptochten in Gallie ondernomen. Aan die invallen werd door den vrede van Stilico een einde gemaakt. De Ripuariërs stonden onder bijzondere Koningen, vermoedelijk uit het volk der Hattuariers gekozen, dat zal het machtigste geweest zijn der Ripuariërs bewesten den Rijn, zij toch vormden zamen één natie, terwijl de overige Ripuariërs vermoedelijk oorspronkelijk bestonden uit kleine afdeelingen van verschillende volken, die onder hunne aanvoerders zich tusschen Rijn en Maas gevestigd hadden [8]).

Toen het Romeinsche rijk in een stortte, hadden zich Salische Franken vereenigd tot één staat onder Ricimir in 418, of onder diens zoon Theodemir. Ricimir was in 384 Romeinsch consul geweest en den Romeinen niet vijandig. De Ripuariërs waren niet in dien Frankenbond begrepen, maar stonden onder hun eigen Koningen. De Koning der Salische Franken had toen

zijn zetel te Dispargum bij Tongeren. CLODIO werd daar opgevolgd door MEROVAEUS zijn zoon of neef. — De koninklijke waardigheid werd na MEROVAEUS erfelijk bij de Franken en zijn opvolgers tot DIEDERIK IV, die in 752 door zijn Hofmeier PEPIJN werd afgezet, zijn bekend onder den naam van Merovingers.

Gelijk gezegd is stonden de Ripuariers onder eigen Koningen. In Germania Secunda (België) bestonden behalve het Frankische koningrijk ook nog rijkjes van Nerviërs, Menapiërs, Tongeren en Morinen. Te Keulen zetelde de Koning der Ripuariërs. Nadat hij in bondgenootschap met CLOVIS, den Koning der Saliërs (onder wien met der tijd de Salische Franken vereenigd waren) de Alemannen geslagen had, werd hij, SIGEBERT, omstreeks het jaar 500 door zijn zoon CHLODERICK vermoord, waarna CLOVIS het geslacht van SIGEBERT uitroeide en zich meester maakte ook van het Ripuarische rijk.

CLOVIS vergroote Ripuarië met negen provincien en sedert sprak men van Austrasië d. i. het oostelijk deel van het rijk der Franken in tegenstelling van Neustrië, waarmede men het westelijk gedeelte bedoelde. Onder zijne zoons werd zijn rijk verdeeld. DIEDERIK, een van deze, verkreeg in 511 Austrasië. Hij vestigde zijn zetel te Metz. Na dezen bestond onder de Merovingers Austrasië nu eens als afzonderlijk koningrijk, dan weder was het een tijd lang met Neustrië onder een scepter vereenigd [9]).

De Merovingische Koningen voerden bijna altijd oorlog tegen buitenlandsche vijanden of onder elkander, gedurig hadden daardoor nieuwe landverdeelingen

plaats, zoodat de grenzen van Ripuarië niet altijd dezelfde bleven. De naam bleef echter behouden, en het land zelf werd als een afzonderlijk hertogdom beschouwd over 't welk een Hofmeier of Hertog het dadelijk gezag zal hebben uitgeoefend.

DE GOUEN IN HATTUARIE.

II.

Wat tot het hertogdom Ripuarië behoorde is thans niet met volkomen zekerheid op te geven [1]). De kerkelijke verdeeling in bisdommen en decanaten kan hier geen onfeilbare wegwijzer zijn. St. MATERNUS, derde bisschop van Trier, eerste bisschop van Keulen, was ook bisschop van Tongeren. De drie zetels duiden op afzonderlijke landen in het begin der vierde eeuw, alzoo vóór de vestiging der Hattuariërs tusschen Rijn en Maas. De bisschopszetel van Tongeren werd later eerst naar Maastricht en ten slotte naar Luik verplaatst. Het oogenblik der vestiging van deze bisschoppelijke zetels, die gebleven zijn, zal beslissend geweest zijn, en tot iedere diocese gerekend wat toen onder den zelfden landvorst stond. Aken b. v. behoorde in 887 nog tot de Keulsche diocese en kwam eerst later onder Luik. Zuidelijk strekte het bisdom Keulen zich verder uit dan waarschijnlijk het oude Ripuarië, waarvan men de oude grenzen naar dien kant nog meent terug te vinden en de namen Kolenscheid (scheiding van het Kolenwoud) bij Aken, Eicherscheid bij Montjoie, Harperscheid en Reiferscheid (scheiding der Ripuariërs) bij Schleiden, Reiferscheid bij Aremberg en Franken bij Zinzig. — De grenzen van het bisdom Keulen zijn

in omgekeerde richting de volgende: van den Rijn boven Zinzig in zuidwestelijke richting naar de Use en Alve, een weinig boven hunne vereeniging slechts op een paar mijlen afstand van de Moesel, dan westelijk in een boog om Kijllberg, vervolgens in Noordelijke richting, over de Nims en de Prumen, onmiddelijk onder hunne bronnen opwaarts en weer westelijk en in een grooten boog om Malmedy, over de Warge en Wesdre, nabij de bronnen van laatstgenoemde rivier. Van daar liep de grens, noordelijk langs Aken en de bronnen der Worm, eerst op den rechter dan op den linker oever dier rivier, tot nabij haren mond in de Roer, van daar in oostelijke richting naar de bronnen der Niers, op den rechter oever van deze om Wickeraad, nu weder terug op den linker oever in rechte lijn tusschen Dalem (Luiksch) en Reydt (Keulsch) Waldniel en Dulken (K), Kaldekirchen (L) en Huisbeek (K), Venlo (L) en Heringen (K) naar de Maas boven Arsen. De Maas, de Waal en de Rijn vormden nu de grens tot Emmerik. Van hier volgde zij de landweer tot de Lippe en deze tot hare bronnen. De verdere grenzen van het bisdom beoosten den Rijn, zijn voor ons van geen belang.

Ripuarië was in den Merovingischen tijd in gouen of graafschappen verdeeld, even als alle andere Frankische landen. De grenzen der gouen zijn ongetwijfeld nu en dan veranderd. Wij zullen daarvan een voorbeeld bijbrengen, dat in dadelijk verband staat met ons onderwerp.

In de Maasgou vindt men vermeld [1]): Zusteren in 714. Blarige en Walare (Blerik en Wylre) in de 8ste

eeuw, Berg (St. Odilienberg bij Roermond) in 853, Masnic (Maastricht of Maasniel) en Betine (Besel) in 922, Casalle (Kessel) en Echt in 966. Het praedium Marsna (Meersen) waaronder behoorden Clunam (Klimmen), Litam (Limmel), Hertram (Herten), Angledure (Angleur) in 968, Linni (Linnen bij Roermond) in 1075 en 1071, Echt in comitatu comitis de Los in 1128, Apine (Epen bij Wittem) in comitatu Frederici Ducis in 1056.

Maar in 1075 ligt Epen bij Valkenburg, Montsen, Gummenich en Risweiler in de Akenergou, terwijl Herve, Vaals, Eupen en Valkenburg in 1041 in de Luikergou vermeld worden, en Herve vroeger, in 887, in de Ardennergou lag.

Aken was vroeger een district, het stond onder een burggraaf. Na 1056 werd dat district vergroot met een deel der Maasgou en ontstond eene Akenergou, dit mag men uit het voorstaande besluiten. Met Luik heeft iets dergelijks plaats gehad. De Luikergou ontstond uit een deel van de Ardenner- en van de Maasgou.

Uit de Rijksverdeeling van 837 zou men mogen opmaken dat toen de Molengou, de Betuwe, Hameland en Maasgou tot het hertogdom Ripuarië behoorden. In die van 839 worden Hameland, Betuwe, Teisterbant en Dorestad afzonderlijk genoemd, zij behoorden noch tot Friesland noch tot Saksen, terwijl het Hertogdom Ripuarië vroeger genoemd wordt. In de verdeeling van 870 volgen na elkander de graafschappen Teisterbant, de Betuwe, de Hattuariën, opper en neder Maasgou (deze strekten zich uit op beide oevers der Maas) Luik, het district Aken, het district Tectis

(dat is Theu en niet Maastricht), vijf graafschappen in Ripuarië, de Meyengou, de Bedagou, de Nitagau, enz. [3]).

Hier zien wij dat Ripuarië als hertogdom zich uitstrekte ook over gewesten die tot de bisdommen van Utrecht en Keulen behoorden in 837. In het volgende jaar werden ze niet meer tot dat hertogdom gerekend, en in 870, zijn de Ripuarische landen die tot de diocese van Keulen behoorden verdeeld in Ripuarische en Hattuarische graafschappen; dit laatste wordt bewezen door het meervoud van het gebruikte woord, maar ook het vermoeden bevestigd, dat zij onder één graaf stonden wat met de vijf Ripuarische graafschappen niet het geval was. De Ripuarische graafschappen in 870 bedoeld kunnen geen andere geweest zijn dan de Ahrgou, Eifelgou, Zülpichgou, Julichgou en Keulsche of Gilgou ook Cutsgou genoemd.

Onder de Hattuarische gouen zullen toen begrepen zijn de Molengou, de Neusergou, Hattuariergou en het district Nijmegen.

In het westen grensde Hattuarie aan de Maasgou en de Maas. Zuidelijk zal de Foron de grens geweest zijn van de Oppermaasgou aan den linker oever der rivier. De grens tusschen Opper en Nedermaasgou is hier niet te bepalen. Noordelijk liep de Maasgou misschien tot de Swalm. Volgens de kerkelijke indeeling tot Arsen. Noordelijk daarvan lag aan de Maas de Pagus Ganapi of Gennepergou waarin in 950 Bechi en Awi, dat zal zijn Blyenbeek of Aayen in de Limburgsche gemeente Bergen. Of die gou een ondergou was van Hattuarië of van de Maasgou is niet bekend. Vermelding verdiend, dat in 927 voorkomt een Blitgeres-

wilre in Achgou in het graafschap van Koenraad. Zoo met die plaats Blitterswijk bedoeld wordt, zou de Maasgou op den linkeroever zich ook niet veel lager dan tot tegenover Arsen hebben uitgestrekt.

Norrenberg [1]) en Fahne geven verschillende opgaven van de Mühl- of Molengou. Norrenberg zegt dat zij zich uitstrekte tusschen Maas, Niers en Schwalm. Tusschen de bronnen van laatstgenoemde riviertjes maakte het nog een kleine inbuiging in Gulik. Wanlo en Heringen, zegt hij, bepalen ongeveer de grenzen tegenover de Attuariërgou. Erkelens en Juchen behoorden tot de Molengou. Hij acht de Molengou identisch met het dekenaat Suchtelen, en uit het vermoeden, dat Attuariërgou en Molengou identisch kunnen geweest zijn, op grond dat Stralen in 1138 gezegd wordt gelegen te zijn in de Molengou, terwijl hij de Attuariërgou identisch acht met het dekenaat Stralen.

De grenzen der dekenaten zijn evenmin altijd dezelfde gebleven als die der bisdommen. Fahne geeft veel grootere uitbreiding aan de Molengou dan Norrenberg. Hij geeft als grenzen op in het oosten de oude Rijn of de Crefelder, Stender, Langhorster, Aldekerker, Eylsche en Neukerker broeklanden, verder de Niers tot haar mond in de Maas, die rivier opwaarts tot de Schwalm, en deze opwaarts tot hare bronnen. Van daar met eene lijn om de vroegere heerlijkheid Erkelens, en het ambt Caster en verder waarschijnlijk langs de heerlijkheid Dyck, door het kleine broek en het Keulsche kerkdorp Wisslich naar het Crefelderbroek.

Behalve het dekenaat Suchtelen rekent hij tot de Molengou het geheele dekenaat Gelder behalve Udem.

Het dekenaat Gelre zal voor de 13^e eeuw geweest zijn het dekenaat Stralen, want toen bestond het uit Afferden, Aldekerk, Arsen, Asperde, Bergen, Beugen, Gelder, Gennep, Goch, Heyden, Hemmersum, Kessel, Neukerken, Stralen, Udem, Wolbeek, Wello, Werth, Wetten, Weese en Winnendonk. Daar wij een Gennepergou leerden kennen en Gennep in het dekenaat Gelre lag, zou daar uit het vermoeden kunnen ontstaan, dat het dekenaat Stralen identisch geweest is met de Gennepergou.

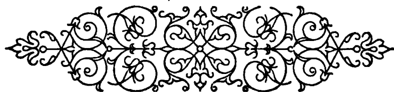
FAHNE, die naar onze meening te groote uitgebreidheid geeft aan de Molengou rekent de gou Nivenheim, later het ambt Hulchrath en de Neusergou tot Hattuarië. — Wij meenen dat de Erft de zuidelijke grensrivier geweest is van het land der Hattuariërs tusschen Rijn en Maas. Vermoedelijk strekte het zich uit tot de Zonsbeek. Oostelijke grens was de Rijn, westelijke waarschijnlijk de Niers. Hammerden en Kappelen zijn dan de zuidelijkste plaatsen der Neusergou geweest.

In de Hattuariergou wordt in 856 en 868 vermeld de Villa Geizefurt in de Odenheimer mark [5]) en bij de grensbepaling van een bosch aldaar opgenoemd de Niers, de Nerschina en de Lusgochesbach. Udem behoorde, gelijk wij zagen in de dertiende eeuw tot het dekenaat Gelre. FAHNE zonderde Udem af van de plaatsen die hij in de Molengou onderstelde. Overigens acht hij de Hattuariërgou identisch met het dekenaat Xanten dat zich ook over de dorpen in het Maas-waalsche uitstrekte en alzoo het vaste land der Batavieren tusschen Rijn en Maas besloeg. — Over den Rijn strekte hij ook de Hattuariërgou uit, tot welke hij de Duffel

en de Hetter rekende, terwijl hooger op de Keldachgou de Roergou en Duisburgergou behoorden tot de Hattuariesche landen.

Gregorius van Tours zegt, dat de Frankische Koning Chlotarius II, die in 628 stierf, regeerde over een rijk waarvan Lippe en Rijn grenzen waren. De Hetter behoorde alzoo niet tot zijn gebied. Hetter beteekent grens of grensland, en het is alzoo zeer waarschijnlijk, dat in overouden tijd met dien naam werd aangeduid een gedeelte der agri decumates tusschen den Rijn en de landweer die bij Emmerik begint tot de Lippe, de onbewoonde streek die later door Germanen bezet werd. De bovenvermelde mededeeling van Gregorius wettigt het vermoeden, dat deze landstreek ten tijde van Chlotarius bezet was door Chamaven. Fahne liet zich waarschijnlijk verlokken door de toevallige omstandigheid, dat de woorden Hetter en Hattuarië eenige overeenkomst in klank bezitten.

De Duffel wordt tot de Betuwe gerekend. Deze was echter reeds in het bezit van Chlotarius II, en zal, daar zij op den linker oever van den hoofdstroom des Rijns lag, tot Hattuarië gerekend zijn, hoewel zij kerkelijk tot het bisdom van Utrecht behoorde en onder het dekenaat van Emmerik stond.

HATTUARIE ONDER DE FRANKEN.

III.

Gelijk wij aantoonden, hebben de Hattuariërs op geen vreedzame wijze bezit genomen van de door hen bezette landen tusschen Rijn en Maas. Zij deden dat niettegenstaande het verzet van Romeinen en Sicambren en pastten derhalve ongetwijfeld het toen bestaande oorlogsrecht toe in volle gestrengheid. De stichtingen der Romeinen waren reeds vroeger grootendeels vernield, zij voltooiden die vernieling. Als alle barbaren waren ook de Hattuariërs niet zeer genegen zelf de hand aan den ploeg te slaan en spaarden daarom de landbouwende bevolking, zich vergenoegende de aanzienlijken en grondeigenaars dood te slaan of te verjagen [1]. Tot de bevolking die zij spaarden behoorden colonen en laten, in wier toestand vooreerst weinig verandering kwam, dan dat zij van meester veranderden. De in den oorlog gemaakte buit werd gelijkelijk onder de krijgers verdeeld. De aanvoerders kregen geen grooter deel dan de soldaten. Allen die deel genomen hadden aan de verovering kregen alzóó grondbezit. Het lot besliste bij deze verdeeling. De op de toegedeelde gronden aanwezigen behoorden bij den grond.

De domeinen of kroongoederen en de tempelgoederen bleven hunne bestemming behouden. De koningen hadden gedurende den tijd hunner regeering het gebruik der domeinen, doch daar het koningschap nog niet erfelijk was, konden zij over die goederen niet als eigendom beschikken. Domeingoederen dienden ook tot onderhoud der onder de Koningen staande ambtenaren van het openbare gezag.

Nadat de Merovingers zich hadden meester gemaakt van Ripuarië, het koningschap erfelijk was geworden in hun geslacht en Clovis het Christendom had aangenomen, kwam hierin verandering.

De goederen die tot godsdienstige doeleinden waren afgezonderd, werden nadat de Koning der Franken het Christendom had aangenomen, domeingoederen en al meer en meer beschouden de Koningen de domeinen als bezittingen van hun geslacht. Waarom zouden zij niet, daar ze het geheele rijk als een erfgoed beschouwden?

Het gevolg hiervan was, dat de Koningen domeingoederen in eigendom afstonden aan kerken, kloosters en gunstelingen en de bezittingen der kroon daardoor verminderden, terwijl zij door verbeurdverklaringen deze weder vermeerderden. Door deze schenkingen kregen eenige familiën groot overwicht over de minder gelukkige en bevoorrechte. In dien tijd van geweld dwongen deze niet zelden minder machtige grondeigenaars hunne bezittingen aan hen af te staan, of waren deze genoodzaakt dit te doen om niet met geweld uit hun eigendom verdreven te worden. Zij die hun goed afstonden, ontvingen het dan wederom onder

meer of minder bezwarende voorwaarden in leen. Kleine geërfden en colonen werden niet zelden tot de laten stand terug gebracht, maar later werden zelfs edellieden laten.

Door dit misbruik van macht ging de vrije boerenstand, in den loop der eeuwen, in deze streken bijna geheel te niet.

De groote grondeigenaren en de geestelijke heeren streefden naar immuniteit. Stiften en kloosters verwierven hierbij bevrijding van openbare diensten en belastingen, opheffing van onderworpenheid aan den openbaren rechter, enz. Om den verzwaarden druk van diensten en belastingen te ontgaan, begaven zich nu vele kleine geërfden in hoorigheid der geestelijke heeren. — Al meer en meer werd op die wijze het openbare recht vervangen door het hofrecht.

In het Frankische rijk bestonden alzoo verscheidene bronnen van rechtsmacht. Vooreerst die des Rijks, welke vertegenwoordigd werd door den Koning en zijne graven. De graven waren in den beginne ambtenaren. De Koningen droegen dat ambt liefst op aan lieden van mindere afkomst, aan zonen van laten of aan vrijgelaten slaven, maar toch bestonden er altijd graven van aanzienlijke afkomst en groote bezittingen. De inkomsten van de graven bestonden uit een of meer domeingoederen (beneficia of ambtsleenen), en uit een derde deel der boeten. In den loop der tijden werd dit ambt erfelijk. De graven verkregen zulk een macht, dat het onmogelijk was den zoon of den broeder het ambt te weigeren, dat vader of broeder bezeten had. Zoo werd ook dit ambt familie-bezit-

ting. De grafelijke waardigheid verloor geheel en al het oorspronkelijk karakter. De graven verhieven zich van koninklijke ambtenaren tot onafhankelijke gerichtsheeren en vereenigden de vroegere ambtsgoederen met hunne erfgoederen (allodiale bezittingen) tot bijzondere territoriën.

De geestelijke heeren hadden voor wereldlijke zaken voogden onder zich. Op dezelfde wijze verhieven zich de voogden tot heeren.

Intusschen geschiedde dit slechts in den loop van eeuwen, langzamerhand, niet plotseling. Door misbruik of ontwikkeling, niet door eene revolutie.

Vooreerst was het rijk verdeeld in hertogdommen, welke weder verdeeld waren in graafschappen. Deze waren weer verdeeld in centgraafschappen, ambten, tusschen Maas en Rijn honschappen geheten aan wier hoofd honnen stonden, buurtrechters enz. allen ondergeschikten aan den graaf.

Alle ambtenaren waren, voor zoover zij vasallen waren, dat is voor zoover aan hun ambt krijgsdienst verbonden was, vrije lieden (vasallus, fidelis). — Adel bestond vooreerst nog niet. Men had vrijen (Franci libri), en hoorigen van verschillende soort. De vrije verloor zijne persoonlijke vrijheid niet door het aanvaarden van een ambt. Zoolang echter de dienst duurde — zoolang hij het ambt bekleedde, — was hij aan hofrecht onderworpen en stond, zoo hij in dienst was van grondheeren, in niet tot hunnen dienst behoorende zaken onder het openbaar recht, maar men moest zich eerst tot zijn Heer wenden voor hij in het gerecht konde betrokken worden. Ook grond-

heeren — wereldlijke en geestelijke, — die immuniteit bezaten, stelden nu en dan graven aan over sommige hunner goederen.

Van die tot krijgsdienst verplichte ambtenaren waren zeer onderscheiden de dienstmannen (ministeriales). De huismeier, seneschal, maarschalk, kok, bakker en schenker, die ook « comites » genoemd werden, waren in den beginne alle onvrijen. Uit vasallen en ministerialen is de tegenwoordige oude adel ontstaan. Uit de krijgsdienst de hooge adel; uit de vasallen en dienstmannen der groote grond- en landheeren de ridderschap of lageren adel.

Hoewel bij de Germanen vroeger een adel bestond, die meerdere rechten bezat dan de stand der gewone vrijen, zoo heeft zich toch de tegenwoordige adel ontwikkeld uit dienstbare toestanden en uit betrekkingen tot het hof des Konings of van een anderen heer. Alle anderen die zich niet tot den hoogeren of lageren adel konden verheffen, daalden met der tijd af tot den hoorigen boerenstand. Slechts in de rijks onmiddelbaar gebleven territoriën en in Westfalen en Friesland hebben zich nog tot in latere tijden rijksvrije lieden of rijkslieden staande gehouden, totdat in de steden een nieuwe stand van vrijen (de burgerstand) optrad, en later de vrijheid algemeen werd.

In de middeleeuwen was, bij het erfelijk worden der ambtsleenen, de onvrijheid bijna algemeen en in zekeren zin een voorrecht. De kleine vrije grondeigenaar kon zijne bezittingen niet beschermen tegen de talrijke geweldenaren, en de openbare macht geraakte hoe langer hoe meer in handen van deze. Om in rustig bezit te

blijven, droeg hij zijne goederen op aan een machtig geestelijk of wereldlijk heer en ontving die weder in leen. In rijks- of koningsdienst te zijn, verzekerde groote voordeelen, die dienst was daarom zeer gezocht. In dienst van andere heeren genoot men de bescherming van deze, en had men gelegenheid om voor de toekomst van zich en zijne kinderen te zorgen.

De Koningen stonden soms geheele districten of graafschappen in eigendom af aan vasallen die in hunne gunst stonden. Zoo verkregen de graven van Holland door gunst en wapengeluk hun graafschap als een vrije bezitting, wegens welke zij wel verplichting erkenden jegens het Rijk, maar toch niet schroomden zelfs tegen den Koning het zwaard te trekken, wanneer zij meenden door dezen in hunne rechten verkort te zijn. Zij behielden den titel van graaf, maar van de oude instelling bleef niets over dan dien naam. Zij regeerden als vrijmachtige hertogen, meer als bondgenoten, dan als vasallen des Rijks, zij, de vroegere dienaren des Konings, beschouwden den Koning, even als de vroegere grondheeren der Germanen in het voorfrankische tijdvak, als een primus inter pares, als de eerste onder hunne gelijken.

Zulke zelfstandig geworden graven noemden zich vorstelijke graven en werden niet zelden Hertogen genoemd.

Uit de indeeling der krijgsmacht in heerschilden kan men omtrent de standen in de Middeleeuwen veel leeren. Die indeeling verdient hier vermelding, omdat ze bepaaldelijk van nut kan zijn bij de behandeling der geschiedenis van Gelre en Cleve.

In het eerste heerschild stond de Koning, in het tweede de geestelijke grooten, dat is zulke aartsbisschoppen, bisschoppen en abten die wereldlijk gebied bezaten, in het derde de wereldlijke Vorsten, in het vierde de graven en vrijheeren. Het vijfde heerschild bestond uit baanderheeren en middelvrijen, en dat waren de praefecten, judices, burggraven en kastelijns of slotvoogden, omdat zij ook vrije mannen onder zich hadden. Het zelfde heerschild bestond uit vasallen en dienstlieden der baanderheeren, zij hadden geen ridderlijke manschap, maar alle mannen van vrije, eerlijke afkomst, die niet eigen waren, onder zich en eindelijk het zevende: de burgers der vrije steden, nl. van zulke steden, die autonomie verkregen hadden, die immuniteit bezaten. De adel wilde hen niet erkennen, daar men niet wist of zij het leenrecht bezaten (lehn fähig waren). LOTHARIUS II had hen echter in de 12e eeuw in het bezit van dat recht verklaard.

In bijna alle Geldersche geschiedenissen vindt men vermeld, dat de graven van Gelre ontstaan zijn uit praefecti of voogden van Gelre. VAN SPAEN heeft reeds gewezen op de verwarring die ontstaan is in het gebruik dezer woorden.

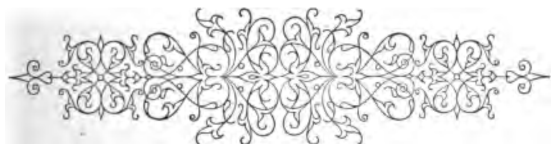
Uit de lijst der burggraven van Utrecht blijkt, dat de titel praefectus gelijk staat met dien van judex d. i. rechter en castellanus of slotvoogd, zulke praefecten waren baanderheeren en volgden op de vrijheeren en graven. Zij behoorden tot het vijfde heerschild. Terwijl de vrijheeren hunne rechtsmacht bezaten krachtens eigendom van eene heerlijkheid, allodiaal of leengoed, ontleenden de baanderheeren die aan hun ambt in

dienst van Koning of landsheer. Vrijheer en baanderheer zijn derhalve geen titels van gelijke beteekenis.

Van zulke baanderheeren, stedevoogden, burggraven of burchtvoogden, moeten onderscheiden worden de advokaten van geestelijke gestichten, corporatien of kerken, die ook voogden genoemd werden. Kerken noch geestelijke gestichten konden zelf in rechten optreden of zaken doen die rechtskracht moesten bezitten. Geen bisschop of abt of plebaan kon zelf zijn bisdom, abdy of parochie vertegenwoordigen [2]). Zij hadden een *doode hand* en alles wat in rechten gelden zou, moest door de *levende hand* geschieden. Door deze moesten goederen verkregen of vervreemd worden. Dergelijke voogden waren de wereldlijke beschermers van kerken en kloosters. De voogden van kerken noemde men ook patronen. Soms heette de voogd « Comes vulgaris » [3]). De voogden en patronen waren niet altijd zeer aanzienlijke personen. Soms waren aanzienlijke grondheeren of landsheeren voogden. Soms ook wel lieden die slechts geringe bezittingen hadden, en niet zelden ondervonden de geestelijke goederen nadeelige gevolgen door de hebzucht van eerstgenoemden en door de armoede van de anderen.

Verder komen nog voor als vrije personen in dienst van kerkelijke heeren of van vrouwen milites, dat is ridders of krijgslieden. Mogelijk komen die milites overeen met de italiaansche condotieri, — in zooverre dat zij een of ander klein ambtsleen bezaten, in tijd van oorlog geen vasallen of dienstmannen konden oproepen, maar dan aan het hoofd stonden van gehuurde krijgers, die zij voor zekeren tijd en met een bepaald

doel aanwierven; mogelijk waren zij in het bezit van wat men later een riddergoed noemde, zeer zeker was hunne betrekking geen aanzienlijke, hoewel ook vrijen en van adelijke afkomst als milites in dezen zin voorkomen.

DE MEROVINGERS.

IV.

De geschiedenis van de regeering der Merovingische Koningen is in alle beteekenissen van het woord eene duistere. Na den dood van CLOVIS, kleinzoon van MEROVAEUS in 511, verkreeg CLOVIS' zoon DIEDERIK [1]) de oostelijke provinciën van het Frankische Rijk. Deze werden toen Austrasië genoemd. Tot 752, toen PEPIJN DE KLEINE de hofmeier van CHILPERIK III dien koning afzette en in een klooster deed opsluiten, had Austrasië nu eens eigen Koningen uit het Merovingische huis, en was het nu en dan voor korter of langer tijd met Neutrië onder een schepter vereenigd.

De Koningen van Austrasië zetelden gewoonlijk te Metz. Austrasie was in Hertogdommen verdeeld. Ripuarië vormde onder hen zulk een Hertogdom. Soms waren onder dat Hertogdom de Hattuarische graafschappen begrepen.

De eerste Merovingers waren woestelingen, zij handhaafden niet alleen hun gezag, maar breidden het uit, want zij waren ook krachtig van lichaam en geest. Tusschen 512 en 520 deden de Deenen een inval in een gedeelte van Hattuarie. DIEDERIK sloeg hen met hulp der Friesen, naar men wil bij Cuik aan de Maas. CHILDEBERT vernielde in 594 de Varnen, die naar men

meent in Zuid-Holland woonden waar hun naam nog zou zijn bewaard gebleven in den naam van het dorp Warmond. Daar deze plaats echter benoorden den Rijn ligt en, gelijk wij zagen, Gregorius van Tours den Rijn opgeeft als grens der Franken in 628, is dit onwaarschijnlijk; nog onwaarschijnlijker is het, dat de Warnen bij Tongeren zouden gewoond hebben. Mogelijk bewoonden zij Zuid-Hollandsche of Zeeuwsche eilanden.

De oorlogen der Merovingers, onderling en tegen buitenlandsche vijanden, liggen echter buiten het bestek van ons werk.

De Frankische Koningen stelden een hoofd aan over het hofgezin, dat is, over allen die tot het koninklijke huis behoorden, onder den titel van Major Domus, 't welk vertaald wordt door het woord Hofmeier. De hofmeier bleef echter niet lang een ministerialis of dienstman, als hij 't ooit geweest is, want wij leeren de eersten, die als zoodanig vermeld worden kennen als aanvoerders in oorlogen, als Hertogen die het bevel voerden over een aantal graven, en soms aan het hoofd stonden van geheel het leger. Dit was bepaald het geval met de laatste hofmeiers, — Pepijn van Landen, onder Chlotarius I, was een zoon van Carloman heer van Landen. De overlevering zegt, dat zijn geslacht afkomstig was van Xanten; lateren zijn van meening dat zijn geslacht te huis behoorde tusschen Rijn en Maas benoorden de Amblève. — Vermoedelijk was hij alzoo van afkomst een Ripuariër, door het huwelijk zijner dochter Begga met Ansegisus, of Adelgisus, een Romein van afkomst, werd zijn

geslacht voortgezet en diens zoon PEPIJN VAN HERSTAL, na den dood van zijn moeders broeder GRIMOALD, hofmeier.

PEPIJN VAN LANDEN was in 639 gestorven en toen werd OTTO, zoon van WERNER, die onderwijzer geweest was van Koning SIGEBERT, zoon van den in 633 overleden Koning DAGOBERT, Major Domus van Austrasië.

Genoemden WERNER, graaf onder DAGOBERT I rekent J. M. KREMER stamvader ook van het huis van Nassau — ook van KOENRAAD Koning van Duitschland die DE SALIER genoemd wordt. WERNER schijnt derhalve van Salische afkomst geweest te zijn.

GRIMOALD was hiermede niet tevreden. Hij had de nederlandsche Austrasiërs op zijne zijde, en zich in het bijzonder verzekerd van den bijstand van den Keulschen bisschop. Gedurende drie jaren voerde hij oorlog met OTTO totdat hij in LEUTHARIUS Hertog van Alemannië een bondgenoot vond, die OTTO in 642 vermoorde.

GRIMOALD stelde zijn zoon CHILDEBERT aan tot Koning van Austrasië. Deze regeerde slechts vijf maanden en kort na zijn dood stierf de hofmeier GRIMOALD in 656, en werd opgevolgd door EBROÏN. Van 664 tot 681 handhaafde deze zich in bloedige oorlogen tegen PEPIJN VAN HERSTAL, door wien hij in 678 bij Laon werd geslagen, in 681 werd hij vermoord door Graaf ERMENFRIED.

Koning DIEDERIK III was in 670 tot Koning benoemd, doch in het klooster van St. Denis opgesloten, in 673 trad hij feitelijk als Koning op en overleed in 691.

Na EBROÏN stelde DIEDERIK WARATO aan, die na

weinig tijd gevolgd werd door zijn zoon GISLEMAR. Deze stierf echter kort daarop en WARATO werd op nieuw hofmeier van Austrasië. WARATO stierf in 689 en hem volgde BERTHARIUS of BERCHARIUS; iemand, zegt ECCARD in de *Franc. Orig.*, van gering voorkomen, onbekwaam in zaken, en onnuttig als raadsman. J. M. KREMER meent, dat hij een zoon was van den vroegeren hofmeier OTTO. Hij huwde ADELHEID dochter van WARATO en bleef niet langer dan drie jaren hofmeier, na welken tijd hij in den slag bij Tetri werd overwonnen en op aanzetting van zijne schoonmoeder ANSFLEDE in 692 vermoord. Zijn hem in Neustrië gegeven Hertogdom Bourgondië werd toen toegekend aan PEPIJN en door dezen gegeven aan zijn zoon DROGO, die in het huwelijk trad met BERCHARIUS' dochter ADELTRUD [1]).

De Merovingers waren sedert 688 tot schijnkoningen verlaagd. De volgende hofmeiers uit het geslacht van PEPIJN regeerden feitelijk het Frankische rijk, totdat PEPIJN DE KLEINE in 752 den laatsten Merovingers afzette en zich zelf tot Koning verhief. Zijn zoon, de beroemde KAREL, die terecht DE GROOTE wordt genoemd, werd de stamvader van een nieuw regeerend huis, dat der Carolingsche.

Tot den tijd van KAREL DE GROOTE hebben wij een groot gebrek aan oorkonden uit welke het mogelijk zou zijn goede territoriale en genealogische geschiedboeken samen te stellen. De geschiedenis der Hattuarische gouen in het Merovingsche tijdvak zal wel altijd, wat ten minste bijzonderheden betreft, voor ons verborgen blijven. Sedert 628 was het gebied der

Franken in de Nederlanden zeker niet uitgebreid, mogelijk zelfs ingekrompen. Volgens OTTO SCARLENSIS deden de Franken onder Koning CHLOTARIIS een inval in Friesland [3]) bij welke gelegenheid de Friesche Koning BEROALD sneuvelde, maar, gelijk wij zagen, strekte zich CHLOTARIUS' gebied hier niet verder uit dan tot den Rijn, en na 628 was ADGIL Koning der Friesen nog te Duurstede gevestigd, zoodat toen Rijn, Lek en Maas grenzen zullen geweest zijn van het Frankische rijk. Bij de Rijks verdeelingen in de negende eeuw wordt nog gesproken van Friesland tot de Maas. Na den slag bij Tetri in 689 werd echter besloten na te gaan welke landen vroeger Frankisch geweest waren [4]). Daarvan was een oorlog met de Friesen en Saksen het gevolg, later maakte KAREL DE GROOTE aanspraak op alle landen die aan de Romeinen schatplichtig geweest waren, als opvolger der Westersche Keizers. Men ziet het, LODEWIJK XIV van Frankrijk vond niets nieuws uit, toen hij zijne *Chambre des inscriptions* instelde.

De oudst bekende oorkonde die wij met betrekking tot deze streken bezitten is eene, die door BN. SLOET wordt toegeschreven aan Koning DIEDERIK III en gegeven is tusschen de jaren 673 en 691. In dat stuk worden vermeld Ressen, Wolfaren en de beide Rothem's. In Hespengou en Ripuarië: «Haimbecha, Halmala, Torona, et inter Altheim Maridas, Ambron, Musinium, Groseas, dat zal zijn : Heimbach bij Schleiden, of Holbeek bij Bilsen, Halmael bij St. Truien, Trognée a/d Jeker, de daar volgende namen hebben wij niet terecht kunnen brengen.

Eene andere giftbrief is door BN. SLOET in zijn oorkondenboek opgenomen n°. 3, en geplaatst in het jaar 720. — Zij werd gegeven in het eerste jaar van zekeren Koning DIEDERIK. BN. SLOET zegt dat geen andere Koning kan bedoeld zijn dan de IV van dien naam. VAN SPAEN twijfelde aan de echtheid. Zeker is het, dat, wanneer achter de vermelding van de kerk van Rinderen de woorden «ubi nunc dominus pater et pontifex Willebrordus episcopus custos esse videtur», echt zijn, de oorkonde op dat jaar moet gebracht worden. Dit is evenwel aan grooten twijfel onderhevig. De uitgaaf van PERDESSUS is genomen naar het Gouden Boek der door WILLEBRORD gestichte abdij van Epternach, onmogelijk is het niet, dat die woorden bij het overschrijven in genoemd boek zijn ingevoegd. De formule zelf is zonderling. Waarom schijnt WILLEBRORD custos te zijn? — Waarom leest men niet, «custos est?» Omdat een kantteekening luidde: ubi — etc. — tunc custos fuisse videtur, en EBROÏN zijne schenking deed in het eerste jaar van Koning DIEDERIK III nl., in 673 [5]).

In dien tijd was EBROÏN zijn hofmeester. De in de oorkonde vermelde EBROÏN noemt zich zoon van ODA, gelijk blijkt een mansnaam, en alzoo een andere vorm van den meergebruikelijken OTTO. Uit onze opgaaf van de hofmeiers is gebleken, dat na OTTO, zoon van WERNER, volgde GRIMOALD uit een ander geslacht, en na diens dood EBROÏN. Het licht voor de hand aan te nemen, dat deze geweest is een zoon van den in 642 vermoorden OTTO.

J. M. KREMER stelt BERCHARIUS die in 689 hofmeier werd een zoon van dien OTTO, doch deze was reeds

47 jaren vroeger vermoord welk lot EBROÏN in 681 onderging, alzoo acht jaar voor het optreden van BERCHARIUS. Deze cijfers laten toe te onderstellen, dat BERCHARIUS een zoon is geweest van OTTO, en jonger broeder van EBROÏN.

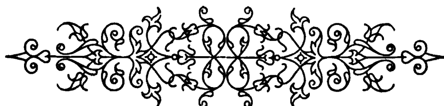
De brief van graaf EBROÏN is gegeven te Rinderen in de Duffel, en de door hem aan de kerk aldaar geschonken goederen lagen in dezelfde landstreek, die tot de Betuwe gerekend werd.

Daar bestond ten tijde van Koning CHILDEBERT alzoo tusschen 695 en 711 een graaf EVERHARD, die zich met buitenlandsche vijanden tegen den Koning verbonden had en wiens bezittingen te Elst daarom werden verbeurd verklaard; zij werden in 726 aan bisschop WILLEBRORD geschonken.

In een brief van 9 Oct. 794 komt hier te lande, in Hameland, voor een EVERHARD zoon van BRUNHARIUS. Die naam komt wel overeen met BERCHARIUS, welke gedragen werd door den zoon van OTTO. Afstamming van deze achtereenvolgend in oorkonden voorkomende heeren aannemende van den Hofmeier OTTO, zoon van BERCHARIUS of WERNER († 642) zou men komen tot het besluit, dat OTTO's zoon geweest is EBROÏN († 681), diens broeder BERCHARIUS (stierf 692) van wien twee zoon OTTO en EVERHARD (afgezet tusschen 719 en 721) wiens zoon was BRUNHARIUS, BRUNO of BERCHARIUS, BENNO, WERNHER vader van EVERHARD, die in 794 Graaf was in Hameland. — Volgens J. M. KREMER toch had de hofmeier BERCHARIUS een zoon, OTTO graaf van de Wormsgou, dien hij tot de stamvaders rekent van het huis van Nassau. — Van den anderen zoon van BER-

CHARIUS, van EVERHARD, zullen volgens onze meening afstammen de Graven van Hameland en van de Nordgou in den Elsas [6]).

De buitenlandsche vijanden met welke graaf EVERHARD had samengespannen waren' ongetwijfeld de Friesen. Koning DAGOBERT had in 630 reeds een kerkje gesticht te Utrecht en daar zetelde nog in 678 Koning ADGIL, die met de Franken bevriend was, maar na diens dood geraakten de Friesen in oorlog met de Franken. De hofmeier PEPIJN sloeg in 689 hun Koning RADBOUD. ADGIL was in 679 gestorven en RADBOUD was, naar de Frankisch gezinde schrijvers berichtten, de aanvaller geweest. Mogelijk heeft hij zich in het begin der vijandelijkheden, ongeveer in het jaar 688 of 689, meester gemaakt van de Betuwe en was EVERHARD daarbij hem toegevallen.

DE GRONDHEEREN.

V.

Ripuarië werd niet door wapengeweld aan de Saliërs onderworpen maar bij verdrag. De toestanden in Ripuarië veranderden daarom niet door de annexatie wat althans den grondeigendom betrof. CLOVIS trad na het vermoorden van SIGEBERT en zijne zoons CHLODERICH, RICHAR en RICHNOMIR in de rechten van dezen en verkreeg hunne bezittingen en de domeinen der kroon, deze laatste ook als kroondomein.

Nadat hij het Christendom had aangenomen vielen ook de tempelgoederen aan de kroon, want de Merovingers waren niet zoo goedgeefsch voor kerken en kloosters als de Carolingers en hunne voorvaderen in den laatsten tijd van hun hofmeierschap.

Staatkundig was het van de Merovingers, dat zij de verschillende gedeelten van het Frankisch rijk stelden onder opperbestuur van personen die tot andere stammen behoorden. Zoo kwamen Ripuarië en Hattuarië onder het bestuur van hofmeiers uit Neutrië, afkomstig van Saliërs. Ook over Moeselanië, den Elsas en Frankenland van de Neckar tot aan de Wied of Sieg. Daarentegen zullen Ripuariërs geplaatst zijn aan het hoofd der ambtenaren in de vroeger Salische gewesten. De Merovingers behoorden tot den stam der Sicambren, de

voorzaten hunner graven in Austrasie waren of hunne stamverwanten of behoorden tot een anderen Salischen stam. PEPYN VAN LANDEN en de Neustrische hofmeiers van zijn geslacht waren vermoedelijk van afkomst Hattuariërs.

NETTESHEIM, en anderen zijn van oordeel, dat een groot deel van Hattuarie kroongoed was der Frankische Koningen. Onder de tempelgoederen die aan hen gekomen waren noemt hij de palts Nijmegen met het Reichswald, de villa Geisefurth, Herungen bij Kaldekirchen, Freimarshausen, Himberg, Kassel, enz. NETTESHEIM meent, dat het geheele land van Meurs in het bezit was van KAREL DEN GROOTEN, zoo ook het geheele land van Gelder.

De Pepijnen arbeidden krachtig tot het bevorderen van landbouw, handel, nijverheid en verkeer in deze streken. De villa Piperloo en de Pipelsbrug bij Susteren vereeuwigden daar hun naam. In hun tijd werd het christendom er algemeen, SUIBERT en WILLEBRORD verkondigden er toen het evangelie; de heilige ODA stichte het klooster te Venray en volgens overlevering heeft PEPIJN VAN HERSTAL aan den Nederrijn en de Nedermaas alleen, twintig Benedictijner kloosters, dertien kanunikale kerken, zes adelijke stiften en zes abdijen gesticht.

Die getallen mogen overdreven zijn, in het algemeen valt aan de waarheid van het door NETTESHEIM gestelde niet te twijfelen, evenwel duidt de vermelding der Udenheimermark aan, dat daarin wel Geisefurt kroongoed was, of eigendom des Keizers, maar niet de geheele mark, zoodat daarin ook anderen ge-

goed waren. De archieven van Xanten zijn door brand vernield, uit giftbrieven daarin aanwezig geweest zou ongetwijfeld blijken, dat in der tijd der Merovingers schenkingen door grondheeren aan die kerk gedaan zijn. Het bijna volslagen gebrek aan oorkonden betreffende de plaatsen in het vroegere ambt tusschen Maas en Waal leiden tot de onderstelling, dat daar weinig of geen domeinen gelegen hebben en het land grootendeels behoorde aan bijzondere grondheeren. In de Geldersche kempen hadden de grondheeren een Eeninge gesloten tot handhaving hunner rechten, welke Eeninge nog zeer lang bestond, een bewijs, dat hier eigen grondbezit algemeen was. Ook in later tijd vindt men hier en daar marken vermeld en overal vindt men in Hattuarie hoven en vrije goederen en deze bewijzen, daar zij van ouds bestaan, ook het bestaan eener vrije edele bevolking, daar vrijheid en adel eensluidend was met het bezitten van grondeigendom. Graaf Ebroïn had allodiale bezittingen in de Duffel, behalve de ambtsleenen, want zulke had hij niet eigenmachtig kunnen wegschenken.

De stad Gelder was in het begin der elfde eeuw eene bezitting van Mengosus [1]). Het Nederambt van Gelre (het gebied Pont), behoorde tot de parochie (mark) Stralen, dat eigendom was van Godizo. Veert bij Pont behoorde ten deele aan den graaf van Gelre en aan het domstift van Utrecht. Van Wetten en Kevelaar schijnen van ouds de Graven van Gelre grondheeren geweest te zijn, terwijl het gebied van Capelle nog in de 14e eeuw onder onderscheidene grondheeren verdeeld was. De ambten Wachtendonk en Krieken-

beek behoorden ook niet tot het domein, zoodat wat het graafschap Gelre betreft, alleen de Voogdij als vroeger domein in aanmerking komt.

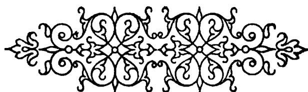
Een gedeelte der Molengou behoorde later aan GULIK[2]). Wanneer men van een gedeelte tot het geheel mag besluiten, dan is men na het lezen der voortreffelijke monographie van Dr. NORRENBERG over Grefrath overtuigd, dat men ook hier met een oude marke te doen heeft. Men vindt hier adelijke goederen, leengoederen en laten-goederen in de heerlijkheid, die ongetwijfeld ontstaan zijn door verandering der marke in eene grondheerlijkheid. Wanneer of hoe die verandering ontstaan is blijkt niet.

Zeker is dit geschied, hetzij door machtmisbruik of door vrijwilligen afstand van de in de marke gewaarden. In Loberich vermeldt FAHNE als geheel vrij de hof te Heithuizen, die hij niet meer wist aan te duiden. Ook dat allodiaal goed zal later in een leengoed veranderd zijn.

Van de geschiedenis van de Neusergou, is vooreerst nog niet veel te vinden [3]).

KAREL DE GROOTE schonk omstreeks het jaar 812 honderd dertig en een halve hoeve in die gou aan Werden. Onder deze vijf en een halve hoeve te Meurs, maar in het testament van zekeren graaf EVERHARD [4]), in 837, verkreeg zijne dochter HEILWECH, wat hare ouders bezaten te Hostrenheim, Luisinga, Mendossa en eene hoeve in Engestein, waarschijnlijk plaatsen bij Meurs, terwijl hare zusters verkregen: INGELTRUD Ermen en Maressen (Herten en Mersem bij Roermond) en JUDITH Belginga en Helessem (Baal en Helsum) in

de Molengou. Deze goederen waren ongetwijfeld allodiale bezittingen van Everhard en bewijzen, dat toen ter tijd nog velen tusschen Rijn en Maas vrij waren van den leenband. Ongetwijfeld is het getal der allodiale goederen ten tijde der Merovingers zeer groot geweest en later gedurig ingekrompen, waarbij de marken te niet gingen door verandering in heerlijkheden en door splitsing. Vooral was het eerste een gevolg van het onder de Carolingers ingevoerde beginsel, dat alle woeste gronden die geen dadelijken eigenaar hadden, die niet behoorden bij een bepaald goed maar nog overdeeld waren, behoorden aan de kroon. Daar de landbouw in vele gedeelten des lands niet zonder die woeste gronden bestaan kond, moesten de landbouwers wel cijnsplichtig worden aan den eigenaar dier gronden. De kleine grondheeren (ieder eigenaar van een vrij stuk grond was grondheer) verdwenen toen en in hunne plaats trad op als grondheer de fiscus of de Koning, die toen hij alle domein als familiegoed beschouwde in leen of in eigendom over land en lieden beschikte welke op deze wijze van vrije rijkslieden, van vrije Franken, langzamerhand afhankelijk geworden waren en ten slotte meest alle in hoorigen staat werden gebracht.

GOUGRAVEN.

VI.

De gouwen werden van 's koningswege bestuurd door graven. Deze koninklijke graven hadden een of meer gouen onder zich. De namen van vele gouen waren ontleend aan de gerechtsplaats, het mallum, een open veld gekenmerkt door een boom, steen of paal, of aan de gesteldheid van den bodem. FAHNE denkt bij de Molengou aan het eerste. NORRENBERG aan het andere. De Hattuariërgou ontleende haar naam aan de Hattuariërs. Hoe die gou voor dien tijd heette is onbekend: ik vermoed de Hainsau of het Boschland.

Later verdwijnen de gouen en komen daarvoor graafschappen in de plaats, die meestal genoemd werden naar den zetel van den graaf.

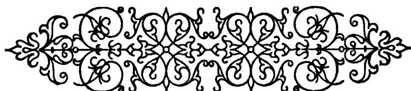
Van de gougraven in Hattuarië valt niet veel te zeggen.

In 856 wordt een paltsgraaf ANSFRIED vermeld, die in de Hattuariërgou de villa Geisefurt aan de Niers verkreeg van Keizer LOTHARIUS II, met een villa in Sodoia aan de Geldione in het landschap Limmen.

In 863 staat hij, zich noemende Dei gratia comes, zijne bezitting in Hattuarië af aan het klooster van Lauresham, mits de abt hem geve de goederen die te Gent in de Betuwe aan dat klooster behoorden, om

die te gebruiken gedurende zijn leven en dat van zijn zoon HILTIWARD. In de onderteekening komt hij voor als comes palatinus. Men mag vermoeden, dat hij geweest is een voorvader van den bekenden Utrechtschen bisschop ANSFRIED, die in 1010 stierf, maar er is geen reden hem graaf van Hattuarië te achten. Daar hij Geisefurt ruilde tegen eene bezitting te Gent en zich zelven comes palatinus noemde, schijnt hij paltsgraaf van Nijmegen geweest te zijn.

In de Maasgou vindt men in 908 een ALBUINUS en RUDOLFUS in 966. In Gennepergou ARNOLD in 950, in Molengou in 966 EHRENFRIED. Meer hebben wij van de gougraven niet kunnen ontdekken. EHRENFRIED wordt graaf genoemd en is mogelijk een ander geweest als paltsgraaf EHRENFRIED, die omstreeks het jaar 954 geboren werd en in 1035 stierf.

DE HESPENGOUERS.

VII.

Hoe gering de gegevens ook zijn, die men bezit met de betrekking tot de Gougraven in Hattuarie vóór de 11e eeuw, zoo kunnen zij toch tot leidraad dienen ter teekening der geslachten uit welke die graven afkomstig waren. Even als de paleiontologen dieren herkennen aan enkele in den bodem gevonden beenderen, moeten wij beproeven uit weinige gegevens, uit enkele karaktertrekken, een geheel op te bouwen.

Balderik bisschop van Utrecht, noemt zich zelven in een brief van 24 Juni 943 zoon van graaf Reinier, wiens andere zoon, alzoo bisschops broeder, Neveling, vader was van een jongeren graaf Reinier. Zoons van dezen neef des bisschops waren Balderik en Rudolf.

De bisschop schonk aan zijn neef en diens zoons in vruchtgebruik goederen te Rura, Lietdorp, Linne, Soletheim, Flothorp, Ascalin, Malicaliol en Curnelo d. i. te Rurich bij Linnich, Linne a/d Maas, Selsen bij Heinsberg, Vlodorp bij Heinsberg, Eschwiler bij idem, Melik bij Roermond, Kirkhoven bij idem, alle in de Maasgou 1). Na den dood van Reinier zouden die goederen komen aan diens zoon Balderik en als deze stierf aan Rudolf.

Bisschop Balderik wordt gezegd geboren te zijn

te Kleef, volgens anderen was hij een zoon van RIXFRIED en broeder van LODEWIJK, graven van Kleef.

Wat de namen van den vader van bisschop BALDERIK van zijn broeder en neven betreft, mag men aannemen dat de in bovenvermelde oorkonde opgegevene juist zijn. Ook bestonden in zijn tijd nog geen graven van Kleef. Toch is het zeer wel mogelijk dat REINIER, vader van BALDERIK bisschop van Utrecht, gezag heeft uitgeoefend over een gedeelte van het latere Kleefsland [3]).

De namen RUDOLF en BALDERIK komen ook voor onder de eerste historische graven van Los of Loon. RUDOLF de eerst bekende graaf van Hespergou, uit wien de graven van Loon gezegd worden af te stammen, werd in 966 afgezet, en na een tusschenbestuur van zekeren BERENGER, opgevolgd door zijn zoon ARNOLD I, die in 1016 dood was. Hij had geen zoon's. Zijn opvolger in Loon was GIJSBERT, zoon van LODEWIJK broeder van ARNOLD. Een andere zoon van LODEWIJK, BALDERIK geheten, was bisschop van Luik.

Algemeen stelt men RUDOLF, graaf van Hespengou een zoon van REINIER II graaf van Henegouen, die voor 932 overleed. Daar RUDOLF echter in 966 werd afgezet (waarschijnlijk was hij betrokken in de samenzwering van ADALBERT, markgraaf van Ivrea, die ook aanhangers in Duitschland vond), kan hij moeilijk een zoon geweest zijn van REINIER II, wel echter van den anderen REINIER zoon van NEVELING, die in 943 nog leefde. De vader van NEVELING heette, zooals uit den brief van Bisschop BALDERIK blijkt, REINIER. Deze zou kunnen

geweest zijn Reinier I van Henegouen, bijgenaamd Reinier Langhals die in 916 overleed, bij zijne vrouw Alberade nalatende twee zoons Giselbert, die na hem hertog van Lotharingen werd, en Reinier graaf van Henegouen en eene dochter gehuwd aan Berenger graaf van Lomme of Namen.

Moeilijk echter is het aan te nemen, dat, wanneer de vader van bisschop Balderik hertog van Lotharingen geweest was, hij zelf hem slechts graaf zou genoemd hebben en vooral dat door geen der Utrechtsche schrijvers daarvan niets zou zijn geboekt. Graaf Reinier vader van bisschop Balderik, zal derhalve wel een minder aanzienlijk persoon geweest zijn.

Na de afzetting van Rudolf, graaf van Hespengou, heeft dat graafschap eenigen tijd gestaan onder een Berenger. Deze kan niet geweest zijn Berenger, graaf van Lomme, want deze was in 932 al overleden. Hij was gehuwd met Symphorienne, dochter van Reinier I van Henegouen en van hem is slechts één zoon bekend die Robert heette en zijn vader opvolgde.

't Waarschijnlijkste zal wel zijn, dat bisschop Balderik behoorde tot het geslacht der graven van Hespengou waaruit de graven van Loon afkomstig waren, zonder daarbij aan te nemen, dat die graven stamden uit het huis van Henegouen.

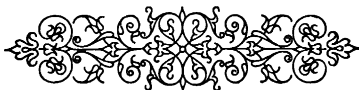
Rudolf van Hespengou, dien wij houden voor een achterneef van bisschop Balderik, had tot zoons Arnold en Lodewijk, beiden waren in 1016 overleden. Arnold kan men houden voor denzelfden Arnold die in 950 graaf was in Gennepergou. Deze is de eerste graaf van Loon geweest. Zijn broeder Lodewijk had drie

zoons GIJSBERT en ARNOLD graven van Loon en BALDERIK Bisschop van Luik.

Die BALDERIK schonk, tusschen de jaren 1007 en 1018, zijn oppidum Pannerden, zijn allodium, alzoo zijn vrij eigen goed, aan de kerk te Luik.

NEVELING broeder van bisschop BALDERIK van Utrecht hebben wij niet kunnen ontdekken ten zij hij schuilt achter een ALBUINUS die in 908 graaf was in de Maasgou, waar, in dit geval, zijn kleinzoon RUDOLF nog in 966 voorkomt.

Het huis van Hespengou heeft eens uitgebreide bezittingen gehad. Het heerschte van de Maghaigne tot Cuyk en de overeenkomst van namen gedragen door leden van dat machtige geslacht, gelijktijdig op den linker Maasoever en op den rechter, in Luikergou en Gennepergou is te groot, dan dat men niet gerechtigd zou zijn, bloedverwantschap zeker te achten.

GRAAF BALDERIK.

VIII.

Gelijk wij zagen wordt de Utrechtsche bisschop BALDERIK genoemd graaf van Kleef. — Dit moge onjuist zijn, — in verband met het voorgaande zal wel juist zijn, dat hij betrekking had op den omtrek dier stad.

In de buurt van deze treft men op het einde der 10e eeuw aan een praefectus GODFRIED, die een broeder had van wiens zoon gezegd wordt dat hij een man was uit gering geslacht [1]). Intusschen was zijn oom GODFRIED gehuwd met eene dochter van hertog GODFRIED [2]); en daar BALDERIK zelf gehuwd is geweest met ADELA de dochter van den machtigen en rijken graaf WICHMAN, die een anderen graaf WICHMAN, minachtend een Saks noemde, zal de schrijver die op BALDERIKS afkomst smaalde, meer aan zijn haat en afkeer, dan aan de waarheid voldaan hebben.

Baron VAN SPAEN meende dat GODFRIED praefectus was in de omstreken van Tiel. Tiel wordt echter in dien tijd gezegd gelegen te zijn in het graafschap van UNROCH of HUNROGH, d. i. HENDRIK, neef van bisschop ANSFRIED van Utrecht.

In het jaar 1009 was GODFRIED oud en ziekelijk en is kort daarna overleden. Zijn zoon GODFRIED hoewel

zwak van lichaam en geest, volgde hem op, maar moest in alles worden bijgestaan door WICHMAN een heer te Vreeden in Westfalen, die met zijne zuster gehuwd was.

Reeds in het jaar 1006 [3]), toen de Noormannen een strooptocht deden naar Tiel, was GODFRIED (de vader) niet meer in staat te velde te trekken. BALDERIK en graaf UNROCH verdreven toen de vrijbuiters. VAN SPAEN plaatst deze gebeurtenis op het jaar 1009 en noemt UNROCH en WICHMAN bevelhebbers. Men heeft hier of eene vergissing of twee invallen. De laatste zal hebben plaats gehad na den dood van den ouden GODFRIED.

Toen ontstond er twist tusschen BALDERIK en WICHMAN over de praefectuur of over de voogdij over den jongen GODFRIED, die zijn vader niet lang schijnt overleefd te hebben. BALDERIK bezat aanzienlijke erfgoederen bewesten den Rijn en ook WICHMAN had daar door zijne vrouw bezittingen verkregen. Hij bouwde op een van deze, niet ver van de Maas een slot (Venlo?).

De jonge GODFRIED bezat ook een slot, nl. te Gennep. Zoodat hij graaf of praefectus zal geweest zijn over de Gennepergou. BALDERIK verwoeste het door WICHMAN gestichte slot, waarop deze het slot Munna (Monterberg bij Calkar) bevestigde. Daarop schijnt vrede tusschen beiden gesloten te zijn.

Maar terwijl WICHMAN eene bedevaart deed naar Rome, wist BALDERIK de praefectuur van den Keizer te verkrijgen en maakte hij zich meester van het slot te Gennep. Gennep, niet Kleef, schijnt alzoo de hoofdplaats geweest te zijn der praefectuur.

Nadat de veete, die hier door tusschen BALDERIK en

WICHMAN weder ontbrandde, verzoend was, brak echter deze weder opnieuw uit. BALDERIK bracht zijne zuster, die weduwe was en twee zoons had, op den linker Rijnoever een bezoek, en toen hij naar zijn verblijf te Uplade (bij Elten) wilde terugkeeren, werd hij door de bezetting van Munna overvallen en moest zich door de vlucht redden.

Waar de zuster van BALDERIK met hare twee zoons woonde is onzeker. VAN SPAEN denkt aan Kleef.

BALDERIK leefde niet alleen met WICHMAN in veete. Ook met GODIZO heer van Aspel en Hengsibach, een bloedverwant zijner vrouw ADELA. Die GODIZO was een vriend van den heer van Vreeden en had de paarden geroofd van ADELBOLD, bisschop van Utrecht, een vriend van BALDERIK, die dezen een bezoek gebracht had en naar huis terugkeerde. Aspel werd daarop vergeefsch door den bisschop belegerd [4]).

Kort daarna overleed GODIZO en vertrouwde zijne weduwe, dochters en bezittingen aan zijn neef GERARD, die in dienst was van BALDERIK, zoodat hij overleden schijnt te zijn in een tijdvak van vrede met dezen. Maar BALDERIK dwong GERARD hem het slot Aspel over te geven, waarop GERARD zich naar Hengsibach begaf en met de weduwe van GODIZO huwde. Dit mishaagde zeer aan BALDERIK die GERARD te Hengsibach belegerde.

GERARD zei daarop den dienst aan BALDERIK op en begaf zich in dien van WICHMAN. Hij werd, naar het schijnt, kastelein te Munna, want toen BALDERIK, die in 1012 niet mede naar Leuven ten oorlog trok, zich naar Keulen wilde begeven, werd hij door GERARD

gevangen genomen en naar Munna gebracht. GERARD wilde hem niet ontslaan, voor hij het slot Aspel had teruggegeven en 2000 pond zilver betaald. Deze som werd echter op voorspraak van WICHMAN tot 400 pond verminderd.

Daarna werd vrede gesloten tusschen BALDERIK en WICHMAN. WICHMAN bracht zelfs zijne oude vijanden BALDERIK en ADELA een bezoek, maar werd toen door hen vergiftigd. 't Vergif bleek niet krachtig genoeg. WICHMAN keerde naar huis terug. Het snoode echtpaar liet hem toen onder weg, 8 October 1016, door krijgslieden overvallen en vermoorden.

Dit bracht de vrienden van WICHMAN in beweging. BERNHARD, hertog van Saksen en ADELBOLD, bisschop van Utrecht, belegerden het sterke kasteel van Uplade, 't welk door ADELA dapper verdedigd werd, terwijl BALDERIK afwezig was. ADELA bedong vrijen aftocht met alle hare bezittingen, maar Uplade (Uplun) werd vernield.

BALDERIK had hulp gezocht bij HERBERT aartsbisschop van Keulen en GERARD van den Moesel en Hengsibach. ADELA stierf in 1017 te Keulen. BALDERIK maakte zich meester van Munna en hoopte zich te herstellen. Maar de Keizer liet Munna verwoesten en BALDERIK werd voor het rijksgerecht te Nijmegen gedaagd. De hertogen GODFRIED en BERNHARD stonden niet toe, dat hij zich verdedigde. Zij zouden hem vermoord hebben, wanneer de Keizer de orde niet had hersteld en hem bevolen zijne tegenwoordigheid te verlaten. De aartsbisschop van Keulen beschermde hem ook nu weder en door dezen werd hij te Keulen opgenomen.

BALDERIK stierf drie jaren later (5 Juni 1021) te Hengsibach en werd te Syflik, bij Kranenburg, in het door hem gestichtte klooster begraven [5].

BALDERIK wordt graaf genoemd te Uplade of op den Houberg. Men houdt beide namen voor die van dezelfde plaats, mogelijk echter lag Uplade bij Elten en Houberg bij Kleef. Hij stichtte een kasteel te Wehl, niet ver van Kranenburg in de Duffel, dat hij moest afbreken. Met den afbraak stichte hij het klooster te Syflik.

Zonder twijfel is BALDERIK graaf geweest over een gedeelte van Hameland [6]) waarschijnlijk ook in Drenthe. Hij bezat de praefectuur die zijn oom GODFRIED op den linker Rijnoever bezeten had. Hij was meester van het kasteel te Gennep. Mogelijk is hij woudgraaf geweest.

BALDERIK die GERARD te Hengsibach belegerde, had ook bezittingen in die buurt (Zie aant. 6 op dit Hoofdstuk).

BALDERIK is gehuwd geweest met ADELA dochter van den Hamelandschen graaf WICHMAN. Die WICHMAN trouwde omstreeks het jaar 953 met LUITGARDA dochter van BOUDEWIJN de jonge van Vlaanderen. ADELA is dus na dat jaar geboren. Zij is eerst gehuwd geweest aan zekeren graaf IMAD, die ouder was dan zij en naar men meent in 983 reeds overleden was. Haar vader stierf omstreeks het jaar 990 en kort daarna hertrouwde zij met BALDERIK.

In het leven van haar zoon, bisschop MEINWERK van Paderborn, wordt gezegd, dat zij toen eene vrouw was van 60 jaar, zoodat zij, ware dit juist in of omstreeks 930 zou geboren zijn. Daar ADELA echter op

het einde van 1016, of in het begin van 1017, nog krachtig optreedt bij de verdediging van haar kasteel, is het niet te gelooven, dat zij toen eene vrouw van ongeveer zes en tachtig jaar oud was. Toen zij WICHMAN van Vreeden liet vermoorden, dacht zij ongetwijfeld nog ettelijke jaren levens voor zich te hebben en men zal dus wel mogen aannemen, dat de opgaaf in het leven van bisschop MEINWERK onjuist is, dat ADELA omstreeks het jaar 954 geboren zijnde toen ruim zestig jaar oud was, en zes en dertig toen zij in 990 een tweede huwelijk aanging.

Haar zoon MEINWERK werd in 1009 bisschop van Paderborn. Hij moet toen 30 jaar oud geweest zijn alzoo geboren in of voor het jaar 979, dat is 25 jaren na 954. Wanneer men aanneemt dat MEINWERK in 983 toen hij naar Hildesheim ter schoole gezonden werd 12 jaar oud was en hij dus in 971 is geboren, dan nog bestaat er geen door cijfers gevestigden grond aan te nemen, dat ADELA's vader niet gehuwd zou geweest zijn met LUIDGARDA van Vlaanderen.

DITMAR [7]) geeft in zijne fabelachtige lijst der graven van Kleef aan BALDERIK en ADELA (volgens hem stierf BALDERIK in 1011) een zoon CONRADUS, die zijn vader als graaf van Kleef opvolgde, en in 1051 zou gestorven zijn en bij AGNES, gravin van Schaumburg won THEODERICUS IV, VIRTUOSUS, gehuwd met MARIA gravin van Henneberg, in 1096 kinderloos overleden, en ARNOLD II gehuwd eerst met MARGARETHA en daarna met IDA uit niet genoemde huizen, uit wien de verdere graven van Kleef zouden gesproten zijn.

Tegen al deze opgaven is zooveel aan te voeren,

dat men ook KOENRAAD, zoon van BALDERIK en ADELA wel in het rijk der fabelen kan doen plaats nemen.

Intusschen vond men in een oud kerkboek te Meer eene aanteekening, waarin graaf DIEDERIK en zijne broeders ALARDUS en GERARDUS vermeld worden te zijn uit de «*prosapia*» van den stichter van Siflik nl. van BALDERIK. Afstammelingen van hem waren zij zeker niet, zoodat het woord prosapia hier, gelijk ook elders, bloedverwantschap zal moeten beteekenen.

Daar BALDERIK eene zuster had, die twee zoons bezat bij een niet genoemden echtgenoot, heeft hij ongetwijfeld bloedverwanten nagelaten 8).

De graafschappen die BALDERIK bij zijne afzetting nog bezat ten oosten van den Rijn zijn bekend. Zijn gebied strekte zich daar uit over de Lymers (met Bergh er onder begrepen) een deel der IJsselgou en der Veluwe. Hij werd daar opgevolgd door WERNHER, zoon van GEBEHARD, kleinzoon van OTTO van Lahngou, heer en graaf van Zutphen.

Die graafschappen waren door BALDERIKS huwelijk met ADELA in zijn bezit gekomen.

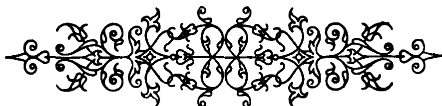
Voor hij met haar trouwde was hij blijkbaar een betrekkelijk arm heer. Zijn oom GODFRIED was toen praefectus en hij zelf mogelijk een vasal of dienstman van ADELAS vader. 't Kan zijn dat hij kastelein was op het slot te Redichem. Zelfs zou men mogen onderstellen, dat hij miles geweest is van ADELA, die, als weduwe van IMAD en zonder zoon die zelf de wapenen kon voeren, iemand noodig had om voor haar den dienstplicht te vervullen als aanvoerder harer vasallen en hoorigen, even als zij in rechtzaken een

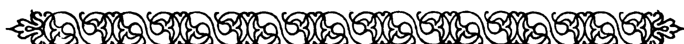
advokaat moest hebben. BALDERIK kan beide betrekkingen bij haar hebben vervuld, hoewel de tweede zeker niet vóór den dood van ADELAS vader en dan als haar echtgenoot.

Naar BALDERIKS voorouders kan slechts gegist worden, het volgende zal evenwel niet onwaarschijnlijk zijn.

In de Gennepergou, men herinnere zich dit, was in 950 een ARNULF of ARNOLD graaf. Wij hebben dezen gesteld later graaf van Loon. Hij stierf omstreeks het jaar 1016.

ARNOLD I graaf van Loon had geen zoon en werd opgevolgd door GIJSBERT zijn neef, zoon van LODEWIJK, en broeder van graaf ARNOLD II van Loon en bisschop BALDERIK van Luik. De grootvader dier heeren was RUDOLF graaf van Maasgou en Hespengou, achterneef van bisschop BALDERIK van Utrecht. Deze RUDOLF had een broeder BALDERIK, die vermoedelijk voor hem overleden is, maar dien ik stel vader van praefectus GODFRIED en van den vader van BALDERIK, ADELES echtgenoote, die vermoedelijk ook BALDERIK heette evenals zijn vader en zoon.

WICHMAN HEER VAN VREEDEN.

IX.

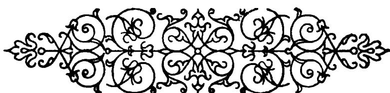
Wichman was volgens den Saksischen Analist een heer of graaf te Vreeden in Westfalen. Fahne heeft in zijn Bocholtz I. B. 1 Abt. Seite 276, ondersteld, dat hij niet te Vreeden maar te Verden te huis behoorde, op grond dat in het Necrologium van St. Michaël te Luneburg zijn dood vermeld is, en hij zich dit niet kon verklaren, dan door aan te nemen, dat er twee Wichmans geweest zijn een te Vreeden en een ander te Verden. Men zou volgens hem bij den Annalist Verdini moeten lezen in plaats van Frethini.

Behalve dat het geen wonder zou zijn op twee plaatsen terzelfder tijd twee Wichmans aan te treffen, bestaan, dunkt ons, geen redenen tot verandering, daar door een of andere gift Wichman uit Vreeden zich de eer kan verworven hebben, te Luneburg in de St. Michaëls-kerk herdacht te worden. Hij was gehuwd met de dochter van den praefectus Godfried en bezat goederen op beide oevers van den Rijn. In 989 was hij aangesteld tot voogd van Borchorst. Deze voogdij kwam later aan de graven van Ravensberg, en in 993 verkreeg hij van Keizer Otto de voogdij van het Stift Metelen in Westfalen.

Naar de lotgevallen van zijn zoon is te vergeefsch onderzoek gedaan [1]. In een giftbrief ten voordeele

van de kerk van Rees, welke moet geplaatst worden tusschen 1079 en 1089 komt voor als getuige een RAGINER zoon van WICHMAN. De naam RAGINER of REINIER komt in Westfalen in dien tijd te zeldzaam voor in oorkonden, en was zoozeer in zwang in het huis waaruit de vrouw van den vermoorden WICHMAN afkomstig was, dan dat men dit achteloos zou voorbijgaan. Was RAGINER een zoon van WICHMAN van Vreeden, dan moet hij toen ver in de zeventig jaar oud geweest zijn. Onmogelijk is dat niet.

In 1085 lag Vreeden in de graafschap van GERARD. Is RAGINER graaf van Vreeden geweest, dan moet hij toen dood geweest zijn en de oorkonde vóór dat jaar zijn opgemaakt. Algemeen houdt men GERARD graaf, ook over Vreeden, voor een der Geldersche graven. Onmogelijk is dat niet. Een gedeelte van de nalatenschap van WICHMAN schijnt aan de graven van Gelre gekomen te zijn, want JOLANDE dochter van graaf GERARD I van Gelre verkreeg aanzienlijke goederen in die buurt [2]) ten huwelijk in 1107, zoodat GERARD I mogelijk gehuwd was met eene dochter of kleindochter van RAGINER. Daar JOLANDE Dalen in Westfalen verkreeg was haar moeder mogelijk BERTRADA dochter van TURINGUS heer van Dalen, en TURINGUS zelf getrouwd met eene dochter van RAGINER, terwijl een deel van diens nalatenschap door eene andere dochter aan RAVENSBERG gekomen is.

GODIZO VAN ASPEL.

X.

Godizo, heer van Aspel en Hengsibach was een bloedverwant van Wichman, graaf in Hameland. Aspel was, naar het schijnt, zijne gewone verblijfplaats. Hengsibach of Heimbach ligt aan de Roer tusschen Gemund en Nideck. Godizo was een zoon van Richizo en moet omstreeks het jaar 1010 of 1011 overleden zijn, want zijne weduwe hertrouwde in 1012 met zijn bloedverwant Gerard.

Godizo was een broeders zoon of neef van Wichman en, daar zijn vader Richizo heette, niet onwaarschijnlijk verwant aan het Paltsgrafelijk geslacht. Paltsgraaf Ezo toch had eene dochter die den zelfden voorkomenden naam Richiza droeg.

Behalve Aspel en Hengsibach bezat Godizo ook Stralen. De helft van Stralen was later eigendom van Bruno van Hengsibach, die deze helft afstond aan Anno aartsbisschop van Keulen vóór het jaar 1064, De andere helft behoorde aan Mevrouw Irmentrudis, die ook hare helft afstond aan genoemden praelaat. Stralen werd toen eene bezitting der abdij van Siegburg.

Zeer waarschijnlijk is het, dat een der dochters van Godizo Hengsibach verkreeg, waar men later een

graaf Richizo met zijn zoon Godfried aantreft. Zonderling zou het ten minste zijn, dat, wanneer Hengsibach door de weduwe van Godizo aan haren tweeden man Gerard is gekomen, in de namen der heeren van Hengsibach haar eersten man zou zijn herdacht.

Irmentrudis was gehuwd aan zekeren graaf Rupertus. In eene oorkonde van 25 Mei 1122, vindt men, dat zij en haar man zich hadden meester gemaakt van eene bezitting van de abdij van Werden. Dat goed lag in Eitera, tusschen Rijn, Lek en IJssel en was aan de abdij geschonken door Keizer Hendrik III, alzoo tusschen 1039 en 1059. Die roof was in 1122 al lang geleden en beide roovers waren dood.

Van Spaen dacht, dat het door Rupertus en Irmentrudis geroofde goed gelegen was in de Hetter. Daarin vergiste hij zich, even als in de personen der roovers. Het goed zelve heet Zevenaar of Monikhof en is als Monikhof nog heden bij Vianen bekend [1]). Vianen heette vroeger Heelweg. Een bezwaar is, dat de Lek nu noordelijk van Vianen loopt, maar er zijn nog heden sporen van een vroegeren loop der Lek bezuiden die plaats. Een ander Eitera lag bij IJsselstein, wier oudste kerk aldaar zal gestaan hebben.

In 1056 schonk Keizer Koenraad II aan den abt van Werden een «praedium in pago Eiteri in comitatu Erimanni», dat zekere «Clericus Walgerus» hem had opgedragen. De pagus Eitera is derhalve niet eene gou of graafschap maar eene mark, een polder of parochie, gelegen in een graafschap.

Godizo schijnt een graafschap, behoorende aan de Utrechtsche kerk, bezeten te hebben.

Over Teisterbant kan men het voortreffelijk critische werk van Bn van Spaen raadplegen. Hier vindt men in het algemeen volstrekt geen afkeuring van iets wat door dien doorgeleerden man geschreven is. Zijn voorbeeld zal altijd voor het grootste deel onverbeterd blijven. Nu en dan kan men echter door latere nasporingen en ontdekkingen aanvullen. Na Walcher en Hatto schijnt Teisterbant en andere graafschappen door dezen bezeten, aan Ansfried gekomen te zijn, die in 994 bisschop van Utrecht geworden is. Mogelijk was zijne moeder eene dochter van Hatto of Otto. In de graafschappen werd hij opgevolgd door zijn neef Unroch, Wirich of Hendrik, graaf in Teisterbant en Bodegraven, mogelijk ook in Upgoie. In Bodegraven volgde op dezen, volgens Beka, Godizo, die volgens denzelfden tegelijk met Unroch in 1018 tegen Dirk III, graaf van Holland, sneuvelde.

Unroch was tegenwoordig bij de begrafenis van bisschop Balderik en Godizo van Aspel moet omstreeks het jaar 1010 of 1011 gestorven zijn. Mogelijk zijn beiden wel tegelijkertijd gesneuveld, maar dan tegen de Noormannen [1]).

In Bodegraven, vindt men, werd Godizo opgevolgd door Dirk Bavo, die in 1017 en 1018 door Dirk III van Holland van daar verdreven is. Hij was opvolger van Godizo en derhalve moet deze reeds vroeger gestorven of gedood zijn. In de verhalen der geschiedenis van Balderik en Adela worden het jaar noch de omstandigheden van Godizo's dood vermeld, alleen leest men, dat hij nog geleefd heeft ten tijde van bisschop Adelbold van Utrecht.

Toen GODIZO stierf liet hij slechts dochters na, die nog te jong waren om gehuwd te zijn, een van deze, wij hebben haar reeds genoemd, IRMENTRUDIS, zal later getrouwd zijn met een zoon van HERMAN die men in 1036 vermeld vind als graaf van de streek waarin Eitera lag, dat zal zijn het graafschap van Upgoie, Rodengoie, ook het Utrechtsche graafschap geheten.

Men had Utrechtsche graven en burggraven. Beiden waren personen van verschillend ambt en aanzien. Het burggraafschap van Utrecht strekte zich uit in Utrecht omstreeks de tegenwoordige Vischmarkt.

Als Utrechtsche graven worden op eene lijst de Utrechtsche graven en burggraven bij HEDA blz. 164 vermeld ROBERTUS in 1050, GERARDUS in 1120, THEODERICUS in 1129, WILHELMUS zonder jaar en eindelijk HENRICUS de Cuyk in 1170. Daar THEODERICUS zich noemt graaf van Goie zal er wel geen twijfel bestaan of dat Goie was het Utrechtsche graafschap en was bovengemelde ROBERTUS dezelfde persoon als RUPERTUS die gehuwd was met IRMENTRUDIS, dochter van GODIZO.

Wij hebben vroeger niet gelet op het onderscheid tusschen Utrechtsche graven en burggraven, maar op het voetspoor van anderen beiden verward. Uit de lijst blijkt echter, dat zij wel degelijk onderscheiden waren.

In het *Chronicum de Trajecto ejusque Principatu*, uitgegeven door MATHAEUS en te vinden in het negende deel zijner *Analecta*, vindt men een lijst die zou zijn opgemaakt tijdens bisschop BOUDEWIJN van Holland (1170—1196). Daarop komt voor dat de graaf van Zutphen van den bisschop in leen had Zutphen en Gooiland,

en graaf ROETHEM in Veluwe de Veluwe, en dat de Veluwe van dien op den hertog van Brabant en vervolgens als onderleen aan Gelre gekomen is. Veel is zeker op dergelijke aanteekeningen niet te vertrouwen. Hier zij deze vermeld, omdat wij weldra een geslacht RODE of ROTHEM zullen ontmoeten. Op de Veluwe is geen slot of plaats RODE of ROTHEM te vinden. Zeker heeft men hier dus met een slordige aanteekening te doen, of zij geheel onjuist is staat te bezien. Blijkbaar is de thans aanwezige lijst een gebrekkige, waarin niet altijd rekenschap is gehouden met plaats gehad hebbende veranderingen.

Den 23 Augustus 1046 gaf Keizer HENDRIK III aan den bisschop van Utrecht Deventer en het land Zutphen. De bisschop stelde over Zutphen RUPERTUS aan tot graaf.

In dat graafschap lag intusschen de heerlijkheid Zutphen, het eigendom van GODESCALK en ADELHEID wier voorzaten ook het grafelijk gebied in dat deel der IJsselgou bezeten hadden. Ten gevolge dezer scheiding ontstonden tusschen den bisschop en de heeren van Zutphen twisten, die in 1059 door bisschop WILLEM werden bijgelegd.

De verzoeningsacte is mede onderteekend door graaf RUPERTUS. In 1082 werd diens zoon HERMAN abt van St. Pantaleon en daar hij uitdrukkelijk graaf van Zutphen genoemd wordt, schijnt hij zijn vader te hebben opgevolgd. RUPERTUS teekende aan de zijde van GODESCALK, en HERMAN terstond na den advokaat des bisschops THEODERICUS, aan den kant van dezen. Het blijkt nergens, dat GODESCALK graaf van Zutphen was,

zijn zoon OTTO was dat waarschijnlijk in 1064, zoodat HERMAN toen reeds geestelijke zal geweest zijn.

Behalve HERMAN hadden RUPERTUS en IRMENTRUDIS nog twee kinderen nagelaten.

IRMENGARDIS, hunne dochter, heeft een brief gegeven omtrent het jaar 1082, waarin zij hare broeders HERMAN en RUPERTUS vermeldt en een neef RUPERTUS, zoon van haar broeder RUPERTUS. Tusschen 1079 en 1089 had IRMENGARDIS bezittingen te Rees, Emmerik, Stralen, Wees en Oberwinter.

Beiden, IRMENTRUDIS en IRMENGARDIS worden in een brief van Paus ADRIAAN IV van 30 Augustus 1159 onderscheiden en IRMENTRUDIS gravin genoemd. Gravin IRMENGARDIS, was wel eene andere persoon dan IRMENGARDIS, nicht van Keizer HENDRIK III, die van hem 15 Februari 1041 verkreeg Herve, Vaals, Epen en Valkenburg in Luikergou. Wat den leeftijd betreft zouden beiden zusters kunnen geweest zijn, maar GODIZO noch zijne vrouw stonden in zulke nauwe bloedverwantschap tot Keizer HENDRIK III, dat hunne dochters door dezen nicht kon genoemd worden, zij was geen broeders noch zusters noch tantes dochter [1]).

In een brief van 29 Juli 1075 worden goederen te Valkenburg, Munznic, Gummenich, Epene en Wilere, gelegen in Akenergou, die afkomstig waren van IRMENTRUDIS door aartsbisschop ANNO II van Keulen toegewezen aan de collegiaalkerk Maria ad Gradus te Keulen.

Heeft men hier te doen met eenige der goederen door Koning HENDRIK aan zijne nicht geschonken? Wij zullen op Valkenburg en de goederen in de buurt

dier plaats later terugkomen. Thans eischt de regelmaat de behandeling van de onderstelling door VAN SPAEN gemaakt, dat familieverwantschap schijnt te bestaan tusschen de heeren van Zutphen en graaf RUPERTUS.

De vader van den eersten RUPERTUS heette HERMAN. Een zoon van paltsgraaf Ezo droeg dien naam. Deze HERMAN is bisschop van Keulen geweest en stichtte aldaar de abdij van St. Pantaleon waarover in 1082 HERMAN, zoon van RUPERTUS, abt werd. Bisschop HERMAN is zeker niet geweest Utrechtsch graaf noch vader van RUPERTUS. Mogelijk was RUPERTUS' vader echter HERMAN II graaf in Roergou en paltsgraaf na zijn broeder HENDRIK. Beiden en nog een derde zoon KOENRAAD, die hertog van Carinthië geweest is, waren zoons van HEZELIN, graaf in Zulpichgou, die gehuwd geweest is met eene bloedverwant van Koning HENDRIK III. Op deze wijze kan IRMENGARDIS door den Keizer nicht genoemd zijn, als zuster van IRMENTRUDIS echtgenoot van HERMANS zoon, HETZELS kleinzoon, RUPERTUS. Van HERMAN, HETZELS zoon, zijn echter geen zonen bekend dan HERMAN graaf van Stahleck en zekeren HENDRIK. Evenwel is het niet onmogelijk dat hij nog een zoon gehad heeft.

De betrekking van RUPERTUS op Zutphen is duidelijk wanneer RUPERTUS was een kleinzoon van paltsgraaf HETZEL, daar ADELHEID echtgenoot van GODESCALK, vrouw van Zutphen, geweest is eene dochter van LUDOLF zoon van EZO en MACHTELD, dochter van OTTO, heer en graaf van Zutphen [4]).

VAN SPAEN schijnt er aan gedacht te hebben, dat IRMENTRUDIS, dochter van GODIZO, gehuwd is geweest met KOERAAD, den beweerden zoon van BALDERIK. Men

kan dat vermoeden uit de geslachtstafel in het Eerste Deel zijner voortreffelijke *Inleiding*. Intusschen valt het zeer te betwijfelen of BALDERIK wel een zoon heeft nagelaten.

Toch wordt in dezen tijd melding gemaakt van een KOENRAAD graaf van Leksmond, die gehuwd geweest is met ADELHEID dochter van RUDOLF van Achalm en ADELHEID van Wulfelingen. Zoons van dien KOENRAAD worden gesteld: bisschop BURCHARD van Utrecht, BERTHOLD, CUNO, OTTO en WERNHER graaf van Groeningen stichter van het klooster Breitenau in Hessen.

HEDA zegt, dat hij niets betreffende BURCHARDS afkomst gevonden heeft [5]). Uit geen der brieven van dien praelaat afkomstig blijkt, dat hij bezittingen had in of bij Leksmonde.

Legisgemunde wordt de plaats genoemd, en daardoor is het twijfelachtig of men aan Leksmonde in Zuid-Holland of aan Lakemond in de Betuwe te denken heeft.

In 1108 besliste BURCHARD, bisschop van Utrecht een geschil 't welk tusschen de congregaties van St. Maarten en St. Bonifacius te Utrecht bestond met ARNOLD van Rothe en HENDRIK van Cuik en hunne mede-erfgenamen over een landgoed tusschen Lek en Linge. Beide genoemde heeren waren toen overleden, en HENDRIKS weduwe ALVERADIS trad tegen de congregaties op.

ALEID dochter van HENDRIK I van Cuik en deze ALVERADIS, was gehuwd met ARNOLD de Rothe, maar de in het proces genoemde was haar schoonzoon niet. Een ARNOLD de Rothe komt met zijn broeder GIJSBERT

in 1121 voor als getuige van GONDEBOLD, in een brief over de kerk te Warnsfeld, en met een anderen broeder RUTGER in 1122 als getuige van Keizer HENDRIK. Getuige van dien Keizer en denzelfden Bisschop in 1113. Men weet van hem, dat hij gewelddadig is om het leven gebracht en dat hij zoowel als zijne vrouw in 1133 overleden waren, want zijne dochter HEDWIG stond toen onder voogdij van hare ooms HERMAN VAN CUIK en GODFRIED van Cuik, graaf van Arensberg. De betrekking die de jonge ARNOLD had op het kwartier van Zutphen schijnt te duiden op verwantschap met RUPERTUS die graaf van Zutphen geweest is. Hij was getuige te Warnsfeld en bezat goederen aan de Linge.

De ARNOLD de Rothe voor wiens erfgenamen ALVERADIS optrad, schijnt dezelfde afkomst gehad te hebben als haar man HENDRIK van Cuik. Het is mogelijk dat HENDRIK van Cuik geweest is een broeder van HERMAN graaf van Stahleck.

Volgens DIVAEUS is HERMAN, vader van HENDRIK, overleden in 1068. Maar HERMAN vader van RUPERTUS werd in 1050 reeds door dezen opgevolgd en paltsgraaf HERMAN is overleden in 1058. HENDRIK I van Cuik is overleden in 1096, zoodat hij geboren zijnde in 1036 toen 60 jaar oud was. Aannemende dat zijne weduwe in 1108 dien leeftijd had bereikt, was zij geboren in 1048 en alzoo twaalf jaar jonger dan haar man, 't geen volstrekt niet ongeloofelijk is [6]).

Als burggraven van Utrecht worden vermeld ARNOLD in 1126 gehuwd met MACHTELD van der Burch, die burgravin was in 1131, dan volgt hun zoon OTTO in 1145 en 1155, waarna DIEDERIK en zijn broeder GEROLF.

Voor ARNOLD vindt men als burggraven FRANCO en zijn broeder WULFHARD.

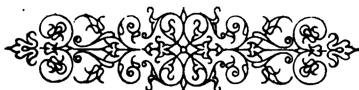
Een ARNOLD de Rotha is getuige in 1123 en 1125 en men zou dezen voor burggraaf van Utrecht en vader van HEILWEG kunnen houden, ware het niet, dat de moeder van deze ALEID genoemd wordt, en burggraaf ARNOLD bij zijne vrouw MECHTELD een zoon, OTTO geheten, heeft nagelaten. De heeren van Rothem of Rossem zijn derhalve wel niet gesproten uit RUPERTUS zoon van HERMAN, al schijnt Cuik en dit huis Zutphen met de gemelde heeren van Rothem of Rossem van een stamvader afgeleid te moeten worden [7]).

GODIZO had meer dochters dan IRMENTRUDIS en het is, gelijk boven is aangemerkt, zeer waarschijnlijk dat RICHIZO graaf van Hengsibach, met zijn zoon GODFRIED vermeld in een charter van Keulen in 1074, een zoon was van eene andere dochter.

HERMAN (niet ANNO gelijk VAN SPAEN heeft *Inl.* I, bl. 155) aartsbisschop van Keulen tusschen 1035 en 1048, broeder van Koningin RICHIZA, zoon van paltsgraaf Ezo, bezat erfgoederen te Elisena, Wissa, Unkela, Elicka, Vlammersheim en Hengsibach, hetwelk zijn verwantschap met GODIZO's vader bevestigt. Men vindt dat MARGRIET gravin van Hostade, met hare zoons afstand doet van al haar recht op Hengsibach ten behoeve van graaf WILLEM IV van Gulik in het jaar 1242. Maar het schijnt, dat zulks nog aan zwarigheden onderworpen is geweest, want KOENRAAD, aartsbisschop van Keulen, had, als graaf van Hostade, verschil met den graaf van Gulik over verscheidene punten en bij uitspraak van het jaar 1254 door de proosten van

St. Severinus, der Apostelen en van Soest, werd verstaan, dat de sloten Nideggen en Hengsibach een allodiaal en ligia castra van den aartsbisschop waren, en dat de graaf den in den ban gedanen JOHAN van Aldendorf en zijne zoons, onrechtvaardig in het bezit van het slot Hengsibach gehandhaafd had.

De eerste graaf van Hostade, Hoogstaden of Hoogstede die wij in oorkonde aantroffen is GERARD 18 Februari 1080. Het laatst vinden wij hem in 1096. Hij wordt gesteld vader van ALVERADIS, die in 1108 weduwe was van HENDRIK van Cuik. ALVERDIS kleindochter zijnde van GODIZO, kan dit geen beletsel geweest zijn van een huwelijk met HENDRIK van Cuik daar deze GODIZO niet in den bloede bestond. Zij zou hem land tusschen Lek en Linge aangebracht kunnen hebben, ware het niet, dat ALVERADIS handelt voor de erfgenamen en bloedverwanten van haar overleden man en niet voor zich zelve. Het waarschijnlijkst is derhalve, dat CUIK en ROTHEM beiden verwant waren aan den Utrechtschen graaf HERMAN, en dat een deel der bezittingen van dezen, na het uitsterven van zijne familie teruggekomen is aan zijn geslacht. Op die wijze zal dan ook HENDRIK II van Cuik, kleinzoon van ALVERADIS, graaf van Utrecht geworden zijn.

MENGOSUS VAN GELRE.

XI.

Zonderling is het, dat men in de verhalen van de veten van Balderik en Adela geen gewag gemaakt vindt van Mengosus of Mengo, die in dien tijd ongetwijfeld heer geweest is van Gelre.

De naam Mengosus kan beteekenen «Stedevoogd» en dat geeft aanleiding te denken, dat hij nog een anderen naam gehad heeft, een doopnaam die misschien Meginhard was. In den hemel veranderde zijn naam in dien van Magingaudius, waarom zou die op aarde ook niet bij een of andere gelegenheid veranderd zijn?

In onze *Graven van Hameland* is aangetoond, dat Mengosus was een zoon van Hugo I graaf van Nordgou en achterkleinzoon van Everhard van Nordgou, die overgrootvader geweest is van Wichman graaf in Hameland en van Godizo heer van Aspel.

Mengosus was gehuwd met Gerberga, eene dochter van Hertog Godfried I (939—964) van Lotharingen.

Reeds voor 944 komt hij voor. Hij had zich toen aan een of ander misdrijf schuldig gemaakt of wel onverdiend was hem een bezitting ontnomen, welke hij van Keizer Otto in leen had. In genoemd jaar ontving hij het in eigendom terug. In de hierop betrekking hebbende oorkonde wordt hij vasal des Keizers

genoemd. Die brief is te Elten gegeven en berustte in het archief te Vilich. Waar het landgoed gelegen was wordt niet gezegd.

Gelijk boven vermeld is was de praefectus GODFRIED, oom van BALDERIK, ook gehuwd met eene dochter van GODFRIED, zoodat MENGOSUS een zwager geweest is van den praefectus en oom van diens bloodzinnigen zoon.

GODIZO, heer van Aspel, zoon van RICHIZO, vermoedelijk kleinzoon van GERBERG, den vader van den Hamelandschen graaf WICHMAN, bezat als vrij eigen goed Stralen, hetwelk onmiddelijk aan Gelder grensde, Grefrath behoorde, gelijk wij zullen zien, aan MENGOSUS, Suchtelen aan GODIZO, zoodat beider bezittingen naast en door elkander lagen, hetgeen gelijke afkomst bevestigt, en toch heeft MENGO zich niet bemoeid met de twisten zijner bloedverwanten en buren. Toen het treurigste deel van dit familie-drama werd afgespeeld was hij echter reeds dood, want hij overleed in het jaar 1001.

MENGO had slechts één zoon, GODFRIED geheeten, die in een slag tegen de Bohemers sneuvelde. Met de door dezen nagelaten goederen stichtte hij en zijne vrouw een klooster te Vilich in de Avelgou, het graafschap van paltsgraaf HERMAN, waarschijnlijk reeds voor 983. De stichtings-oorkonde schijnt verloren geraakt. Immuniteit werd door Keizer OTTO III aan dat klooster verleend 18 Januari 987.

Van de in eenige oorkonden opgenoemde goederen van dat klooster, lagen de meeste in den omtrek van Bonn, maar ook werden twee mansi indominicati, zes andere mansi en twee molens te Glad-

bach vermeld. Te Roden vier mansi dominicatie en twaalf andere. Welk Roden bedoeld wordt is onzeker [1]).

Mengosus was een man van aanzienlijke afkomst, een zeer rijk Heer. Hij wordt door Koning Otto genoemd: «nobilis vir» en Paus Gregorius geeft hem in 996 den titel van comes, zoodat hij vrijheer geweest is en een graafschap bezat. Nergens vindt men de ligging van het graafschap vermeld. De heerlijkheid was, als Mengosus er slechts één bezat, Gelder.

Even als de oorsprong van Kleef ligt die van Gelder in het duister. In de Karolingischen tijd was het reeds bekend. Op het einde der 9e eeuw bezat de abdij van Werden er een halve mansus en daarna verneemt men van die plaats niets meer, dan door de vermelding van Irenicus, dat Keizer Hendrik in 935 aldaar tot eersten Graaf heeft aangesteld Begrinus. Deze zou door Mengosus zijn opgevolgd.

Daar Begrinus dezelfde persoon was als Gerberg vader van Graaf Wichman, heeft men reden te vragen hoe het kwam, dat Mengosus, en niet Wichman, dezen in Gelder heeft opgevolgd. De reden hiervan kan zijn dat, hoewel de grafelijke waardigheid toen reeds meestal erfelijk was geworden in hetzelfde geslacht, echter opvolging in de rechte lijn nog niet algemeen was. De oudere lijn, wat stamgoederen betrof, ging voor de jongere lijn, de oudere persoon in ambten voor de jongere.

In mijn werk *De graven in Hameland*, heb ik de genealogische studie van Grandidier over de Graven van Nordgou gevolgd, en daardoor de graven in Hameland even als deze gesteld te behooren tot het

Ettichoniseh geslacht van den Salischen stam. Uit hetgeen ik nu in het vierde Hoofdstuk schreef zal het duidelijk zijn, dat ik niet langer daaraan kan vasthouden. Ik meen dat de graven in Hameland, en de graven van Nordgou in Elsas, laatstgenoemden na het begin der 9e eeuw, tot de Ottonische lijn behooren. ALBERIC zoon van ETTICHO, kleinzoon van den 677 afgezetten Hertog ETTICHO of ATTELRIC zal de laatste graaf van Nordgou geweest zijn uit het Ettichonisch geslacht en opgevolgd door EVERHARD zoon van BRUNCHARIUS, kleinzoon van BERCHARIUS den hofmeier, even als OTTO, door wien de Ottonische lijn in Frankenland werd voortgezet, en waarvan de afstammelingen nog voortbestaan, o. a. in het huis van Nassau, een zoon was van dien Austrasischen hofmeier BERCHARIUS, die in 692 stierf.

De Suntgou bleef evenwel graven uit de Ettichonische lijn behouden.

Mogelijk is het, dat tot den Ottonischen stam hier te lande nog moet gebracht worden EVERHARD gehuwd met GISELA, wiens testament door MIRAEUS geplaatst is op het jaar 837. Boven, bladz. 35, is dat testament vermeld. Behoort deze EVERHARD in dit geslacht te huis, dan zal hij geweest zijn een zoon van EVERHARD I van Nordgou, en is hij wellicht de stamvader geweest van aanzienlijke Zuid-Nederlandsche geslachten, o. a. van de graven van Hespengou en van Loon.

MENGOSUS' vader was HUGO I graaf in Nordgou (900—940) gehuwd met HILDEGARDIS. Deze had vier zoons EVERHARD V, MENGOSUS, HUGO en GONTRAM. Daar de naam HUGO overeenkomt met dien van WICHARD en

Wichman, en de oude genealogen de afkomst der graven van Gelre stellen uit een Wichard heer van Pont, is het zeer wel mogelijk, dat bij dat verhaal waarheid tot grond ligt, en Pont bij Gelre het stamgoed en oudste alodiale bezitting geweest is van dit geslacht tusschen Rijn en Maas.

Volgens de genealogen — of liever volgens de legende — zouden twee broeders Wichard en Luipold, zonen van een heer van Pont in de vlakte van Gelder een draak gedood hebben, die bij zijn sterven Gelre! Gelre! riep. Die kreet zou aanleiding gegeven hebben tot den naam van Gelre, welke echter veel ouder is dan de tijd van Karel den Kalen, waarin dat gevecht zou zijn voorgevallen. In dien tijd leefden echter Hugo en Luitfried zoons van Hugo graaf van Suntgou, broeders van Irmentrudis, gemalin van Keizer Lotharius I. Het is alzoo mogelijk, dat de namen der eerstvermelde heeren van Pont juist zijn.

In 880 deden de Noormannen een strooptocht op den Rijn. Zij verbrandden bij die gelegenheid Biorzona (Viersen of Birten), 't welk toen grootendeels door Friesen bewoond werd, en maakten zich meester van het paleis te Nijmegen dat zij versterkten. Koning Lodewijk belegerde hen daar. Toen werd Everhard de Sakser door de Noormannen gevangen genomen en later door zijne moeder Evesa voor veel geld losgekocht. De Noormannen staken vervolgens het paleis in den brand en voeren langs de Waal naar zee.

Misschien is het dooden van een viking en het veroveren van zijn draak, d. i. schip, door Hugo en Luipold aanleiding geweest tot de legende.

Op Luipold zou Wichard gevolgd zijn en werkelijk vindt men in Suntgou dat Luitfried II aldaar is opgevolgd door zijn zoon Hugo II in 864. Luitfried III had tot zoons Hunfried, Luitfried en Hugo. Zij worden vermeld met hun vader in 903. Maar een Gerlach en Godfried, die bij de genealogen na elkander voorkomen als voorgangers van Mengosus, vindt men niet onder de graven van Suntgou in de 10e eeuw.

Waldrade, tante van Everhard den Sakser, was bijzit van Keizer Lotharius. Hare moeder was Evesa. De Keizer maakte haar zoon Hugo hertog van den Elsas (afgezet in 979) en het is alzoo zeer wel mogelijk, dat de Keizer een harer broeders in Hattuarië verrijkte, hetzij dan Everhard of Hugo. Daar men echter hier geheel en al zonder bewijzen is, zullen wij dit veld overgeven als jachtterrein voor de fantasie.

Behalve den bovenvermelden zoon, die voor zijne ouders overleed, had Mengosus nog vier dochters: 1. Adelheid eerste abdis van Vilich, 2. Bertrade non te Keulen, 3. Irmentrudis gehuwd aan Theodericus hertog van Moeselanie, vader van hertog Frederik en grootvader van hertog Hendrik en Adalbero, bisschop van Metz en 4. Alverade, die door eenigen gesteld wordt gehuwd te zijn geweest met een graaf van Molbach en Norvenich — door anderen met Everhard IV graaf van Nordgou of Egesheim, die echter haar vaders broeder was. — Wij onderstelden haar vroeger gehuwd aan Otto, den in 966 uit zijne bezittingen in Duitschland verdreven zoon van Everhard graaf van Lahngou (en in Hameland). Ook op dit punt zijn wij sedert van meening veranderd, en meenen

dat zij tot echtgenoot gehad heeft HERBERT graaf van Wetterau, die 997 stierf.

Diens zoon ADELBERTUS was gehuwd met zekere CHRISTINA (van Odenkerken) en vader o. a. van HETZEL, stamvader der graven van Nuringen, Molbach en volgens J. M. en C. J. KREMER van HARDERATH die de grondlegger is geweest der huizen van Meerenberg en Gleiberg [2]).

HERBERTS vrouw wordt in geene oorkonde genoemd, maar hij had eene dochter die GERBERG heete, waarschijnlijk naar hare grootmoeder de echtgenoot van MENGOSUS. De heeren van Molbach waren advocaten van Vilich, totdat die advocatie in het midden der 12e eeuw kwam in het huis van Gulik.

Beide KREMERS onderstellen dat Gleiberg en Meerenberg hunnen oorsprong hadden uit HARDERATH, kleinzoon van HERBERT [3]). SCHENKENBERG beloofde het bewijs te leveren, dat deze denzelfden oorsprong hadden als het huis van Nassau, 't geen hij echter nooit volbracht.

Wat Meerenberg betreft is het door beide kundige geschiedvorschers en genealogen gestelde aan geen twijfel onderhevig. De afkomst van Gleiberg uit HARDERATH schijnt niet zoo zeker.

In 1206 waren heeren van Metriche HENDRIK graaf van Nassau en zijn neef WALERAM, ANSELMUS van Molsberg, SALOME van Gleiberg en hare dochter MACHTELD die gehuwd was aan RUDOLF paltsgraaf van Tubingen. Wij zien hier nauwe verwantschap tusschen Nassau, Molsberg en Gleiberg, en zouden daaruit besluiten dat SCHENKENBERG gelijk had.

Giesen, zegt J. M. KREMER, was eene gemeenschappe-

lijke bezitting van Gleiberg en Arnstein, doch brengt dit niet verder in rekening [5]). Arnstein en Molsberg schrijft hij evenwel denzelfden oorsprong toe als het huis van Nassau. Van Meerenberg en Gleiberg zegt hij wel, dat ook die huizen aanzienlijke goederen in gemeenschap hadden, maar hij noemt die niet, en alzoo is niet na te gaan waarom hij nadere verwantschap tusschen Gleiberg en Meerenberg aannam, dan tusschen Gleiberg [6]) en Nassau.

Was zijne bewering juist, dan is het waarschijnlijk dat Gleiberg, althans in den beginne, bezittingen had afkomstig van MENGOSUS. Hiervan wordt echter niets gevonden.

Van Molsbach is dat zeker. Gravin ALEIDIS van Molsbach, hare dochter ALVERADIS en haar schoonzoon graaf WILLEM van Gulik stichtten in 1177 een collegie van Carmelieten te Grefrath, waaraan zij schonken de kerk aldaar en hoven in de parochie Dernau en Oberwinter. Oberwinter komt voor in de bevestigingsbrief van Vilich van 1144.

Grefrath lag in de Molengou.

IRMENTRUDIS dė oudste dochter van MENGOSUS was, zooals wij opgaven, gehuwd met THEODERICUS, hertog van Lotharingen en Moeselanië, zoo zegt VAN SPAEN.

J. M. KREMER noemt REMENTRUD gehuwd aan den vader van hertog FREDERIK, aan wien zij dezen hertog en bisschop ALDABERO van Metz, die in 1072 overleed, schonk. Beiden halen daarbij aan de *Vita Alberonis Episcopi Metens*; in LABBEI's *Bibl. M. S. T.* I. p. 670.

Intusschen geeft *l'Art de verifier les dates*: FREDERIK I hertog van Lotharingen, gehuwd met BEATRIX,

dochter van HUGO de Groote, vader van DIEDERIK, die hem opvolgde, ADALBERO bisschop eerst van Verdun en later van Metz, die in 1003 overleed, HENDRIK Graaf van Voivre en IDA gehuwd met RADEBOTON graaf van Aldenburg in Aargou.

DIEDERIK, zoon van FREDERIK hertog van Bar en Lotharingen in 984, gehuwd met RICHILDE, bij welke hij een zoon had FREDERIK II en eene dochter ADELA vrouw van van WALERAM de oude van Arlon.

Daarentegen zou FREDERIK I van Luxemburg gehuwd geweest zijn met een kleindochter van MENGOSUS, van welke hij had: FREDERIK hertog van Neder-Lotharingen, GIJSBERT graaf van Luxemburg, ADALBERO bisschop van Metz van 1047 tot 1072, HENDRIK hertog van Beieren 1043, OGIVE gehuwd aan BOUDEWIJN met den baard, graaf van Vlaanderen en JUDITH gehuwd aan WELF, stamvader der markgraven van Este en hertogen van Beieren.

Men ziet hier heerscht verwarring. Men is het over de verwantschap van Bisschop ADALBERO van Metz niet eens [6]).

Volgens SIGEBERT van Gemblours volgde te Metz als bisschop op DIEDERIK, zoon van den Hamelandschen graaf EVERHARD, ADALBERO zoon van hertog FREDERIK en BEATRIX zuster van HUGO CAPET. Bisschop DIEDERIK stierf 983. Zijn opvolger in 1003. — Volkomen in overeenstemming met den schrijver in *l'Art de verifier les dates*.

Verder is de vraag of ADALBERO, de latere bisschop van Metz, een achterkleinzoon was van MENGOSUS door zijne moeder, echtgenoot van hertog FREDERIK,

of door zijne grootmoeder echtgenoot van hertog DIEDERIK. Uit den leeftijd zouden wij besluiten tot het laatste.

Wij hebben niets kunnen ontdekken van bezittingen van dit geslacht, die afkomstig konden zijn van MENGOSUS.

EVERHARD VAN CLEVE.

XII.

De eerste graaf van Cleve, die men in eene oorkonde aantreft, heet EVERHARD. Hij en zijne vrouw BERTHA deden eene schenking tot het stichten van eene kerk te Neus. Die brief wordt geplaatst op 27 September 1074, maar de getuigen die den brief bevestigen maken hem zeer verdacht.

In dien brief worden o. a. genoemd ANSFRIED, bisschop van Utrecht. Deze stierf in 1010. MEGINHARD, bisschop van Paderborn. Deze is aldaar onbekend, maar MEINWERK werd daar bisschop in 1009. De overige getuigen bloeiden alle zestig jaar later of hebben mogelijk nooit bestaan. Het jaar der indictie XII komt overeen met die van het jaar 1074, toch is het onderschrift onweerlegbaar valsch of vervalscht, 't geen echter niet in zich sluit dat de geheele inhoud verzonnen is.

In dien brief toch wordt genoemd als zoon van EVERHARD en BERTHA BERENGER, bisschop van Toul, en werkelijk heeft in het begin der 11e eeuw een BERTHOLD of BERENGER, bisschop van Toul, bestaan, die aan DIEDERIK van Bar (984—1026) eenige dorpen van zijn bisdom afstond. De opvolger van BERENGER stierf in 1026, zoodat hij zelf, wiens sterfjaar ons onbekend

bleef, althans eenigen tijd vroeger moet overleden zijn. De oorspronkelijke brief zal alzoo moeten gebracht worden op het einde van 1009 of in het begin van 1010. De brief is, zooals wij hem thans bezitten ongetwijfeld eene slechte kopie van een vidimus-brief. De tekst heeft daarvan ook alle eigenschappen [1]).

Uit de oorkonde blijkt, dat EVERRARD zijne residentie hield te Neus, en daar lagen ook de door bisschop ANNO vermelde goederen.

Vreemd is het, dat EVERHARD genoemd wordt graaf van Cleve, daar hij te Neus woonde. Voor het eerst verschijnt met zekerheid in het jaar 1076 DIEDERIK als graaf van Cleve. Kleef was toen een oppidum waar in het vorige jaar reeds accijns op de gruit geheven werd. Het oppidum zal alzoo wel reeds vroeger bestaan hebben, maar in de veten van BALDERIK wordt Kleef nooit genoemd. Dit is zeker, dat de steller of overschrijver niets wist van een BALDERIK graaf van Cleve.

TESCHENMACHER echter vermeldt, dat EVERHARD een zoon was van BALDERIK en broeder van LODEWIJK, graven van Cleve. Hij had een zoon LUITARD die zijn vader opvolgde en later heilig verklaard werd en BERENGER. Met BERTHA stichtte hij het collegie van St. Clemens te Wezel en de kerk te Neus. Volgens een opschrift in die kerk in 825, jaar der indictie XI (moet zijn III). Hij zou gestorven zijn in 835.

Thans zal niemand, die met eenigen ernst werk maakt van geschiedenis, zich nog met dergelijke verdichtselen ophouden, dan om er het gevolg uit te trekken, dat de vroegere geschiedschrijvers zonder-

ling omsprongen met eenige slecht bekende feiten en namen.

De abt Ernst, die het artikel over de graven van Cleve in *l'Art de verifier les dates* schreef, noemt als eerst bekende graaf van Cleve Diederik, dien hij voor een zoon van Rutger hield, een der broeders van wien de graven van Gelre en Cleve afstammen, en over welke weldra zal gehandeld worden.

Diederik I, zegt hij, leefde onder Keizer Hendrik III. Keizer Frederik I getuigt dat in een diploma, gegeven in 1172. «Cum serenissimus Romanorum imperator, Henricus III, praecessor noster, teloneum Neomagense . . . . Theoderico comiti Clivensi, qui temporibus ejus comes extitit, in feudo concessisset etc.» Men vindt dien brief bij Pontanus, *Hist. Gelriae*, blz. 114. Lacomblet noch Bn. Sloet namen dien brief in hunne oorkondenboeken op.

Wanneer echter de tol te Nijmegen aan een Diederik graaf van Cleve gegeven is, dan moet dit geschied zijn niet door Hendrik III, die van 1039 tot 1056 regeerde. Een Rutger teekende nog als getuige in 1054 en niet voor 1059 kan hem Diederik hebben opgevolgd. Op Diederik, door Ernst genoemd Diederik II, laat Ernst volgen Everhard. Zooals is aangetoond berustte die invoeging op het verkeerd plaatsen van den brief van 1009 of 1010.

Onder de graven van Nordgou komt voor Everhard VI, die daar van 1000 tot 1027 graaf was. Zijne broeders waren Hugo III van 996—1000 zijn voorganger in Nordgou, Gerard gehuwd met Cunisa, en Matfried. Zijn vader was Everhard V graaf van Nordgou van

984—996, broeder van MATFRIED en van HUGO IV graaf van Egisheim van 1035—1049, echtgenoot van HEILWEG VAN DABO of DACHSBURG.

Daar zijn broeder hem in Nordgou voorging, was hij zeker een tweede zoon en, voor hij daar graaf werd, waarschijnlijk reeds graaf in Hattuarië. Hij was in 980 reeds getrouwd, want bisschop BERENGER is zeker niet na dat jaar geboren.

EVERHARDS vader regeerde tot 996. Deze was in 984 graaf geworden, zoodat hij nog bij het leven van zijn vader HUGO (graaf in Nordgou van 951—984) reeds een kleinzoon bezat. Vader en zoon EVERHARD V en EVERHARD VI zullen alzoo reeds lang te voren in het bezit geweest zijn van ambten of erfgoederen. EVERHARD VI moet geboren zijn omstreeks het jaar 950. In 951 werd HUGO II, grootvader van EVERHARD VI, graaf van Nordgou. Op dat jaar, zal men alzoo mogen onderstellen, heeft EVERHARD V zijn vader HUGO in Hattuarië opgevolgd.

Vader van HUGO II was EVERHARD IV, oudste broeder van MENGOSUS. Beiden volgden hun vader op in of kort na 940.

Dit alles volgens GRANDIDIER's cijfers. Buiten de gelegenheid om zijne opgaven te controleren, door 't onderzoek der gronden op welke hij ze geeft, kunnen wij hier niet bepalen, of men hier altijd met vader en zoon te doen heeft en niet soms broers elkander in Nordgou opvolgden, hoewel de afwisseling der namen EVERHARD en HUGO, om den andere, ongetwijfeld de opgaaf van GRANDIDIER schijnt te bevestigen.

Van EVERHARD VI zegt die schrijver, dat hij in zijne

qualiteit als graaf van Nordgou genoemd wordt in het privilegie van Koning OTTO III verleend aan de abdij van Lauresham in het jaar 1000 (LAMEY, in *Cod. Lawerh. Dipl.* T. I, blz. 148). Hij gebruikt dien titel in twee diplomas van Keizer HENDRIK II van 1004 en 1016, voor de abdijen van Andlau en Schuttern. Hij stierf, even als zijn broeder zonder afstammelingen. Zijne vrouw BERTHA leefde nog in 1068 [1]).

Dit laatste is zeer onwaarschijnlijk als zij in 980 reeds moeder was, — en dat moet zij geweest zijn, waren deze EVERHARD en BERTHA dezelfde personen als die genoemd worden ouders van bisschop BERENGER van Toul, — want dit onderstelt een leeftijd van meer dan honderd jaren.

Den 7 Juli 930 gaf Koning HENDRIK I op verzoek der «egregii comites» EBEHARDUS en GISALBERTUS verscheidene goederen ook tusschen Rijn en Maas aan het Maria-stift te Aken, als te Aken, Meerssen, Linnich, Nijmegen, Hernen, Ascola, Rechem, Duuren, Willere, Flatten, Moffendorf. Daar deze graven verzocht hadden de schenking te doen, mag men besluiten dat die goederen lagen in den kring hunner graafschappen, of dat zij althans betrekking op die plaatsen hadden. GISALBERT is ongetwijfeld graaf geweest over de Maasgou. Aken, Meerssen, Linnich, Ascola, Willere, en mogelijk Rechem, lagen in de Maasgou. Duuren, Flatten en Moffendorf zullen ook onder het gebied van GIJSBERT behoort hebben, maar Nijmegen en Hernen lagen in het land tusschen Maas en Waal. Men zou aldus deze EVERHARD eene plaats kunnen geven onder de graven die daar gezag hebben uitgeoefend.

Wel leefde in dien tijd een EVERHARD graaf in Lahngou en Hameland beoosten den IJssel, gehuwd met AMALRADA, zuster van keizerin MATHILDIS, maar er is, dunkt ons, geen reden aan dezen de voorkeur te geven boven EVERHARD IV, den broeder van MENGOSUS, die van 940—951 graaf was in Nordgou.

Maar is dat zóó, dan wordt daarmede ook beslist dat niet alleen aan Hameland, maar ook aan Hattuarië de afstammelingen van EVERHARD zoon van BRUNHARIUS, graven hebben geleverd, en hoe gering de gegevens ook zijn, kan men zelfs de opvolging van deze in grove trekken, zonder te groote vermetelheid, opgeven.

Voor 1033 vindt men verder in oorkonden geen EVERHARD vermeld die betrekking kan hebben op deze streken. Op 29 September 1033 is een EVERHARD, graaf getuige in een brief door welken paltsgraaf HETZEL een heerenhof bij Leuvenich schenkt aan St. Gereon te Keulen. In 1064, den 15 April is nog een EVERHARD getuige in eene ruilingsverdrag tusschen UDO bisschop van Toul en de abdij van Cornelimunster, en men zou op grond van deze oorkonde kunnen besluiten, dat deze EVERHARD dezelfde geweest is, die met zijne vrouw BERTHA de kerk te Neus stichtte, ware niet BERENGER bisschop van Toul in dien brief genoemd. De EVERHARD van 1064 kan toch onmogelijk vader van bisschop BERENGER of BERTHOLD geweest zijn, en derhalve zal men te denken hebben aan twee EVERHARDS die *beiden* getrouwd waren met vrouwen die BERTHA heetten.

Van het oudere paar, van EVERHARD en BERTHA, hebben wij een zoon BERENGER bisschop van Toul leeren ken-

nen. Hij schijnt nog eene dochter gehad te hebben, die gehuwd geweest is met een WESELO of WEZEL. Deze volgde hem van 1027 tot 1035 op in Nordgou [3]).

De mannelijke lijn van EVERHARD V was met EVERHARD VI uitgestorven en na WESELO volgde, volgens GRANDIDIER op dezen de oom van EVERHARD VI, in 1035, HUGO IV, graaf van Egisheim. Het is moeilijk aan te nemen, dat HUGO IV een zoon was van HUGO II en broeder van EVERHARD V. Gelijk boven vermeld is, was EVERHARD V in 984 graaf, alzoo 51 jaar voor 1035. Laten wij nu EVERHARD in Hattuarië BERTHA en BERENGER op zij, en nemen wij aan dat EVERHARD 16 jaar oud was toen hij graaf werd, en HUGO IV twee jaar jonger, dan zou die HUGO geboren zijn in 970; hij regeerde tot 1049 alzoo tot hij 79 jaar had bereikt. Maar zijn neef HUGO moet in 996 minstens 16 jaar oud geweest zijn, alzoo geboren in 980 en het is niet te onderstellen, dat oom en neef slechts tien jaren in leeftijd zouden verschild hebben, vooral niet, daar HUGO II vader van EVERHARD V, en volgens GRANDIDIER van HUGO IV, reeds in 951 graaf was en in 960 zeer zeker den mannelijken leeftijd bereikt had.

Volstrekt onmogelijk is het, dat HUGO IV zoon was van HUGO II, wanneer EVERHARD VI in het jaar 1010 reeds een zoon had die bisschop was, en veel waarschijnlijker, dat hij een zoon geweest is van een HUGO, zoon van HUGO II.

Wie was de jongere EVERHARD? [4]) —. Dat hij gehuwd is geweest met eene kleindochter van den vorigen is mogelijk, daar zijne vrouw ook BERTHA heette. Misschien was zijn schoonvader WESELO. Daar hij het eerst teekent

in eene oorkonde die betrekking heeft tot Loevenich bij Erkelens [6]); in 1041 komt hij voor bij eene gift in de Loupendaler en Lindorfer mark. Mogelijk behoorde hij tot hetzelfde geslacht als zijn voorzaat EVERHARD IV. Hij schijnt geen zoon te hebben nagelaten: was hij uit een ander geslacht, dan is daaraan weinig gelegen.

Tusschen de jaren 1076 en 1099 komt eene gravin ADELHEID voor, dochter van EVERHARD en weduwe van HENDRIK. Door de handen van HERMAN, die haar door den Keizer tot voogd gegeven was, stond zij aan St. Maarten te Utrecht Orthen af tegen Weurt bij Ewijk en Wadenoyen bij Tiel. Mogelijk was zij eene dochter van den tweeden EVERHARD en zeker had zij geen broeder of zoon, omdat de Keizer HERMAN, die blijkbaar haar niet in den bloede bestond, tot haar voogd heeft aangesteld. Wie of wat haar man geweest is, blijkt niet. Mogelijk graaf UNROCH, in wiens graafschap in 1073 Kempen lag. Hij komt voor in eene oorkonde van 1074. LACOMBLET meent, dat hij zoon was van den onmiddelijk hem in dien brief voorafgaanden graaf HERMAN. Die HERMAN heeft in dit geval misschien zijn zoon overleefd en werd haar voogd. In Molengou vindt men op die wijze: UNROCH of HENDRIK, gehuwd met ADELHEID, dochter van zijn voorganger EVERHARD gehuwd met BERTHA — voor dezen misschien WESILO — en voor dien een anderen EVERHARD, gehuwd met een andere BERTHA.

De grootmoeder van DIEDERIK II, graaf van Cleve, heette BERTHA. Het eerst komt hij voor in eene oorkonde van 1093. In 1117 was hij dood. Vermoedelijk

was die BERTHA moeder van zijnen vader DIEDERIK, zoodat zijn grootvader zal gehuwd geweest zijn met eene dochter van EVERHARD de jongere en deze vrouw eene zuster was van evenvermelde ADELHEID [6]).

Wij zijn hier aan het einde der rei van graven, afstammende van EVERHARD zoon van BRUNHARIUS, die in Hattuarie grafelijk gezag bezeten hebben; toch dient nog vermelding, dat van EVERHARD IV afstamde LOUIS van Montbeliard (1034—1065) gehuwd met SOPHIA dochter van FREDERIK II van Lotharingen van wien o. a. afkomstig zijn de heeren van Altena in Noord-Brabant. Uit dit huis zijn verscheidene Nederlandsche aanzienlijke geslachten ontsproten, welke alzoo ongetwijfeld behooren tot de oudste adellijke, en wier voorouders reeds tijdens de Carolingers in ons land gegoed zijn geweest.

WICHARD VAN PONT EN OTTO VAN NASSAU.

XIII.

De oude genealogen [1]) noemen als Praefecti Gelriae MENGOSUS filius WICHARDI, en werkelijk was MENGOSUS een zoon van HUGO I graaf van Nordgou (900—940). MENGOSUS stierf in 1004 zeggen zij (lees 1001). Op hem laten zij volgen WILRINGUS filius vel cognatus MENGOSI, stierf 1028, WICHARD die stierf 1054 en dan OTTO van Nassau gehuwd eerst met ADELHEID dochter van WICHARD van Gelre en daarna met SOPHIA van Zutphen. Op dezen volgt de historische GERARD I.

De opvolging MENGOSUS, WILRINGIUS en WICHARD komt zeer goed overeen met de legende aangaande WILLEM, die tusschen 1054 en 1075 bisschop van Utrecht was. Deze wordt gezegd geweest te zijn een zoon van WILRINGUS, WIDECHINUS, WIKING, volgens VAN LOON HUNERIK of UNROCH, en broeder van WICHARD praefectus Gelriae, ook wat de jaren betreft.

VAN BERCHEM slaat in zijne uitvoerige geschiedenis, na MENGOSUS, WILRINGUS en WICHARD over, en komt op OTTO dien hij noemt eerste graaf van Gelre en Zutphen. Hij zegt, dat die OTTO van vaderszijde uit de Keizers OTTO en de hertogen van Saksen, en van moeders kant uit de graven van Gelre en Zutphen voortkwam. (Alzoo van moederszijde uit het huis van Nordgou).

Hij laat GERLACH als graaf van Gelre en Zutphen op OTTO volgen, maar zegt niet, dat GERLACH een zoon van OTTO was. Hij gelooft, dat WILLEM bisschop van Utrecht GERLACH's broeder geweest is. GERLACH te IJsselmonde in 1076 gesneuveld zijnde, werd door OTTO II, die, naar men meent, zijn zoon was, opgevolgd [2]). Na diens dood aanvaardde GERARD I, die vermoedelijk zijn zoon was, de regeering.

Hiermede strookt VAN BERCHEMS *Chronicon brevis* niet. Onze eerste opgaaf is daaraan ontleend.

J. M. KREMER is van meening, dat OTTO stamvader o. a. ook der latere graven van Nassau, gehuwd met ALEID, dochter van WICHARD II van Gelre, nooit graaf van Gelre geweest is, wel een zoon van dezen, ook OTTO geheeten, en dat die gehuwd was met SOPHIA van Zutphen [3]).

Bn. VAN SPAEN ontkent, dat een OTTO van Nassau graaf geweest is van Gelre. Hij meent, dat in het midden der 15e eeuw, toen ADOLF, graaf van Nassau, stadhouder in Gelre en Zutphen was, wegens Koning MAXIMILIAAN en MARIA van Bourgondie, dit verhaal in de wereld is gekomen. Toch is het niet onmogelijk, dat reeds vroeger 't een of ander bekend was, althans van het gezag dat ADOLFS voorvaderen in Zutphen hadden uitgeoefend. VAN SPAEN schijnt JOHAN van Leyden voor den uitvinder te houden. Evenwel vermeldde reeds JOHANN COELHOFF in de oude Keulsche kroniek den oorsprong der graven van Gelre uit Nassau, maar met een « men zegt ». Hij twijfelde alzoo.

De vereeniging door VAN BERCHEM van de beide graafschappen Gelre en Zutphen onder één graaf OTTO kan

zijn oorsprong hebben in den giftbrief van 27 September 1074. Hij stelt OTTOS regeering in Gelre van 1054 tot 1107. OTTO komt onder de onderteekenaren aldaar voor als OTTO comes Zutphaniae et de Gelria. Die onderteekening en het jaartal verklaren hoe VAN BERCHEM en anderen aan hun graaf OTTO van Zutphen en Gelre gekomen zijn. Intusschen zal men dien brief moeten brengen op 1009 of 1010 of hem verwerpen. Dat is boven afgehandeld, toen wij over EVERHARD en BERTHA spraken.

Zeker is het, dat in het begin der XIe eeuw een OTTO heer en graaf van Zutphen geweest is, en dat deze behoorde tot de stamvaders van het huis van Nassau.

J. M. KREMER noemt onder de stamvaders van dat huis EVERHARD graaf van Lahngou. Deze had drie zoons, KOENRAAD, EVERHARD en DIEDERIK. DIEDERIK is geweest bisschop van Metz. In diens levensbeschrijving wordt gezegd, dat hij afkomstig was uit Hameland. Zijne moeder was AMALRADE, dochter van graaf of hertog DIEDERIK, zuster van Keizerin MATHILDIS. — EVERHARD, zijn vader, stierf in 902, in de kracht van zijn leven ten gevolge van in een gevecht bij Bamberg bekomen wonden.

DIEDERIK, de vader der moeder van den bisschop, is geen Hamelandsche graaf geweest, ook niet graaf van Ringelberg of elders in Westfalen maar in Neder-Saksen, in Brabant of Vlaanderen, zoodat EVERHARD niet door zijne vrouw graaf in Hameland geworden was. Hij was een afstammeling van den hofmeier BERCHARIUS, volgens onze meening een broeder van den hofmeier EBROÏN, en het is derhalve niet onwaar-

schijnlijk dat na den dood van den hofmeier OTTO in 642, Hameland reeds gesplitst en van dat uitgestrekte land afzonderlijke deelen onder bestuur der beide uit dezen gesproten geslachten gekomen is.

EVERHARD, broeder van bisschop DIEDERIK, was in 943 graaf in Umbalaha (Vollenhoven) in 944 in Triante (Drenthe) in 956 in Salon (Salland). J. M. KREMER noemt hem slechts graaf in Lahngou, na den dood van zijn broeder KOENRAAD in 948 tot aan zijn dood in 966. KREMER wist niets van EVERHARDS graafschappen in de Nederlanden.

EVERHARD had twee zoons: KOENRAAD, die in 953 sneuvelde en OTTO, die nog voor zijn vaders dood uit Duitschland gebannen werd, wegens deelneming aan den opstand van markgraaf BERENGARIUS II. Dit geschiedde in 966, toen, om dezelfde redenen, ook RUDOLF graaf van Hespengou zijn graafschap verloor. De Hamelandsche graafschappen van EVERHARD werden nu, na diens spoedig op de verbanning zijns zoons gevolgden dood, gesteld onder WICHMAN, vader van ADELA, deze was reeds graaf over het andere deel de Lahngou onder een graaf HUGO. Misschien dezelfde persoon als WICHMAN of een ander.

OTTO of OTTO's zoon kreeg later de bezittingen aan de Lahn terug. Deze OTTO stierf in 990. Volgens KREMER was hij dezelfde OTTO als de verbannene en had vier kinderen. EVERHARD die op tienjarigen leeftijd stierf in 998. GERLACH graaf van Lahngou en Hessen tusschen 993 en 1008. OTTO, gehuwd met ADELHEID van Gelre, overleden omstreeks het jaar 1034 en WILLIBURG, gehuwd met LUDOLF VAN WULFELINGEN.

Het schijnt, dat er verwantschap heeft bestaan tusschen WICHMAN en EVERHARD, eene nadere dan dat beiden uit denzelfden hofmeier ontsproten waren. OTTO, vader van den oudsten EVERHARD, was gehuwd met ROTRUDIS dochter van HUGO graaf van Suntgou. Misschien stond AMALRADES vader DIEDERIK in familiebetrekking tot LUIDGARDIS, WICHMANS vrouw, — mogelijk bestond betrekking door de gemalin van den jongeren EVERHARD, wier naam en afkomst onbekend zijn. KREMER meent, dat deze naverwant was aan FREDERIK hertog van Lotharingen: wij meenden, dat hij gehuwd is geweest met eene dochter van paltsgraaf WIGERIK.

J. M. KREMER betoogt, dat OTTO, zoon van OTTO, getrouwd met ADELHEID van Gelre, in 1023 Nassau van Keizer HENDRIK II verkreeg. Intusschen schonk in 1034 AZECHO bisschop van Worms het landgoed Nassau, gelegen in Lahngou in het graafschap van WIGGER en ARNOLD, aan het altaar van de HH. HIPPOLITUS en NICOMEDES. Hij had dat praedium gekocht, en dit zou doen vermoeden, dat OTTO in Duitschland terug gekeerd zijnde, Nassau niet terug ontving, maar dat dit goed in 966 verbeurd verklaard zijnde, geschonken is aan het stift van St. MAXIMINUS te Trier. Keizer HENDRIK II ontving 6656 mansi van dat stift, welke hij als ambtsleenen schonk aan paltsgraaf Ezo, hertog HENDRIK en zekeren OTTO. Dezen OTTO houdt KREMER voor OTTO van Lahngou, maar door anderen is dat betwijfeld en niet ten onrechte, daar de bezitter van Nassau het aan AZECHO verkocht, en 't volstrekt niet zeker is, dat St. MAXIMINUS die eigenaar was. Ook wordt Nassau niet genoemd onder de goederen van

dat stift in de oorkonde bij KREMER *Orig. Nass.* II n°. LXXI. Van wien AZECHO Nassau gekocht heeft is onbekend. Nassau zal, even als alle andere goederen van OTTO verbeurd verklaard en door den Keizer weggegeven zijn, maar de verwanten van OTTO zullen beweerd hebben, en hij zeer zeker na zijne herstelling, dat de verbeurd verklaring zich wel kon uitstrekken over in leen gegeven goederen, die op het oogenblik zijner verbanning in zijn bezit waren, maar niet tot familiegoederen, die, toen hij verbannen werd, nog niet in zijne macht gekomen waren: tenzij ten gevolge van een later vonnis. Nassau werd door de leden van dat huis in gemeenschap bezeten: 't was waarschijnlijk een of het oude stamgoed, de oudste alodiale bezitting van dat geslacht aan de Lahn, 't welk natuurlijk nog niet den grafelijken titel erfelijk bezat. Toen de gouen werden uiteengerukt en de graafschap als erfgoed beschouwd werd, werden de alodiale familiegoederen met der tijd met de grafelijke ambtsgoederen vereenigd en onder denzelfden naam begrepen.

WORMS kon zich niet handhaven en verkocht zijne rechten aan het bisdom van Trier. De twist bleef voortduren totdat WALERAM van Nassau, in 1158, het slot Nassau en het daarbij behoorende hofgoed erkende te zijn een Triersch leen. De leenband schijnt echter in 1192 reeds opgeheven te zijn.

Het slot te Nassau is op den berg gebouwd tusschen 1124 en 1158, maar Nassau zelf bestond reeds veel vroeger en bevatte een curtis. De persoonlijke toenaam van Nassau kan derhalve reeds veel vroeger in gebruik geweest zijn dan de familienaam. Het aannemen of

toevoegen ter onderscheiding van woonplaats of zetel, zal toch wel reeds in zeer oude tijden evenzeer in gebruik zijn, als het geven of aannemen van een bijnaam, ontleend bv. aan een familiebijzonderheid of persoonlijke hoedanigheid. Doch keeren wij terug tot Otto, zoon van Everhard.

Zeker kan men den leeftijd van Otto, die in 978 een zoontje had dat 10 jaar oud was, niet uitstrekken tot in het jaar 1034, want dan zou hij toen ongeveer 96 jaar oud geworden zijn, geen onmogelijken leeftijd voorzeker, maar die, bij zijn waarschijnlijk zeer bewogen leven, toch buitengewoon zou zijn geweest. Ook om andere redenen is het aan te nemen, dat hij ongeveer 20 of 30 jaar vroeger is overleden.

Otto, zoon van Everhard, kreeg al de Hamelandsche graafschappen van zijn vader niet terug; wel, naar het schijnt, de heerlijkheid en het daarom gelegen graafschap Zutphen, zoodat Zutphen niet door huwelijk aan hem gekomen is. Nergens blijkt, dat Wichman ooit heer of graaf van Zutphen geweest is: maar al ware hij daar ook graaf geweest, dan nog is Zutphen na zijn dood niet aan eene dochter van hem, en door haar bij erfrecht aan Otto gekomen.

Ottos dochter Mathildis huwde met Ludolf, zoon van paltsgraaf Ezo en bracht dezen de heerlijkheid Zutphen aan. Otto zal derhalve behalve Williburg nog deze dochter gehad hebben. Van zijn zoon Gerlach meent Kremer het sterfjaar op 1008 te moeten stellen, ofschoon hij de mogelijkheid toegaf, dat Gerlagh langer geleefd heeft. De vraag kan derhalve gesteld worden of Gerlach, die volgens Buchelius graaf van Zutphen

was, en, zonder vermelding van graafschap door de Hollandsche kroniekschrijvers, in den oorlog tusschen Utrecht en Holland in 1076 te IJsselmonde sneuvelde, was GERLACH zoon van OTTO van Lahngou, graaf van Zutphen.

GERLACH schijnt in den slag in de Merwede gesneuveld te zijn, alzoo in 1018 en niet in 1076 te IJsselmonde. De chronologie bij J. M. KREMER laat dat jaar toe [4]).

Wij verzoeken onze lezers ook hier acht te geven op de gelijkheid der namen bij de nederlandsche genealogen en bij J. M. KREMER. Deze laatste dacht volstrekt niet aan de mogelijkheid, dat de personen, die hij in zijne genealogie van het huis van Nassau vermeldde vóór OTTO, volgens hem graaf van Zutphen en Gelre, eene rol in de Nederlandsche geschiedenis vervuld hadden, evenmin als GRANDIDIER dit dacht van zijne graven van Nordgou. Er is alzoo hier niet te denken aan een opzettelijk knoeien of pasklaar maken. De Nederlandsche genealogen gaven wat volgens overlevering bestond; KREMER van zijn kant gebruikte de critische methode. De zijne is geweest eene proef op eene som, die hij niet van plan was uit te werken. Hij en GRANDIDIER hebben zich echter voor onze geschiedenis verdienstelijk gemaakt zonder dat zelf te vermoeden; door hun arbeid is ons deze mogelijk geworden.

Toen in 966 OTTO verbannen en zijn vader gestorven was, werd de Lahngou gesteld onder een graaf HUGO. MENGOSUS had een broeder die HUGO heette en van wien men verder niets weet, dan dat hij graaf geweest is en in 959 nog leefde. Mogelijk is deze HUGO

EVERHARD in Lahngou opgevolgd. EVERHARDS zoon OTTO zal wel niet met eene dochter van dezen HUGO getrouwd zijn, daar HUGO ongeveer van denzelfden leeftijd was als OTTO. Wel kan een zoon van OTTO eene dochter van HUGO tot vrouw gehad hebben. In dat geval zou OTTO, zoon van OTTO, eene vrouw ten huwelijk gehad hebben die rechten heeft bezeten op Gelre; maar volgens de genealogen, en met dezen moet men hier rekening houden, was WICHHARD van Gelre een zoon van WILRINGUS en niet van een WICHARD of HUGO.

Onder de bloedverwanten van MENGOSUS vindt men geen WILRINGUS. Onmogelijk is het niet, dat HUGO, broeder van MENGOSUS, een zoon had die WILRINGUS heette, maar dan stuit men op de jaren, want de OTTO, die hier als graaf van Gelre kan worden aangenomen, de eenige, is de OTTO vermeld in den brief van aärtsbisschop ANNO: OTTO graaf van Zutphen en Gelre. Deze brief is, gelijk wij opmerkten, als hij echt is, van 1009 of 1010.

Als zeker kan men aannemen, dat WICHARD de stamvader der graven van Molsberg en ARNOLD graaf van Einrichgou en Arnstein kleinzoons waren van den verbannen zoon van graaf EVERHARD, en zoo men eenige waarde kan hechten aan den titel in gemelde oorkonde aan hun grootvader gegeven, dan zal men, om het verband met de lijst der voogden van Gelre te bewaren, den tweeden OTTO, zoon van OTTO, broeder van GERLACH moeten schrappen en vervangen door WILRINGUS, nl. in de lijst bij J. M. KREMER.

De naam WILRINGUS komt ongetwijfeld veel meer overeen met UDALRICUS dan met HUNERIK, UNROCH of

HENDRIK, De onderstelde WILRINGUS zou in 1028 overleden zijn. In 1032 komt voor een UDALRICUS urbi praepositus van Keulen, alzoo stadsvoogd, getuige van aartsbisschop PILGRIM van Keulen, en in 1033 is een WICHMAN getuige van graaf HETZEL. Het blijkt niet, dat die WICHMAN een zoon was van UDALRICUS, noch waar hij te huis behoorde. Slechts gelijkluidenheid van naam en overeenkomst van tijd geven eenig vermoeden, dat de opgaaf der genealogen niet geheel is uit de lucht gegrepen.

Onder de afstammelingen van OTTO van Lahngou (en Zutphen) treft men ook een UDALRICUS of ADALRICUS aan, graaf van Idstein. Hij was zoon van WERNHER II van Lahngou. Deze stierf in 1124.

WILLEM was de twintigste bisschop van Utrecht (1054—1062). BEKA zwijgt van zijne afkomst, maar HEDA, wiens nauwkeurigheid terecht geroemd wordt, noemt hem een broeder van den graaf van Gelre, en BUCHELIUS teekende er bij aan: broeder van den praefect WICHARD, zoon van WIKING. Anderen noemen hem WILLEM van Pont. BUCHELIUS geeft daarbij eene afbeelding van het oude zegel van Dordrecht met op de keerzijde de Geldersche roos.

Wanneer het vermoeden van de afkomst van bisschop WILLEM gegrond is op die roos, heeft het niet veel te beteekenen [5]).

Dat bisschop WILLEM bloedverwant zou geweest zijn der heeren van Zutphen GODESCALK en ADELHEID, berust mogelijk op een slecht verstaan der inleiding van den brief van 1059. Intusschen is, wanneer OTTO van Lahngou werkelijk tevens graaf geweest is van

Zutphen en Gelre, bloedverwantschap niet onmogelijk.

Wanneer WILRINGUS een zoon geweest is van OTTO, dan is hij vader geweest van bisschop WILLEM van Utrecht, ARNOLD graaf van Arnstein en WICHARD stamvader der graven van Molsberg, die in 1034 voorkomt. Maar dan is die WICHARD ook geweest heer van Pont en graaf of praefectus van Gelre en had hij, behalve zoons, eene dochter, die gehuwd is geweest aan GERARD III van Wassenberg tusschen 1066 en 1096.

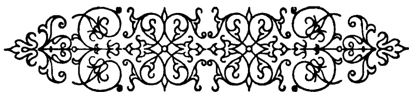
Dit alles berust op de zeer twijfelachtige juistheid van eene zeer wrakke oorkonde, in verband met berichten van zeer weinig critische genealogen.

Elders heb ik gesteld, dat OTTO mogelijk gehuwd was met eene dochter van MENGOSUS. Gelijk boven gebleken is, ben ik op dat punt van meening veranderd. Verwarring tusschen Molsberg en Molsbach was er oorzaak van. De mogelijkheid blijft echter bestaan, dat EVERHARD, vader van OTTO, gehuwd was met eene dochter van paltsgraaf WIGERIK, dat zal zijn WILRICUS of ULRICUS, 't welk zou verklaren hoe de naam ULRICH in het huis van Lahngou gekomen is; maar ten opzichte van den naam der vrouw van OTTO en of en hoe die vrouw in verband stond met Gelre, blijft de grootste duisternis heerschen. Niets schiet over, dan aan te nemen, dat niet OTTO maar zijn zoon ULRICH gehuwd is geweest met eene dochter van HUGO, broeder van MENGOSUS, en dat na dezen in Gelre volgde ULRICUS zoon WICHARD.

Zeker is het, dat tusschen MENGOSUS en GERARD I van Gelre, tusschen de jaren 1001 en volgens VAN SPAEN 1094, eenige personen heeren of graven van

Gelre geweest zijn. Zij die met onze verklaring geen vrede kunnen vinden, mogen eene andere zoeken of dit tijdvak onaangevuld laten.

Gedachtig aan de les van den uitstekenden criticus VAN SPAEN, dat men in deze duistere tijden zich bij gebrek aan zekerheid dikwijls met het waarschijnlijke moet vergenoegen, hebben wij het werk der oude genealogen en kroniekschrijvers in dit hoofdstuk niet als beuzelarij verworpen, maar getoetst aan oorkonde en mogelijkheid. Wij verbeelden ons niet hier iets afdoende bewezen te hebben, maar toch wel iets bijgebracht waarbij men zich kan nederleggen, totdat het tegendeel bewezen of iets beters geleverd zal zijn. Wij komen overigens later op dit onderwerp nog terug.

DE VLAAMSCHE BROEDERS.

XIV.

Op het einde der vorige eeuw ontving de door zijne *Oordeelkundige Inleiding tot de Historie van Gelderland* en andere geschied- en geslachtkundige werken beroemde rijksvrijheer VAN SPAEN, van den heer ERNST, kanunnik van Kloosterrade, pastoor te Alfden, schrijver van eene geschiedenis van Limburg en medewerker aan *l'Art de verifier les dates*, eene mededeeling uit *de Annales Rhodenses*, welke VAN SPAEN bekend maakte in zijn bovenvermelde *Inleiding*. Later nam de abbé ERNST dat stuk op in zijne *Histoire du Limbourg*, terwijl de *Annales* in hun geheel thans zijn te vinden in de *Monumenta Scriptorum* van PERTZ [1]).

Door die *Annales* wordt een geduchte slag toegebracht aan de opgaven van oude kroniek- en geslachtlijst-schrijvers. Door VAN SPAEN en *l'Art de verifier les dates* werd eene nieuwe geschiedenis der graven van Gelre verbreid. ERNST leverde, gelijk wij reeds zagen, in laatstgemeld werk ook een artikel over de graven van Cleve. Door beiden zijn alle vroegere geschiedschrijvers over deze onderwerpen verdrongen.

Wat de geschiedenis van Cleve betreft is boven aangetoond, dat de abbé door een paar oorkonden is misleid. Evenwel zal zijn arbeid altijd hare waarde

behouden en de oude geschiedenis van Gelderland is zooveel aan VAN SPAEN verplicht, dat men hem er den vader van zou kunnen noemen, terwijl hij tevens getoond heeft, hoe men bij dergelijken arbeid te werk moet gaan.

De oorkondenboeken van Bn. SLOET en van LACOMBLET bevatten alles wat men tot nu toe in oorkonden omtrent de oudste geschiedenis van Gelderland en Cleve gevonden heeft. Niet waarschijnlijk is het, dat nog vele oorkonden ergens schuilen en later voor den dag zullen komen. LACOMBLET gaf voor zijn oorkondenboek ook eene voortreffelijke korte geschiedenis der graven van Cleve en Meurs.

ERNST, VAN SPAEN en LACOMBLET hebben echter hunne overzichten en geschiedenissen niet hooger opgevoerd dan tot de bedoelde mededeeling in de *Annales Rhodenses*.

Die *Annales* vermelden, dat in Vlaanderen twee eigen broeders bloeiden, beroemd en machtig in de wereld. De eene heette GERARD, de andere RUTGER. Zij waren onoverwonnen verdedigers van Vaderland en Staat. Hierdoor ontstonden tegen hen zware oorlogen van wege de vorsten van het land, weshalve zij zich begaven in den dienst des Keizers, die GERARD bij Wassenberg en RUTGER bij Kleef plaatste, zooveel en zoodanige beneficia van land aan ieder van beiden gevende, dat zij zelf en hunne nakomelingen, bij geluk van zaken, vorsten geworden zijn van het land. Uit hun edel geslacht (progenies), dat in hun geboorteland achterbleef, ontsproot een edel man AMORRICUS genaamd, die bij zeker oppidum Antonium, niet ver van de stad Doornik, woonde [2]).

Verder vermelden de annales dat AMORRICUS huwde en onder anderen een zoon kreeg, AYELBERTUS geheeten, die te Doornik tot geestelijke werd opgeleid. Hij bouwde bij die stad een kerk en ging vervolgens met zijne broeders THEYEMO en WALCHER op reis oostwaarts tot hij kwam tusschen Rijn en Maas te Rode bij Maastricht. Zij stichtten daar een klooster.

AYELBERTUS en zijne broeders waren bloedverwanten van GERARD graaf van Gelre, GOZEWYN van Heinsberg, graaf HENDRIK van Kriekenbeek en graaf DIEDERIK van Cleve, pronepotes, dat is, *achterkleinzoons* van eerstgenoemde vlaamsche broeders uit wier geslacht (cognati) ook de drie kloosterstichters waren. AILBERTUS van Saphenberg gaf AYELBERTUS land tot stichting van kerk en klooster [2]). Dit geschiedde in 1104.

Dit verhaal berust op overlevering; althans geeft de auteur geen nauwkeurige opgaaf van feiten, noch betreffende den tijd van de komst van GERARD en RUTGER, noch van den graad hunner verwantschap tot AYELBERTUS en zijne broeders, noch zelfs tot de aanleiding waarom GERARD en RUTGER Vlaanderen verlieten.

Natuurlijk ligt de vraag voor de hand naar de afkomst van de broeders GERARD en RUTGER, terwijl opvallend is, dat ongeveer hetzelfde vermeld wordt (wat betreft plaatsing door den Keizer van twee broeders in ambten, en het daarna ontstaan van een aanzienlijk geslacht) van de beide broeders EGINO en RUDOLF, die ook omstreeks het jaar 1020, zich vestigden bij Reutlingen. Van EGINO verneemt men verder niets. Van RUDOLF stammen de graven van Achalm, Urach

en Freiburg in Breisgou. Van waar zij kwamen is niet bekend. Hun vader zou geheeten hebben Witbodo of Witpertus.

Rudolf huwde met Adelheid, dochter van Liutho van Wulfelingen en Williburg, zuster van Gerlach zoon van Otto van Lahngou (en Zutphen) en had bij haar verscheidene kinderen, onder welke wordt opgegeven eene dochter, gehuwd aan Koenraad graaf van Leksmond of Lakemond. Bisschop Burchard van Utrecht zou zoon van dat paar geweest zijn.

Volgens de genealogen had Burchard verscheidene broeders. Zulzer noemt Berthold, Cuno, Otto en Wernher graaf van Groeningen, stichter van het klooster Breitenau in Hessen. Hij zelf was bisschop tusschen de jaren 1099 en 1112.

Wij hebben over dien bisschop reeds gesproken. Met Lagisgemunda wordt misschien Lakemond bedoeld, thans een buurtschap, tegenover Wageningen in de Betuwe gelegen en in 1539 met die gemeente vereenigd. In 1370 beleende de graaf van Cleve, heer Rutger van Lakemonde, ridder, zoodat Lakemonde Kleefsch leen was. Insgelijks Indoornik, wier heeren den titel droegen van graven Indoornick. 't Geslacht van Lakemonde schijnt denzelfden oorsprong gehad te hebben als dat van Homoet, Lawick en Ingenuwland. Homoet is een oude vrije heerlijkheid en altijd eigen goed, allodium, geweest; het nabij gelegene Hemmen, van ouds een onmiddelbaar rijksleen, dat, zoover men kan nagaan, altijd aan het geslacht van Doornik behoorde.

Hendrik van Dornick deed in 1116 afstand van

Furstenberg in het gebied van Xanten, dat hij van aartsbisschop Frederik I van Keulen in leen had, tegelijk met MATFRIED, die Kelebrug in de parochie Kempen afstond. Had Graaf BALDERIK een zoon gehad, de KOENRAAD der genealogen, dan zou men dien voor den stamvader van dit geslacht kunnen houden, dat later in DOORNIK, HOMOET, LAKEMOND, enz. voortbloeide, want BALDERIK heeft de kerk van Setten, als allodium, bezeten en schijnt aanzienlijke bezittingen en een graafschap in den linker Rijnoever gehad te hebben.

De wapens van de geslachten Doornick, Doornweerd, Heteren, Homoet, Lakemond en Meurs wijzen op gemeenschappelijke afkomst, en den naam Doornik uit het verhaal van den Annalist van Kloosterrade. Doornik in Lent komt het eerst voor in de elfde eeuw, mogelijk in 1020. Doornik in Kleefland en Indoornick in de Betuwe eerst later. Mogelijk was Doornik bij Lent in 1020 nog niet lang geleden gesticht of had eerst onlangs dien naam ontvangen. De naam Doornik en de eerstbekende namen der Heeren van Lakemond wijzen op Doornik in Vlaanderen (Henegouwen) en op RUTGER den jongste der Vlaamsche broeders.

Bisschop ANNO II had waarschijnlijk ook betrekking tot het huis van Achalm. Hij beschikte over vele goederen tusschen Rijn en Maas, zooals bij de stichting der abdij van Siegburg over Stralen in 1062; over de kerk en tienden van Gelder ten voordeele van St. Georg te Keulen in 1067, over de wildbaan te Hengsibach, maar deze goederen waren geene, die

door erfenis uit zijne familie aan hem gekomen waren; wel goederen afkomstig van GODEZO van Aspel.

Van de afkomst van ANNO is niets met zekerheid bekend. Volgens de *Keulsche Kroniek* was hij geboren te Dassel, volgens MOYER was hij een graaf van Steuslingen a/d Donau in Beyeren. Hij had volgens zijn levensbeschrijving tot ouders WALTERUS en ENGELA en tot broeders OTTO, HAYMO, ADALBERO, WALTERUS en WESILO. WALTERUS was een krijgsman, WESILO bisschop van Maagdenburg. Nepotes van ANNO waren BURCHARD van Halberstad en KOENRAAD electus van Trier. WERNHER, bisschop van Munster was zijn broeders zoon.

WERNHER of WESILO, bisschop van Maagdenburg, wordt gezegd graaf van Sonnenberg, zoon van BURGHARD II, graaf van Halberstad te zijn geweest. Hij sneuvelde bij Melrichstad 7 Augustus 1178.

KOENRAAD of CUNO, elect van Trier, was, naar men vermeldt, geboren uit edele ouders te Pfulingen (Zwaben) bij Achalm. Hij werd door DIEDERIK, bisschop van Trier te Budberg gevangen genomen, en 1 Juni 1066 van eene rots gestooten.

De vader van aartsbisschop ANNO moet geboren zijn omstreeks het jaar 1000 en zijne broeders HAYMO, WALTERUS en ADALBERO kunnen derhalve niet de Vlaamsche broeders geweest zijn, die in het jaar 1104 te Rode kwamen, hoewel de namen THEYMO, WALCHER en AYELBERTUS wonderwel met die van drie der broeders van den aartsbisschop overeenkomen. De drie Vlaamsche broeders zullen geboren zijn omstreeks het jaar 1060 en HEYMO, broeder van den aartsbisschop is alzoo mogelijk geweest hun vader AMORRICUS.

Niet alleen de afkomst uit Zwaben, die aan Anno en den elect van Trier wordt toegeschreven, wijst op verwantschap met Achalm, maar ook de overeenkomst der namen van Rudolf van Achalms zoons Cuno en Werner (Wesilo) en die der kleinzonen Cuno, Werner, Burchard en Otto, want Otto is een andere vorm van Anno of Hatto, met die der familieleden van den aartsbisschop; en werd onder de zoons van Rudolf een Walter vermeld, dan zou het voor de hand liggen aan te nemen, dat Witbodo, Wipert of Wichard een broeder geweest is van Walter, den vader van Anno.

Hier dient nog gezegd, dat als ouders van graaf Eilbertus, stichter der abdij van Vassor (Waussoire) in de diocese van Luik worden genoemd graaf Ebroïn, achterkleinzoon van Amorricus, graaf van Narbonne en Bertha, dochter van Wideric en Eva. [4]) Wigeric was graaf van Ardennen, vader van Siegfried, eerste graaf van Luxemburg.

Eilbertus, broeders waren: Udo graaf de Roix; Herbert graaf van St. Quentin; Gerhard graaf van Lo (Oudenaarden); Boso graaf van Asclo, die in 924 in oorlog geraakt met Gijsbert, hertog van Lotharingen, door Berenger van Lomme tegen zijn eigen schoonbroeder werd bijgestaan, zoodat Berenger nog nadere betrekkfng op Boso zal gehad hebben; Wigeric [5]) en bisschop Marquart.

De abdij van Vassor is gesticht toen Bruno, aartsbisschop van Keulen, hertog was van Lotharingen in 956. Diederik, bisschop van Mets, zoon van Everhard van Lahngou, was een bloedverwant van Eilbertus.

De namen Amorricus, Eilbertus, Wigeric en Gerard

geven vermoeden van verwantschap tusschen dit geslacht, dat van aartsbisschop ANNO, de graven van Achalm, den priester AYELBERTUS en GERARD, de Vlaming; die te Wassenberg geplaatst werd door den Duitschen Koning.

De verplaatsing der beide broeders had volgens den Annalist van Kloosterrade plaats ten gevolge van verdrijving uit Vlaanderen.

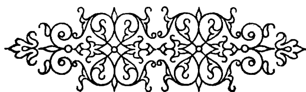
In 1006 maakte BOUDEWYN, graaf van Vlaanderen, die tot bondgenoten had LAMBERT met den baard, graaf van Leuven, REINIER IV, graaf van Henegouwen en ROBERT II van Namen, zich meester van Valenciennes, het slot Eenham en andere plaatsen, die behoorden aan GODFRIED van Ardennen, hertog van Neder-Lotharingen en Brabant. Keizer HENDRIK II kwam dezen te hulp, doch de keizerlijke troepen waren genoodzaakt het beleg van Valenciennes op te breken. Daarna werd de vrede van Aken gesloten. BOUDEWYN verkreeg Valenciennes als leengoed van het slot van Gent.

REINIER IV van Henegouwen was na langdurige oorlogen in het bezit gekomen van dat graafschap, 't welk vroeger door zijn vader bezeten was. Hij stierf in 1010. Zijn zoon REINIER V volgde hem op en trok de partij van LAMBERT van Leuven, zijn oom, die in 1012 in zijne stad Leuven vruchteloos door de keizerlijke troepen belegerd werd. Met BALDERIK van Loon, bisschop van Luik, voerde LAMBERT oorlog over het kasteel Hougaarde. Hij sloeg diens troepen en rukte in 1015 in het gebied van Florennes, bij welke gelegenheid hij 12 Sept. sneuvelde. Zijn zoon HENDRIK verzoende zich daarna met den Keizer.

De oorlog tusschen Keizer HENDRIK II en BOUDEWIJN met den baard was in 1012 geëindigd. Bij die gelegenheid moet alzoo het erfdeel of leen der broeders GERARD en RUTGER voor hen zijn verloren gegaan. De burggraaf van Gent werd met Antoing beleend. In dat jaar, of zeer kort daarna, zullen GERARD en RUTGER naar Duitschland zijn uitgeweken. Dit in aanmerking nemende, zal men hun geboortejaar niet later kunnen stellen dan omstreeks 980.

Wanneer men uit het voorgaande tot verwantschap der aangevoerde families kan besluiten, schijnt het vermoeden gerechtigd, dat Achalm, Cleve, Gelre en het geslacht van aartsbisschop Anno gesproten is uit graaf EILBERTUS, stichter van de abdij van Vassor, of een zijner broeders, HERBERT, GERARD of Boso.

Toen GERARD en RUTGER Vlaanderen verlieten, waren zij zeker nog te jong om daar kinderen achter te laten. Wel bleven daar bloedverwanten, die niet in de verbanning deelden. Zoo zullen dan AYELBERTUS en zijne broeders geen afstammelingen van GERARD of RUTGER geweest zijn.

WASSENBERG EN HEINSBERG.

XV.

Van Spaen stelde dat de beide Vlaamsche broeders Gerard en Rutger in het jaar 1020 geplaatst zijn, Gerard te Wassenberg en Rutger bij Kleef. Bn. Sloet meent het jaar 1021 te mogen aannemen op grond van eene aanteekening van Albertus, dat Balderik 5 Juni 1021 te Zijflik, zijne bezitting, begraven werd.

Beide gingen uit van de onderstelling, dat Rutger een deel der verbeurd verklaarde goederen en waardigheden van Balderik ontving. Van Spaen meent, dat Gerard ook deelde in de nalatenschap van Mengosus.

Intusschen was Balderik reeds in 1018 afgezet als graaf. Er is geen reden te vermoeden, dat zijne alodiale goederen werden verbeurd verklaard, zoodat deze, gelijk Sijflik, in zijn bezit bleven en voor zoover hij ze niet had weggeschonken, na zijn dood aan zijne familie gekomen zijn en Gerard en Rutger daarin gedeeld hebben, voor zooverre zij volgens recht erfgenamen waren. — Dit zal mogelijk wel kunnen worden aangetoond [1]).

Balderiks zuster had ongetwijfeld ook eenig erfgoed in het land van Kleef. Van Spaen meende, dat zij, gedurende de veten van Balderik, althans eenigen tijd te Kleef verblijf hield. Die plaatsbepaling schijnt wel

wat gewaagd. Evenwel de graven van Cleve hielden meest hun verblijf te Monterberg maar, daar zij den titel van graven van Cleve aannamen, zou men vermoeden, dat Kleef hunne oudste alodiale bezitting geweest is.

Waren zij dan afstammelingen van de zuster van BALDERIK? — Wij zagen, dat deze behoorde tot het huis van Loon, beter gezegd van HESPENGOU en dat zijn grootvader BALDERIK van zijn oudoom, bisschop BALDERIK van Utrecht, bezittingen ontving in den omtrek van Heinsbergen, 't welk onmiddelijk aan Wassenberg grenst, en vermoedelijk al door GERARD bezeten werd vóór hij het burggraafschap Wassenberg verkreeg.

Aan RUTGER is mogelijk het moederlijk erfgoed, de curtis of het oppidum Kleef ten deele gevallen en met bezittingen door BALDERIK daar in de buurt nagelaten, vermeerderd.

Hun vader zal in Vlaanderen gegoed geweest zijn; mogelijk te Doornik of in de buurt. Daar zullen ook zijne zonen hun hoofdzetel gehad hebben. Wegens hunne betrekking op Loon, en op het geboorteland hunner moeder, kozen zij, bij uitzondering van hunne andere verwanten van vaders zijde, partij tegen den graaf van Vlaanderen en verloren daardoor hunne bezittingen in dat gewest. De Keizer heeft hen dat verlies vergoed.

MENGOSUS is overleden in 1001 en geen van beide broeders schijnt dadelijk iets uit diens nalatenschap genoten te hebben. Trouwens hij had schoonzoons, op wier kinderen zijn allodiale goederen gekomen zijn, en zijne ambten gingen over op personen uit het huis zijns vaders. Wij meenen, dat zijn broeder HUGO ge-

weest is heer van Pont. Het kan dat diens dochter gehuwd zijnde aan UDALRICUS of WILRINGUS, zoon van OTTO van Lahngou graaf en heer van Zutphen, hem opvolgde in Gelre, gevolgd door zijn zoon WICHARD van Molsberg, wiens dochter Gelre bracht aan GERARD III van Wassenberg. — In andere gedeelten van Hattuarië regeerde reeds ten tijde van MENGOSUS diens broeder EVERHARD IV van Nordgou en diens opvolgers HUGO II, EVERHARD V en EVERHARD VI, wiens dochter gehuwd was met WERNER; mogelijk zijn kleindochter BERTHA met een EVERHARD.

De bezittingen van BALDERIK, bewesten den Rijn, werden ongetwijfeld tusschen de beide broeders (zijne neven) verdeeld. In de Betuwe behoorden de zoogenaamde ambtsdorpen tot Gelre, andere tot Cleve. Zoo was b. v. Huissen van ouds eene Kleefsche bezitting en boven is over Indoornik, Lakemond enz. gesproken. Men kan daarover VAN SPAEN nazien, die ook aan een broederdeeling denkt van goederen, later in het geslacht van Gelre en Cleve behoorende, en die in Teisterbant lagen.

VAN SPAEN onderstelde, dat GERARD en RUTGER op zekeren leeftijd waren in 1020. Zeker had hij daartoe aanleiding in de mededeeling van den Annalist, dat zij dappere verdedigers van hun vaderland geweest waren, maar door hunne vijanden verdreven. Hij vertaalde het woord «prosapia» door afstammelingen, zoodat zij reeds kinderen zouden gehad hebben vóór zij Vlaanderen verlieten, 't geen voor hen een ouderdom doet onderstellen, in 1020, van zeker bij de vijftig jaar, daar van die kinderen achter bleven, en het geboortejaar van den oudsten dezer broeders zal moeten gesteld

worden hoogstens in 980. De jongste kan tien jaar jonger geweest zijn.

Eene oorkonde van 8 September 1043, waarbij aartsbisschop Herman II aan St. Severinus te Keulen schenkt bezittingen te Ostendung, Berenberg, Kessenich, tollen te Bonn en Zulpich en de kerk te Bardenberg, is onder anderen geteekend door Gerard en Rutger, die onmiddelijk op elkander volgen. Er is geen reden om daarbij aan andere personen te denken dan aan die, over welke hier sprake is. Gerard was dan wel de oudste en aanzienlijkste der broeders en beiden leefden nog. Gerard kan toen zestig jaar oud geweest zijn.

Getuigen in eene oorkonde van 20 Augustus 1051, waarbij Keizer Hendrik III giften van paltsgraaf Ehrenfried bevestigt, bestaande uit goederen te Leuvenich, Freimersdorf, Koenigsdorf, Damweiler, Glegen, Kindorf, Sintheren, Munsteden, Ickendorf en Schlenderhahn, zijn de volgende wereldlijke heeren: Heinricus Comes Palatinus, Sicco Comes, Gerhardus, Berengerus, Goswinus, Stakri, Ruotgerus, Embrico, Eppo, Winholdus, Ansfridus, Heimo, Ansfridus.

Daar onder deze een Gerard en een Gosewijn voorkomen, en Gerard I van Wassenberg ongetwijfeld twee zoons had van dien naam, kan men aannemen dat hij toen overleden was.

Dezelfde heeren teekenden dien dag nog een bevestigingsbrief van giften, aan Brouweiler gedaan, door Koningin Richiza.

In een brief van 7 December 1054 vindt men eenige van die heeren terug, thans met titels. Na Hendrik, paltsgraaf, is getuige Ruotger, advokaat (van Brouweiler)

graaf GERHARD, GOZEWINUS, STARKERUS, graaf SICCO, RUODBERTUS kapelaan, EMBRICO, ERPO.

De beide brieven van 1051 werden onderteekend in Insula Sancti Suitberti (Werden); om een of andere reden schijnen aldaar toen de mannelijke afstammelingen van GERARD en RUTGER vereenigd te zijn geweest. Misschien om beleend te worden met de leenen van hunne overledene vaders.

GERARD en RUTGER voeren in den brief van 1043 geen titels. Na 1049 komt verscheidene malen een GERARD in oorkonden voor, een van welke GERARD van Wassenberg kan geweest zijn. De naam GERARD was intusschen te algemeen, dan dat men zonder eenige nadere aanduiding uit het enkele voorkomen van dien naam zou mogen besluiten, dat de aangetroffen persoon GERARD van Wassenburg was. Twee GERARDS zijn bekend. De eene was advokaat der kerk van Deuts, de andere graaf van Gulik. Men vindt beiden met hunne titels in een brief van 3 Mei 1019 en, zonder titels, eenvoudig onder de getuigen: de twee GERARDS «Duobus GERARDIS» in eene oorkonde van 8 Mei van dat jaar. De titel werd niet altijd uitgedrukt; gemis van het toevoegsel graaf is derhalve geen dadelijk bewijs, dat GERARD en RUTGER in 1043 de grafelijke waardigheid niet bezaten.

Dezelfde oorkonde, die door GERARD en RUTGER geteekend werd, is ook geteekend, en wel het laatst, door ARNOLD, die toen graaf was in Einrichgòn. Ook FRANCO en CUNO, die in deze oorkonde de beide broeders onmiddelijk voorafgaan, en broeders schijnen geweest te zijn, komen in den brief van 1041 voor als graven. Het schijnt, dat in dien tijd de grafelijke titel soms

alleen werd uitgedrukt bij den naam van personen, in wier graafschap het goed of de goederen lagen waarvan in den brief melding wordt gemaakt, met uitzondering der paltsgraven, wier titel altijd wordt vermeld.

De echtgenoot van GERARD I van Wassenberg is onbekend. Er is reden te onderstellen, dat GERARD gehuwd is geweest met eene dochter van DIEDERIK hertog van Bar en Lotharingen, die van 984 tot 1026 regeerde. Die DIEDERIK was een zoon van hertog FREDERIK I en had tot broeders ALBERT, bisschop van Metz, die in 1003 stierf en GOZELIN graaf van Ardenne. Wij hebben vroeger (bladz. 72) over deze familie gesproken. Het is mogelijk, dat GERARD door die vrouw in het bezit gekomen is van eenige goederen, die vroeger aan MENGOSUS behoord hadden, want zij stamde af van dien heer.

Gelijk bekend is, was het in dien tijd gebruikelijk de kinderen te noemen naar hunne ouders, grootouders, ooms en tantes. GERARDS zoon GERARD zal zoo genoemd zijn naar zijn vader of grootvader. Deze zoon GERARD is zijn vader te Wassenberg, als burggraaf, opgevolgd.

Zeker had hij een andere, die GOZEWIJN heette; deze was heer van Heinsbergen en grootvader van dien GOZEWIJN, die in 1104 door den Annalist van Kloosterrade vermeld wordt als achterkleinzoon van GERARD, die uit Vlaanderen naar Wassenberg werd overgeplaatst.

Gelijk later blijken zal, leefde de eerste GOZEWIJN nog in 1085. Zijn zoon GOZEWIJN II van Heinsbergen zal gestorven zijn omstreeks het jaar 1100. Deze had tot echtgenoot ODA, dochter van graaf SIEGFRIED van

Walbeck, die hem overleefde en eene collegiale kerk te Heinsberg stichtte met toestemming van hare beide zoons: GOZEWIJN, die zijn vader opvolgde en GERARD gehuwd met ERMGARDIS gravin van Ploceke, weduwe van UDO II, markgraaf van Staden. Zij overleed in 1109. Over de verdere heeren van Heinsberg uit dit geslacht zie men het artikel van den abbé ERNST in *l'Art de vérifier les dates*, die GOZEWIJN I en II voor één persoon houdt, hetgeen echter de jaren niet toelaten.

BERENGER, die in de oorkonden van 1051 tusschen GERARD en GOZEWIJN in staat, zal men voor den tweeden zoon van GERARD I mogen houden, maar deze was waarschijnlijk in 1154 reeds overleden.

GOZEWIJN zal genoemd zijn naar zijn oom GOZELIN graaf van Ardenne. BERENGER mogelijk naar den vader van GERARDS moeder of een ander bloedverwant.

Een kleinzoon van GERARD I van Wassenberg heette DIEDERIK, en die naam was vervolgens zeer in gebruik in het eerste gravenhuis van Cleve. Ook in het huis der graven van Meurs komt hij dikwijls voor.

De annalist van Kloosterrade vermeldt, dat RUTGER bij of te Kleef geplaatst werd. Misschien verkreeg hij na de afzetting van BALDERIK het graafschap welke deze op den linker oever van den Rijn bezeten had, doch dit is niet zeker. Hij teekende, gelijk gezegd is, in 1043 met zijn broeder GERARD. In 1051 was hij, even als deze, overleden. In de brieven van dat jaar toch, komen voor STARKERUS, RUTGER en EMBRICO, die men voor zoons zal moeten houden van RUTGER I.

Wie zijn vrouw was, kan slechts vermoed worden. Zijn zoon RUTGER was advokaat van Brouweiler in

1054. STARKERUS miles van RICHIZA, dochter van paltsgraaf Ezo. In een brief van 25 Juli 1057 wordt hij genoemd «STARKHARE quidam vir ingenuus et comes miles ipsius Regine." Hij stond toen af het slot Salfeld, in Saksen Meiningen gelegen, met wat daarbij behoorde, 't welk hij van RICHIZA in leen had, en dat bij die gelegenheid aan de Kerk van Keulen kwam. Onder de getuigen komen voor RUOTGER, wel de broeder van STARKERUS en een BERENGER, waarschijnlijk zijn neef. Mogelijk was RUTGER gehuwd met eene dochter van paltsgraaf HENDRIK, neef van RICHIZA.

Valkenburg behoorde in 1075 aan St. Maria ad Gradus te Keulen. Vroeger behoorde het tot de goederen door ERMENTRUDIS, nicht van Keizer HENDRIK III, aan aartsbisschop ANNO van Keulen geschonken. Toen lag Epen in Maasland (Maasgou) in het graafschap van FREDERIK van Neder Lotharingen over wiens verwantschap met MENGOSUS vroeger gesproken is. Het is mogelijk datRUTGER burggraafgeweest is vanValkenburg.

RUTGER II, zoon van RUTGER I, komt voor in 1051 en 1054. Het jaar van zijn dood is onbekend en hij schijnt geen kinderen te hebben nagelaten.

EMBRICO, een derde zoon van RUTGER I, was geestelijke.

SICCO, die ook de brieven van 1051 teekende, was graaf van Bonnergou en behoorde niet tot dit geslacht.

GERARD II van Wassenberg, zoon van GERARD I, komt voor als graaf in 1051. Hij schijnt reeds lang voor 1085 overleden te zijn. In dat jaar wordt zijn zoon GERARD als burggraaf vermeld met zijn oom GOZEWIJN, burggraaf van Heinsberg. In 1054 heet hij

graaf en kan toen, geboren zijnde omstreeks het jaar 1010, vier en veertig jaar geweest zijn.

Zonder twijfel is hij de GERARD graaf in Teisterbant, van wien 23 Maart 1053 wordt gewag gemaakt, want men vindt in die streek zijne afstammelingen in die waardigheid. De plaats Ratinchem, in de zooeven bedoelde oorkonde vermeld, is mogelijk Renkum, want die behoorde tot de bezittingen van bisschop MEINWERK, zoon van ADELA bij haar eersten man IMAD. 't Kan echter ook zijn, Redichem bij Kuilenburg en in dat geval is het woord Teisterbant bijgevoegd, om het te onderscheiden van Redichem in de Veluwe.

Hoe GERARD in betrekking gekomen is tot de Utrechtsche kerk is onzeker, maar buiten twijfel niet door opvolging van BALDERIK, want in diens tijd was een graaf UNROCH graaf van Teisterbant.

Evenwel lagen daarin verschillende graafschappen. Zoo hij graaf van Veluwe geweest is, zou hij dat bezeten hebben als onderleen van den hertog van Brabant, die het van den Utrechtschen bisschop had.

In 1026 behoorde Teisterbant reeds aan de Utrechtsche kerk. GERARD zal aldaar graaf geworden zijn tusschen 1051 en 1053, alzoo in den tijd toen BERNOLFUS bisschop was. In 1054 werd WILLEM van Pont bisschop; door hem kan GERARD alzoo niet zijn aangesteld.

Den leeftijd van GERARD I van Wassenberg en zijn broeder RUTGER in aanmerking nemende, die in 1051 beiden overleden waren en omstreeks het jaar 980 moeten geboren zijn, is GERARD II geboren omtrent het jaar 1010. Hij was, volgens den gewonen loop der zaken, in 1040 gehuwd.

Zijne vrouw was ongetwijfeld zeer nauw verwant aan WERNHER van Lahngou. Hij was een tijdgenoot van bisschop WILLEM van Utrecht (1054 tot 1095) zoodat hij wel niet gehuwd was aan een broeders dochter van dezen: ook hebben zijne kinderen meer betrekking gehad op Hameland dan op Gelre.

WERNHER of WESELO, leefde nog in 1034. Hij was kleinzoon van OTTO van Lahngou en Zutphen en graaf o. a. over Lijmers en een deel der Veluwe. Een WERNHER, volgens J. M. KREMER, zoon van den voorgenoemden (graaf in Lijmers, tusschen de jaren 1047 en 1056), sneuvelde in den boerenoorlog bij Engelsheim in 1066.

De echtgenooten van deze WERNHERS zijn onbekend; zoo ook of zij dochters hebben nagelaten. Vroeger hebben wij gesteld (zie blz. 80) dat WERNHER I gehuwd is geweest met de dochter van EVERHARD en BERTHA, met de zuster van BERENGER, bisschop van Toul, en zijne dochter BERTHA met een anderen EVERHARD, en dat een der dochters van dezen huwde met DIEDERIK van Kleef. In dit geval is het wel onmogelijk dat GERARD II gehuwd is geweest met eene dochter van WERNHER II. Dit laatste schijnt ons echter het waarschijnlijkste, omdat GELRE en CLEVE de goederen verkregen hebben, die de beide WERNHERS in Nederland bezeten hadden. Wij moeten derhalve ook nu weder betuigen, niet in staat te zijn den sluier volkomen op te lichten, die over de twee EVERHARDS, beiden gehuwd aan twee BERTHAS, ligt. Wij vinden geen spoor om ons terecht te brengen in de verwantschap der beide EVERHARDS noch der beide BERTHAS, noch om te verklaren hoe WERNHER

opvolger geweest is van den oudsten EVERHARD in Nordgou.

In verband met de aanteekening in het kerkboek te Meer had GERARD II van Wassenberg drie zoons: DIEDERIK graaf, ALARD en GERARD.

VAN BERCHEM zegt, wel, dat DIEDERIK graaf was van Meer, doch dat heeft zeer zeker niet in het misboek gestaan, maar is, even als wat hij vertelt over de graven van Zelhem en de betrekking van BALDERIK tot de graven van Zutphen, geen gelukkig eigen toevoegsel. Wel hebben er heeren van Mehr bestaan; die hadden niets met Sijflik te maken, wel met de abdij van Mehr bij Neus. De graven van Cleve waren voogden van Sijflik. VAN SPAEN geeft eenvoudig wat het misboek gaf, maar veranderde later de woorden na DIEDERIK «comes einse fratres» in «comes ejusque fratres». De vraag blijft open of die verandering eene verbetering geweest is.

DIEDERIK was voogd van Sijflik, niet door keuze maar door afstamming uit hetzelfde geslacht als de stichter van dat klooster, BALDERIK. Dit is te verklaren door aan te nemen, dat zijn grootvader geweest is een zoon van BALDERIKS zuster. Zonder twijfel stammen van dezen DIEDERIK de graven van Cleve en er kan alzoo slechts twijfel bestaan of zijn grootvader geweest is GERARD of RUTGER.

De naam RUTGER komt nooit voor onder de eerste bewezen graven van Cleve, terwijl dien van DIEDERIK herinnert aan hertog DIEDERIK even als ALART aan ALBERT, broeder van dien DIEDERIK, bisschop van Mets en GERARD aan GERARD van Wassenberg.

De graven van Cleve hadden later, zoowel als die van Gelre, betrekking op Teisterbant. Aangetoond is de betrekking op dat gewest van GERARD II van Wassenberg. Van GERARD I noch van diens broeder RUTGER blijkt iets van dien aard. Ook in de Lijmers en Veluwe waren beide huizen gegoed, en dit kon niet zijn tenzij door deeling van eene erfenis nagelaten door WERNHER, die daar niet alleen graaf was, maar ook aanzienlijke allodia bezat.

Wat RUTGER I in Kleefland bezeten had, zal gekomen zijn aan DIEDERIK, oudsten zoon van GERARD II van Wassenberg, die daardoor reeds vóór zijne broeders en het sterven van zijn vader graaf was. — Dat DIEDERIK alleen den titel draagt van graaf, bewijst dat de aanteekening gemaakt is vóór den dood van GERARD II.

Van ALARD, den tweeden zoon van GERARD II, is niets bekend. Vermoedelijk is hij voor zijn vader overleden.

Gelijk gezegd is sneuvelde Graaf WERNHER in 1066 en in 1067 is GERARD graaf in de Hetter, in 1083 graaf in Hameland en mogelijk in 1085 graaf van een gedeelte der Veluwe. DIEDERIK was in Mei 1076 ook graaf over een gedeelte der Veluwe. Beide broeders moeten alzoo in 1067 reeds meer dan 16 jaar oud geweest zijn, en hunne moeder was toen waarschijnlijk ook reeds overleden.

Boven is de mogelijkheid gesteld, dat Valkenburg na den dood van RUTGER II aan GOZEWIJN van Heinsberg gekomen is. ALARD erfde misschien Kessel. Over het land van Kessel was HENDRIK, zoon van paltzgraaf Ezo, graaf geweest. Door huwelijk van RUTGER I met eene dochter van HENDRIK van Kessel gekomen zijn

aan RUTGER II en vervolgens na den dood van ALARD aan HENDRIK, zoon van GERARD III van Wassenberg. De aanteekening in het missale te Meer is in elk geval gemaakt vóór het jaar 1067.

Uit de korte aanteekening van het kerkboek van Meer hebben wij veel geleerd, omdat daardoor de weg gewezen is tot verklaring van wat vroeger onverklaarbaar was. — Toch weten wij in betrekking tot dit bijzonder geval, maar in het algemeen ook, dat men voorzichtig behoort te zijn bij het gebruik van oude schrijvers en niet eigen gedachten en meeningen vermengen met wat zij leverden.

DIEDERIKS vrouw was eene dochter van BERTHA en daar men zijn zoon en opvolger aantreft met den titel van graaf van Cleve in 1093 moet door dat huwelijk die grafelijkheid in zijn huis gebracht zijn. Wij stelden dan ook dat zijne moeder was eene kleindochter van EVERHARD en BERTHA, die voorkomen in den brief, die door ons gebracht is op 1009 of 1010. Hij is overleden voor het jaar 1093.

Men vindt vermeld, dat een DIEDERIK van Cleve in 1095 het kruis aannam en met GODFRIED van Bouillon naar het Heilige land trok. GODFRIED van Bouillon ging, volgens MICHAUD, daarheen in 1096. Wanneer een DIEDERIK, graaf van Cleve, deelnam aan dien tocht, is het geweest de tweede: want om geen verandering te brengen in de gewone volgreeks, thans in de geschiedenissen gebruikt, zullen wij dezen DIEDERIK den eerste noemen hoewel hij waarschijnlijk nooit den titel van graaf van Cleve gedragen heeft.

Van GERARD III van Wassenberg is gebleken, dat

hij in 1067 graaf was in de Hetter, en zijn broeder Diederik in 1076 in een gedeelte der Veluwe, 't welk ongeveer overeenkomt met de latere ambten van Veluwzoom en Over-Veluwe, welk graafschap vroeger aan Balderik en later aan Wernher behoord had. Dat graafschap schijnt later door den graaf van Gelre ingeruild tegen de Hetter. Mogelijk ten tijde van Gerard I graaf van Gelre, die in 1108 advokaat was van St. Marie te Utrecht.

Van Spaen vermoedt, dat Gerard III van Wassenberg en Gerard I van Gelre één persoon geweest is. In 1085 komt Gerard, burggraaf van Wassenberg voor, die met zijn oom Gozewijn, burggraaf van Heinsberg [2]) bevel ontving van den Keizer om Abt Luipo in het bezit te stellen der abdij van St. Truien. Van Spaen achtte dat Gerard toen nog in zijne bloeiende jaren was.

Den gewonen loop van zaken volgende, nemen wij aan, dat hij toen 45 jaren oud zal geweest zijn. In 1096 zegelt een Gerard, graaf van Gelre, met zijn broeder Hendrik. Die graaf was alzoo toen nog niet gehuwd, want zijn broeder stond hem bij. Hij had nog geen nader erfgenaam of meer waarschijnlijken opvolger. Volgens berekening was hij toen nog geen dertig jaar oud, zoodat wel reden is aan te nemen, dat Gerard III zijn vader te Wassenberg, ongeveer in het jaar 1066, is opgevolgd en dat hij in 1096 overleden was.

Gerard van Gelre verschijnt het eerst in een brief van 1094 [3]). Wij moeten dezen Gerard den eerste van Gelre noemen, zegt van Spaen. Hij was, even als Diederik II graaf van Cleve, Henricus graaf van Kriekenbeek en Gozewinus van Heinsberg en Valken-

burg, achterkleinzoon van GERARD I burggraaf van Wassenberg.

HENDRIK van Kriekenbeek was de HENDRIK, broeder van GERARD I van Gelre, met wien hij in 1096 teekende, en de tweede zoon van GERARD III van Wassenberg. Wij kennen geen andere kinderen van dezen. Buiten twijfel is Wassenberg aan Gelre gekomen door een huwelijk van GERARD III met eene erfdochter. Boven is daarover uitvoerig gehandeld en de mogelijkheid aangetoond, dat, zonder aan de waarschijnlijkheid te kort te doen, de opgaven der genealogen van Gelre, de genealogie van het huis van Nassau met die van Gelre in verband te brengen zijn, waarbij rekenschap is gehouden met de omstandigheid, dat de genealogen de geschiedenis der Zutphensche en Geldersche graven hebben verward. De echtgenoot van GERARD III zou dan naar onze meening geweest zijn eene dochter van WICHARD van Molsberg, bij de genealogen WICHARD van Pont, die een broeder was van ARNOLD van Arnstein en, volgens Utrechtsche geschiedschrijvers, ook van WILLEM van Pont, bisschop van Utrecht. De vader dier heeren zal geweest zijn ULRICH heer van Pont, zoon van den in 966 verbannen en na 990 herstelden OTTO van LAHNGOU, hier te lande graaf en heer van Zutphen.

De verwantschap tusschen Zutphen en Molsberg blijkt duidelijk, daar, terwijl OTTOS kleinzoon WERNHER zoon van GERLACH de beneficia in eigendom verkreeg, die BALDERIK vroeger beoosten den Rijn bezeten had en diens graafschappen aldaar, ANSELMUS van Molsberg tusschen de jaren 1049 en 1056 van Keizer HENDRIK III het praedium Zevenaar in Hameland, in het graafschap

van WERNHER, bekwam, en dat wel wegens het dienstjuk dat hij getorscht had. ANSELMUS was een zoon van WICHARD van Molsberg en Pont. Wij weten niet waarin zijn vroegere zware taak bestond, maar zijne zuster schijnt gehuwd geweest aan GERARD III van Wassenberg.

Over de verdere geschiedenissen van het huis van Gelre raadplege men VAN SPAEN, wiens werk algemeen verbreid en als bijna onverbeterlijk bekend is. Hier en daar kan wat bijgevoegd worden, veranderd bijna niets.

Eén bijzonderheid willen wij hier, en dat ter afwisseling toevoegen, nl. den bijnaam dien GERARD I van Gelre gedragen heeft, want hij is karakteristiek. RUDOLF abt van St. Truien beklaagt zich over hem, omdat hij de tienden van Baardwijk, welke plaats in de graafschap van GERARD gelegen was, bemachtigd had. De abdij van St. Truien maakte daar aanspraak op en werd door bemiddeling van den Hollandschen graaf FLORIS den Vette, die als kerkvoogd de partij van St. Truien tegen GERARD en den Bisschop van Utrecht opnam, in het bezit hersteld. Blijkbaar schimpend noemt de abt den bijnaam van GERARD «flaminius» dat is Papenknecht.

Op een ander punt kunnen wij niet met VAN SPAEN instemmen. Hij meent dat HENDRIK, zoon van GERARD II gehuwd geweest is met eene gravin van Arnstein, terwijl in de *Vita Lodevici de Arnstein* gezegd wordt dat de zevende dochter van LODEWIJK van Arnstein gehuwd was met een graaf van Zutphen. Nu is HENDRIK wel geweest graaf van Gelre en Zutphen, maar hij was te jong om de bedoelde graaf te zijn, daar niet LODEWIJK II, maar LODEWIJK I van Arnstein vader dier

vrouw geweest is. De graaf van Zutphen met wien zij gehuwd was geweest, is OTTO zoon van GODESCALK en ADELHEID, en OTTOS gemalin heette JUDITH niet AGNES. LODEWIJK II had slechts één zoon LODEWIJK en ééne dochter die ADELHEID heette, naar hare moeder ADELHEID van Odenkerken [4]).

Doch wij willen ons bestek niet overschrijden. De feilen en leemten, die men bij een zoo geleerd, zoo nauwkeurig en zoo scherpzinnig geschiedvorscher als VAN SPAEN vindt, zullen niet strekken om hem in achting te doen dalen, maar wel, naar wij hopen, om het gebrekkige, dat in onzen arbeid zeer zeker ook zal gevonden worden, te verschoonen. Dit meenen wij te mogen vertrouwen, dat ook wij ten minste een paar schreden nader tot de waarheid geraakt zijn.

HET KLEEFSCHE GRAVENHUIS.

XVII.

Om geen verandering in de aangenomen cijfers der Kleefsche Diederikken te brengen, beginnen wij de lijst dier graven met DIEDERIK, zoon van GERARD II van Wassenberg, dien wij alzoo noemen DIEDERIK I graaf van Cleve.

Zijne moeder heette BERTHA. De naam zijner gemalin is onbekend. Bij haar had hij DIEDERIK die volgt, en waarschijnlijk eene dochter, gehuwd aan ADOLF graaf van Berg.

Op DIEDERIK I volgt bij ERNST EVERHARD, die zoon genaamd wordt van DIEDERIK I. De verkeerde plaatsing van een brief van 1009 of 1010 op 1074, welke boven is aangetoond, is de onmiddelijke oorzaak dier fout.

DIEDERIK II begon te regeeren omstreeks het jaar 1093. Hij bleef graaf tot 1117.

In 1093 komt DIEDERIK graaf van Cleve het eerst voor in een gift ten voordeele van Werden, als voogd van ADOLF, zoon van ADOLF van Berg, zoodat eene zuster van DIEDERIK moeder zal geweest zijn van den nog onmondigen kerkvoogd. In 1096 zou hij met GODFRIED van Bouillon naar het Heilige Graf getogen zijn en van daar teruggekeerd, de partij gekozen hebben van

Keizer HENDRIK IV tegen diens oproerigen zoon. Nadat de Keizer echter door den Paus in den ban gedaan was, verliet hij de zaak van den ongelukkigen vader.

In 1104 wordt hij vermeld door den Annalist van Kloosterrade.

DIEDERIKS gemalin was eene dochter van ANSELMUS van Molsberg (Zevenaar) [1]), bij welke hij twee zoons had, ARNOLD en EVERHARD. Van EVERHARD wordt niets bijzonders vermeld. Die naam is echter der aandacht waardig omdat, gelijk wij zagen, de laatste graaf van Cleve in het huis van Hattuarie-Nordgou EVERHARD heette. Mogelijk stammen van dezen DIEDERIK de graven van Meurs.

ARNOLD I teekende voor het eerst in 1117, zonder bijvoeging van den titel graaf, als ARNOLDUS de Cleve, maar tusschen FREDERIK graaf van Arnsberg en HENDRIK graaf van Zutphen. Hij is advokaat der door aartsbisschop FREDERIK I van Keulen gestichte Siegburger cel te Fursterberg bij Xanten [2]) en heet altijd comes de Cleve. Hij stichtte het klooster te Bedbur [3]).

Zijn vrouw heette IDA. Zij was volgens BUTKENS eene dochter van GODFRIED met den Baard. Hij stierf 18 Februari 1134 [4]); zij 25 Juli van een onbekend jaar. Van hen zijn kinderen bekend ARNOLDUS en DIEDERIK. Mogelijk hadden zij nog een zoon LODEWIJK. Dochters worden niet vermeld.

ARNOLD II, JUVENIS, comes in 1134 [5]), teekent tot 1 April 1147.

LODEWIJK graaf van Cleve in 1158 [6]).

DIEDERIK III graaf van Cleve zou in 1150 deelgenomen

hebben aan de bisschopskeus te Utrecht. In 1162 worden zijne ouders genoemd ARNOLD en IDA.

Zijne vrouw was ALEIDIS, dochter van graaf GEBEHARD van Saucebag of Sauceburg [1]). Hij teekent voor het laatst 22 Februari 1166. Men kent van hem drie zoons en een dochter, HENDRIK, DIEDERIK en ARNOLD en ALEID, gehuwd aan DIEDERIK VII graaf van Holland.

De drie zoons komen achtereenvolgens voor als graven.

HENRICUS comes de Cleve teekent 14 Augustus 1167. Hij was graaf tot 1168 of 1169.

DIEDERIK IV. De onbekende schrijver «*De Rebus Ultrajectensis*» noemt hem tusschen 1178 en 1188. In 1188 vindt men THEODERICUS comes de Cleve, zijne moeder ALEIDIS, zijn broeder ARNOLD. Hij teekent voor het eerst in Mei 1169, voor het laatst in 1190.

Hij voerde een leeuw in zijn wapen.

Volgens de Egmondsche kroniek huwde DIEDERIK in 1188 MARGARETHA, dochter van FLORIS II graaf van Holland. Na haar dood heeft hij, volgens TESSCHENMACHER in huwelijk gehad ADELHEID van Brabant.

Daar DIEDERIK in 1188, met toestemming van zijn broeder ARNOLD, een gift deed, had hij in dat jaar nog geen zoon, was waarschijnlijk zelfs niet gehuwd, en heeft nooit kinderen, althans geen wettigen zoon gehad, aangezien zijn broeder ARNOLD hem opvolgde.

De opgaaf van TESSCHENMACHER berust bepaald op eene vergissing, Een giftbrief van 1188, waarin DIEDERIK met zijne moeder, zijne echtgenoot ADELHEID van Brabant en zijn broeder ARNOLD eene gift doet, is nergens te vinden, De door TESSCHENMACHER bedoelde

brief is ongetwijfeld geene andere dan de bovenvermelde, waarin DIEDERIK voorkomt met zijne moeder ALEIDIS en zijn broeder ARNOLD.

DIEDERIK IV, zegt ERNST, vertrok in 1189 naar het Heilige land. «Men weet niet of hij ooit terugkeerde». In 1188 was hij nog te Kleef en in 1191 laat hij met zijn broeder ARNOLD zekere HILDEGAARD en hare afstammelingen over aan de stiftskerk te Rees. Toen was alzoo die broeder nog vermoedelijke opvolger.

ARNOLD III zal 12 Juli 1194 in het bezit van het graafschap geweest zijn. Hij heet 12 Juli 1198 ARNOLDUS comes de Cleve. ERNST noemt hem zoon van den voorgaanden DIEDERIK, hoewel hij ongetwijfeld diens broeder was, zooals hij dan ook op de overigens slordige lijsten van FAHNE als zoodanig gesteld is. Zijne vrouw heet bij ERNST eene dochter van HENDRIK van Limburg. Hij had althans één zoon, die hem opvolgde.

DIEDERIK V. THEODERICUS puer in 1202. Voogd over hem is DIEDERIK graaf van Holland, die gehuwd was met zijne tante ALEID. Van vaderszijde schijnt hij alzoo geen nader bloedverwant gehad te hebben. In 1206 stond DIEDERIK onder voogdij [8]). In 1208 heet hij TIRRICUS comes de Clive. Zoodat hij in dat jaar of in 1207 mondig geworden is en alzoo moet geboren zijn in 1190 of 1191. In 1203 was hij reeds getuige, maar als puer de Clive. Hij was toen 12 jaar oud. Voor 1218 was hij reeds gehuwd, want hij had in 1234 een zoon die reeds te velde kon trekken [9]).

Met zijn eerstgeborene schonk hij 25 April 1242 aan Kleef stadsrechten en stelt hare kooplieden vrij van

tollen te Orsoy, Smithuizen, Huissen en Nijmegen, sluit 2 Augustus 1242 eene overeenkomst met zijn zoon THEODERICUS en OTTO graaf van Gelre over den tol te Orsoy; teekent met zijn zoon THEODERICUS 26 December 1248, stierf tusschen 13 Mei en 27 Juli 1260.

DIEDERIK V heeft een zeer bewogen leven gehad. Toen hij nog een kind was trachtte de graaf van Gelre hem van vaderlijke erfgoederen te berooven. Later had hij veten met ENGELBERT aartsbisschop van Keulen, streed voor OTTO bisschop van Utrecht tegen de Drentenaren, trok vervolgens ten oorlog tegen de Stadingers en hielp graaf WILLEM van Holland tegen MARGARETHA van Vlaanderen.

DIEDERIK is tweemaal gehuwd geweest. Eerst met HADEWICH [10]) vrouw van Dinslaken en Wezel. Hij had bij haar drie zoons, die allen DIEDERIK heetten, en twee dochters: JUTTE gehuwd aan WALERAM van Limburg en MARGARETHA echtgenoot van OTTO II van Gelre [11]). Bij eene andere vrouw had hij een zoon EVERHARD, die in eenige oorkonden voorkomt met den eenvoudigen titel van miles.

DIEDERIKS oudste zoon (PRIMOGENITUS) was heer van Dinslaken, verleende in September 1241, met toestemming des Konings, aan Wezel stedelijke rechten en vrijheden, en met zijn vader 25 April 1242 aan Kleef. Hij stierf vóór zijn vader omstreeks het jaar 1245. Zijne eenige dochter ELISABETH was gehuwd aan GERLACH van Isenburg, zooals blijkt uit eene oorkonde van 14 December 1255. GERLACHS dochter MARGARETHA, erfgenaam harer moeder, was gehuwd aan DIEDERIK, heer van Meurs 11 Augustus 1292.

De tweede DIEDERIK volgde zijn vader als graaf van Cleve. Over hem wordt terstond gesproken.

De derde DIEDERIK, bijgenaamd LOEF junior natus, graaf in Sarbrück, belooft 29 November 1255 den burgers van Wezel, dat hij hunne privilegiën, voornamelijk het recht schepenen aan en af te stellen, zal handhaven en hen tegen hun wil niet met bouwwerken bezwaren. Hij bezat 26 Augustus 1263 de advocatie van Meer en Weze als deel zijner erfenis. Den 22 November 1266 ontving hij en zijne erven een rente van 80 pond Vlaamsch jaarlijksch uit den tol te Damme van Guy van Vlaanderen.

Aan zijn zoon DIEDERIK en diens erven stond hij 13 Mei 1275 de Heshausenwarth af, welke een leen was van Elten. Aan het kasteel van Heshuizen bij Elten was later het maarschalksambt van het stift verbonden; 22 Juli 1300 was hij dood en verstond zijn neef DIEDERIK van Cleve zich met GERLACH van Dollendorf en diens gemalin RICHARDA, dochter van DIRK LOEF, over de nalatenschap van haar vader. Haar broeder DIEDERIK was toen kinderloos overleden, want haar ooms zoon, graaf DIEDERIK, doet afstand van zijn deel in de honderd pond rente, die de graaf van Vlaanderen aan zijn oom schuldig was. Hij was alzoo mede erfgenaam van haar vader bij gebreke aan mannelijk oir.

DIEDERIK VI senior, zoon van DIEDERIK V komt voor 6 Juni 1247 met zijne broeders DIEDERIK en EVERHARD. Zijn vader was 13 Mei 1260 nog in leven maar 26 Juni was hij dood en DIEDERIK VI graaf. Hij stierf vóór 13 November 1275.

In het begin van zijne regeering had hij oorlog met

den graaf van Gelre, later verleende hij bijstand aan Floris V van Holland en Engelbert van Valkenburg, aartsbisschop van Keulen [12]).

Bij zijne vrouw Aleidis van Heinsberg had hij drie zoons: Theodericus, primogenitus, die hem opvolgde, Diederik proost van Xanten, heer van Kervenheim en Diederik Loef graaf van Hulkenrode, heer van Tonnenburg. Butkens en Ernst noemen twee dochters Ermgardis, gehuwd aan Willem I graaf van Berg en Mathildis, echtgenoot van Hendrik het Kind, landgraaf van Hessen.

Diederik Loef, zoon van Diederik VI van Cleve, is geweest graaf van Hulkenrode, heer van Tonnenburg. Hij teekent 8 Juli 1293 zonder titel, als broeder van den graaf van Cleve. Hij verkoopt 22 October 1298 de heerlijkheid Hulchrath aan zijn broeder. Zijne vrouw heet Elisabeth; 29 Juni 1299 ontvangt hij subsidie van aartsbisschop Wichbold van Keulen, waarvoor hij dezen bijstand belooft tegen ieder, behalve tegen graaf Reinoud van Gelre. Van Berthold van Oye kocht hij een bosch bij Nutterden in 1300, dat hij aan zijn camerarius Herman van Dornik in leen geeft. Op 28 Juli 1303 verkochten hij en zijne gemalin Lijsa aan den aartsbisschop van Keulen de gerichten, heerlijkheid en voogdijen te Bornheim, Bonn en Aarweiler, hun bosch te Blamerdorf en elders, de sloten Tomberg en Saffenberg en het patronaat en de inkomsten te Metternich en Weiler met recht van terugkoop binnen zes jaren.

Den 11 Mei 1311 geeft Diederik van Cleve, graaf van Hulchrath, aan zijn broeder Siegfried eene rente van

200 pond uit zijne inkomsten uit de tollen te Huissen en Nijmegen als erfdeel. Deze som zal vermeerderd worden of verminderd naarmate SIEGFRIED minder of meer trok uit zijne kerkelijke beneficiën.

DIRK LOEF, gehuwd met ELISABETH, was derhalve toen overleden.

Den 16 Juni 1313 draagt DIEDERIK van Cleve, graaf van Hulchrath, aan aartsbisschop HENDRIK II van Keulen het slot Oedt op als leen: hij belooft Kempen te zullen verdedigen en Hulchrath, als hij het verkoopen wil, eerst den bisschop aan te bieden. Die verkoop had plaats 12 Juni 1314. De aartsbisschop kocht van den edelen heer DIEDERIK LOEF van Cleve het slot en het graafschap Hulchrath voor 30.000 mark en stelt Kempen met het district ten pand voor de betaling. De betaling was echter 15 December 1321 nog niet geschied, ook nog niet geheel 26 April 1322. Bij stad en land van Kempen ontving DIRK LOEF nog te pand, burg en stad Aspel, Rees en Xanten.

Na verkoop van Hulchrath voerde DIEDERIK den titel van heer van Oedt. Hij was 10 November 1322 overleden en zijne dochter ELISABETH gehuwd aan GODERT van Gulick, heer van Bergheim. GODERT verzoende zich met de stad Keulen, waarmede DIEDERIK gedurenden den laatsten tijd in vete geleefd had, werd voor levenslang, als heer van Oedt, burger van Keulen tegen een geldleen van 90 mark en de verplichting, zelf met twee ridders en negen knapen de stad hulp te verleenen: 5 Januari 1341.

JOLENTE van Bercheim, dochter van GODERT, huwde met EMICHO graaf van Leyningen, die het kasteel van

Oedt, de advocatie van Kempen, en de inkomsten van Hönnef en Aarweiler verkochten aan WILLEM, markgraaf van Gulik. Deze verkocht dat alles, 5 Januari 1349, aan den aartsbisschop WALERAM van Keulen voor 20.000 goudguldens.

De oudste lijn van Cleve-Hulchrath was alzoo geeindigd. LOEF van Cleve, eerste graaf van Hulchrath had echter meer kinderen dan DIEDERIK, die ongetwijfeld de oudste was.

Boven hebben wij een SIEGFRIED leeren kennen, die geestelijke was. Zijne overige kinderen worden met dezen genoemd in een brief van 13 Augustus 1349.

CATHARINA van Cleve, dochter van DIEDERIK LOEF, was gehuwd aan WALERAM van Kessel, heer van Grevenbroek. Zij noemt zich rougravin en is op vermelden dag weduwe. Toen deed zij afstand van de nalatenschap van haren broeder OTTO, proost van St. Gereon te Keulen, ten voordeele van haren neef graaf JAN van Cleve. Een vierde broeder was REINOUD van Cleve, heer van Bergen. In een oorkonde van 1335 maakt hij ons bekend met het bestaan van eene zuster ALEID, weduwe van heer DIEDERIK van Kervenheim, ridder, SIEGFRIED LOEF van Cleve, Bisschop van Munster en OTTO van Cleve proost van St. Gereon te Keulen.

REINIER en THOMAS van Berghe teekenen 17 November 1317. In 1379 is nog een REYNARDO de Berghe getuige van Koning WENZEL, bij eene machtiging van aartsbisschop FREDERIK III van Keulen om ARNOLD bisschop van Luik met de regalia te beleenen.

Deze REIJNARD schijnt geen kleinzoon van REINOUD van Bergen, zoon van DIEDERIK Loef, want in 1368 maakte

hij geen aanspraak op het graafschap Cleve, 't geen hij zeker niet zou hebben nagelaten, wanneer hij de eenig overgeblevene mannelijke afstammeling van het geslacht van Cleve geweest was. Op 12 Juli 1347 verklaarde REIJNARD van Schoynauwe, ridder, voor 10,000 goudguldens zijne heerlijkheid en hof te Berge en Mertzenich en zijn aandeel in Langlo opgedragen te hebben aan aartsbisschop WALERAM van Keulen. Deze REYNARD was gehuwd met PHILIPPA erfdochter van Valkenburg. Mogelijk wordt hier echter een ander Bergen bedoeld en een anderen REYNARD.

DIEDERIK VII, PRIMOGENITUS, zoon van DIEDERIK V graaf van Cleve en ALEIDIS van Heinsbergen, is bekend 11 November 1265, graaf vóór 1275. Hij is dood 13/17 Maart 1306.

Deze DIEDERIK is tweemaal getrouwd geweest. Zijne eerste vrouw was ALEIDIS, dochter van graaf OTTO van Gelre, zijne tweede MARGARETHA van Kiburg.

ERNST zegt, dat hij sedert 1277 gehuwd was met MAGARETHA, dochter van EVERHARD, broeder van Keizer RUDOLF I, gelijk blijken zou uit een oorkonde uitgegeven door den abt HUGO. TESCHENMACHER verzekert, dat RUDOLF aan DIEDERIK de steden Duisburg en Kranenburg verpandde voor 2000 mark zilver, die hij zijne nicht ten huwelijk beloofd had. De Keizer benoemde hem tot stadhouder over een deel der Nederlanden. In een charter van 1379, ook door HUGO uitgegeven, wordt gesproken van een gift door DIEDERIK van Cleve aan zijne vrouw gedaan «et libero concensu THEODERICI unici haeredis,» waaruit men zou mogen besluiten, zegt ERNST, dat die DIEDERIK overleden is voor zijn

vader, en dat OTTO, die zijn zoon was, geboren is uit een tweede huwelijk.

Koning RUDOLF I verpandde werkelijk 5 Juli 1290 Duisburg aan zijn geliefden verwant, DIEDERIK graaf van Cleve, voor de bruidschat, die hij zijne nicht MARGARETHA beloofd had, en in hetzelfde jaar gaf de Koning aan DIEDERIK het castrum en oppidum Nijmegen, het oppidum Duisburg en Deventer en eene rente van 1000 mark, als uitzet van zijne bruid. DIEDERIK heet daar verwant en geliefde raadsman. Op 2 Juni 1291 bepaalde de Keizer, dat de Duisburgers niet wegens de schulden van den graaf mogen aangehouden of gegijseld worden. Den 14 December 1294 verhoogde de Keizer de som, voor welke hij Duisburg aan graaf DIEDERIK had verpand met 1400 mark, terwijl Koning ALBERT, 8 Juni 1299, schout, burgemeesters, schepenen en burgers van Duisburg beveelt, MARGARETHA zijne beminde tante (matertera) en hare kinderen te huldigen, daar die stad hun verpand is.

MARGARETHA was derhalve niet dochter van EVERHARD, broeder van Keizer RUDOLF, maar van eene zuster zijner vrouw.

DIEDERIK VII mengde zich in den Hollandschen burgeroorlog. Met JAN van Avennes was hij benoemd tot voogd over den jongen graaf JAN, zoon van FLORIS V, maar daar Avennes de overhand behield, keerde de graaf van Cleve weldra in zijn land terug. Daarop koos hij de partij van GUY de Vlaming tegen Frankrijk, waarbij hij ook geen geluk had.

Over het algemeen bevorderde hij de welvaart van zijn land. Zoo sloot hij 28 Augustus 1279 een verbond

met den aartsbisschop SIEGFRIED van Keulen, hertog JAN van Brabant en graaf REINOUD van Gelre, tot handhaving der veiligheid tusschen Rijn en Demer; Maas en Rijn zullen vrij bevaren worden. Met den aartsbisschop sloot hij 11 Augustus 1283 eene overeenkomst tot minnelijke regeling van geschillen tusschen wederzijdsche onderdanen en het verleenen van bijstand aan dezen. Hij wist verscheidene in zijn land gelegen sloten tot voor hem open huizen te doen verklaren. DIEDERIK van Meurs werd 21 October 1287 zijn ledigman. Zoo ook 25 April 1288 GERARD van Dietz. Hij verkreeg 20 November 1298 vrijheid munt te mogen slaan gelijk aan de Keulsche.

Merkwaardig, met betrekking tot de kolonisatie van Nederlanders in Duitschland, is de oorkonde van 20 November 1295, waarbij DIEDERIK graaf van Cleve de Uedemerbroek overgeeft aan eenige personen die blijkbaar Hollanders of Vlamingen en vrije personen zijn. GIBBO BOUDEKENS, MATHIAS MEYKER, ROBERT GIJSBRADTS, ARNOLD VAGELKENS zijn bepaald Hollandsche of Vlaamsche namen. Zij bedongen uitdrukkelijk hunne vrijheid. Zij zouden geene spandiensten verrichten en vrijwillig, naar vermogen, een geschenk doen bij gelegenheid van huwelijk of ridderslag in het huis van Cleve. Het land door hen verkregen lag tusschen Goxfort en Hulsdonk (Hulshorst).

Uit zijne echtverbintenis met ALEID van Gelre had DIEDERIK een zoon OTTO, die hem als graaf opvolgde. Uit die met MARGARETHA THEODERICUS, die graaf werd na zijn broeder OTTO. JAN, heer van Linne, domdeken te Keulen, die op zijn broeder DIEDERIK volgde en

Everhard, die kanunnik was. Ook eenige dochters:, Anna gehuwd met Godfried, den laatsten graaf van Arnsberg; Irmgard gehuwd aan Gerhard van Hornes, Agnes vrouw van Adolf VIII graaf van Berg, jonkvrouw Maria non te Bedbur. Ernst noemt Margaretha, gehuwd aan Hendrik van Vlaanderen, graaf van Lodes; Elisabeth vrouw van Willem van Hornes; nog een Elisabeth gehuwd aan Godfried van Gulik, heer van Bergheim en Agnes gehüwd aan Adolf VIII graaf van Berg.

Hendrik van Vlaanderen, heer van Lodes wordt door Reinoud I van Gelre genoemd zijn «lieven oom en man,» in eene oorkonde van 29 Maart 1327, waarin hij aan zijne zuster Margaretha, gravin van Cleve, als haar erfdeel toekent 350 mark uit de Betuwe en Lijmers. Reinoud had in tweeden echt Margaretha, dochter van Guy graaf van Vlaanderen en Isabella van Namen. Godert van Gulik, heer van Bergheim, was 10 November 1332 gehuwd met Elisabeth, dochter van Diederik van Cleve heer tot Uedem, edelman.

Otto, zoon van Diederik VII, verschijnt het eerst in eene oorkonde van 22 October 1298 waarin hij mede bezegelt de acte, waarbij zijn oom Dirk Loef van Cleve, graaf van Hulchraht, heer van Tonnenberg en zijne vrouw Elisabeth verklaren, verkocht te hebben aan hunnen broeder Diederik, graaf van Cleve, en zijne vrouw Margaretha van Kiburg, de heerlijkheid Hulchrode.

Otto geraakte, al spoedig na de aanvaarding van het graafschap, in twist met graaf Everhard van der Mark en zijn zoon Engelbrecht [13]). Deze geschillen

werden bijgelegd door aartsbisschop HENDRIK van Keulen, waarop een huwelijk volgde met MACHTELD van Virneburg, dochter van den broeder des aartsbisschops, die haar 8000 mark als bruidschat schonk. Tusschen Cleve en Mark was echter de vrede niet vast gesloten. Graaf HENDRIK van Waldeck bewerkte eene bemiddeling, hoe na den dood van graaf EVERHARD, bij weder uitbreken der vijandschap, met diens zoon ENGELBRECHT weder zou worden verdragen. Te Wezel bestond in dien tijd twist tusschen de burgers over de schepenkeus. Tot nu toe had deze plaats uit eenige aanzienlijke familiën aldaar. De gemeente, de plebejers, die tot rijkdom gekomen waren en de patriciërs verre in aantal overtroffen, waren daarmede niet langer tevreden. Bijna in alle steden neemt men hetzelfde omstreeks dien tijd waar. Graaf OTTO machtigde nu de gemeente achttien of twintig kiezers aan te wijzen, die eene commissie uit hun midden zouden benoemen, door welke gezamentlijk met de schepenen de magistraat zou benoemd worden, en hief alle gilden en broederschappen op. Hij bepaalde verder, dat de magistraat wel bevoegd zou zijn de soort der voor de behoeften der stad noodige belasting te bepalen, maar tot het uitvoeren van nieuwe bouwwerken, en het sluiten van verdragen, waardoor aan de gemeente borgplicht zou worden opgelegd, hare toestemming moest verkregen worden. Zonder goedkeuring der gemeente zouden geen nieuwe keuren gemaakt worden.

Den 27 September 1310 verkreeg OTTO Dulmen te pand van bisschop LODEWIJK van Munster.

Graaf OTTO was 24 Februari 1311 reeds dood, hoe-

wel ERNST zegt, dat hij 30 September van dat jaar te Horstmar in Westphalen overleed.

Bij zijne gemalin, MACHTELD van Virneburg, had hij eene dochter, gehuwd aan JAN XI, heer van Arkel. Zijne weduwe verkreeg Dinslaken tot weduwgoed.

DIEDERIK VIII, zoon van DIEDERIK VII, en halve broeder van graaf OTTO, volgde den laatstgenoemden op als graaf van Cleve. Hij is graaf 14 Februari 1311 en legde kort daarna de te Wezel opnieuw ontstane geschillen bij. Nu beweerde de gemeente, dat zij die gruit verkochten, of die geen stedelijke belasting betaalden, of vrijschepenen waren, niet in de magistraat mochten benoemd worden. De graaf besliste, dat de gruitmeesters wel verkiesbaar zouden zijn, wanneer zij de gruit tegen den gewoonen marktprijs verkochten, maar dat niemand eene stedelijke waardigheid mogt bekleeden, die niet bijdroeg in de stedelijke lasten. Wat de veemschepenen betreft zou men zich voegen naar hetgeen dienaangaande te Dortmunt, hun hoofdplaats, was vastgesteld.

Na den dood van graaf OTTO, die geen zoon had achter gelaten, had OTTO's weduwe zich bij haar oom, aartsbisschop HENDRIK van Keulen, aangesloten, door wiens bemiddeling hare dochter IRMGARDIS aan ADOLF, zoon van graaf ENGELBRECHT van der Mark, verloofd was. De aartsbisschop maakte nu aanspraak op het vervallen der Keulsche leenen van het graafschap Cleve, waarbij hem Koning FREDERIK behulpzaam zou zijn. Daarentegen verklaarde Koning LODEWIJK graaf ENGELBERT vervallen van zijne rijksleenen, en beleende daarmede den hem verknochten DIEDERIK van Cleve.

Deze twisten werden 29 October 1317 bijgelegd. Ieder behield het zijne. Van het huwelijk tusschen IRMGARDIS en ADOLF van der Mark kwam niets. Zij huwde later met JAN XI van Arkel, gelijk vermeld is.

JAN, broeder van DIEDERIK, had den geestelijken stand aangenomen en tot onderhoud verkregen het slot en de stad Linne, Orsoy en de Kleefsche bezittingen van daar tot Neus, maar moest beloven, dat hij zonder raad van zijn broeder niet zou huwen en de hem gegeven goederen in leen zou houden, ook geheel afstand er van doen zoude, wanneer hij de bisschoppelijke waardigheid verkreeg.

In het jaar 1324 was hij reeds domdeken te Keulen, maar vergat toch de mogelijkheid niet zijns broeders opvolger te zijn. Op zijn verzoek verkreeg Wezel, dat zich door den aanleg van kunstige vestingwerken en het hard maken van wegen verdienstelijk gemaakt had, het recht om bestendig accijns te mogen heffen, en als heer van Linne bewoog hij de abdij Werden, hem te machtigen en te helpen om hare bezittingen te Vluyn, Hoog-Emmerik, Asterlagen en Burg door koop van den graaf van der Mark te verkrijgen. Graaf DIEDERIK en zijn broeder eindigden, door een verdrag, den twist met OTTO's weduwe wegens haar weduwgoed. MECHTELD moest afstand doen van verscheidene gerichtsambten en bezittingen en zich met Dingslaken vergenoegen.

DIEDERIK nam verscheidene maatregelen tot verheffing van handel en nijverheid der stad Wezel, en onderwierp de stad Xanten, van welke hij de voogdijschap bezat, door geweld van wapenen.

Na den dood van zijne gemalin bepaalde DIEDERIK, in Augustus 1333, dat, wanneer hij niet weder in het huwelijk trad en geen zoon naliet, zijn graafschap onder zijne drie dochters MARGARETHA, gravin van der Mark, ELISABETH, vrouw van Voorne, burggravin van Zeeland, en MARIA zou verdeeld worden. Zijn zwager, graaf REINOUD II van Gelre, met wien hij toen op vriendschappelijken voet stond, nam de uitvoering van dat testament op zich. Tegelijkertijd stichtte DIEDERIK een collegie van kanunniken op het slot Monterberg.

Gedurende zijne regeering werd de landbouw zeer bevorderd. De graaf had de verdeeling van de broekvelden in het kerspel Bislich en ook elders bevolen of toegestaan, waaruit hij van ieder aandeel, slag genaamd, een som ontving naar evenredigheid van het aantal morgens en den toekomstigen oogst van vruchten en hooi. De stad Wezel maakte bezwaar, dat door het deelen der broekvelden in haar kerspel, bij de voordurende verandering van fortuin van hare van nijverheid bestaande bevolking, aan vele genoten het eenige middel van bestaan zou onttrokken worden, en verkreeg, dat hare broekvelden onverdeeld gemeente-eigendom zouden blijven. In dien tijd verwierf DIEDERIK de heerlijkheid Spellen en het leenheerschap over het slot en de stad Holten. Voordurend bleef hij een aanhanger van Keizer LODEWIJK, die hem in 1336 vergunde den tol van Huissen te verleggen naar Grieth.

JAN, die altijd de kans in het oog hield eens graaf te kunnen worden, liet zich en zijne zonen, zoo hij ooit trouwde en zonen kreeg, 2 Mei 1336 door den aartsbisschop WALERAM van Keulen een leenrente van 200

regalen beschrijven op den tol van Reinberg, en bewoog de weduwe van graaf Otto hem tegen een lijfrente Dinslaken af te staan. Bij verzet van Diederik, liet hij het echter aan dezen over.

De graaf verwierf de voogdij over Vilich en eenige gerichten en goederen te Lehn en Offerhaus, en schijnt om dezen tijd de stad Cleve tot woonplaats gekozen te hebben. Hij verlegde het kanunniken collegie van Monterberg naar die stad, en vereenigde daarmede zijne slotkapel, de gasthuisvicarie en de parochiekerk van Calkar. De stad, die deze verplaatsing van den grafelijken zetel zeer in haar belang achtte, werkte inschikkelijk mede tot het vormen van eene groote ruimte die immuniteit zou zijn.

Daarna schijnt Diederik geleden te hebben aan verval van krachten. Hij maakte een zonderling testament, 22 Februari 1342, waarin hij het door hem begane onrecht, voor zoover hij zich herinneren kon, erkende en herstel beval. Het volgende jaar sloot hij eene erfdeeling tusschen de zonen van zijne zuster Irmgardis, weduwe van den heer van Hornes, en stierf 7 Juli 1347.

Zijne dochters zijn reeds vermeld. Zijn eerste vrouw was Margaretha van Gelre, zuster van graaf Reinoud II. Bij zijne tweede gemalin, Maria van Gulik, die hij in den loop van het jaar 1340 huwde, had hij geene kinderen. Zijne dochter Elisabeth, weduwe geworden zijnde van Gerard van Voorne, is voor 17 September 1338 hertrouwd met Otto, zoon van Hendrik landgraaf van Hessen. Uit geen dezer huwelijken heeft zij kinderen nagelaten.

Na den dood van graaf Diederik ontstond twist over

de opvolging in het graafschap Cleve. De domdeken Jan maakte aanspraak als eenigst mannelijk oir uit het huis van Cleve en naaste erfgenaam zijns broeders; Otto van Arkel als zoon van Irmgardis, dochter van den oudsten zoon van Diederik VII. De graaf van der Mark steunde op het testament van zijn grootvader.

Jan behield de overhand. Hij won de hem reeds vroeger genegen stad Wezel reeds op 11 Juli 1347, door het verleenen van nieuwe privilegiën, waarbij hij zich verbond, bij een oorlog over de erfopvolging zich niet binnen hare muren te zullen vestigen. Hij vermeerderde de tolprivilegiën van Calkar. Zoo kwamen de twisten over de erfopvolging den burgers ten goede.

Gaarne ontving Keizer Lodewijk, in zijn nood na de verkiezing van Karel IV, de hulde van graaf Jan. Hij beleende hem, 1 September 1347, met het graafschap en de aan het rijk vervallen jurisdictie te Rinderen; bekende hem 10,000 mark bij de som, waarvoor Duisburg verpand was, schuldig te zijn, stond verplaatsing toe der Rijntollen; bevestigde alle vroegere privilegiën en bewilligde er in, dat Orsoy stedelijke vrijheid verkreeg.

Jan bevestigde en vermeerderde ook de stedelijke rechten van Kleef. Intusschen maakte Engelbert van den Berg, zoon van Jans zuster, aanspraak op Cleve en trachtte die ook met de wapenen te doen gelden. Graaf Jan, die zich van het priesterschap had laten ontslaan, trad daarna in het huwelijk met Mathilde, dochter van Reinoud II van Gelre, en weduwe van Godfried van Heinsberg, waarop zijn neven van Hornes en van den Berg afstand deden van hunnen

eisch, Koning KAREL IV hem 19 Februari 1349 met Cleve beleende, en de verhooging der verpandingssom voor Duisburg met 10,000 mark goedkeurde.

Graaf JAN verleende in 1347 hulp aan ENGELBERT, bisschop van Luik, tegen de Luikenaars. In den oorlog tusschen de Geldersche broeders REINOUD en EDUARD hield hij de zijde van REINOUD, dien hij belangrijke sommen leende, waarvoor hij Emmerik ten pand ontving. EDUARD viel in Cleve en verbrandde Emmerik, JAN trad verwoestend in Gelre op. Het einde van dezen oorlog heeft hij niet beleefd. Van REINOUD had hij het ambt van Over-Betuwe gekocht. Hij stierf 9 November 1368. Uit zijn huwelijk verwachtte men, reeds toen het gesloten werd, geen kinderen. Graaf ENGELBERT van der Mark sloot daarom reeds in 1362 een overeenkomst met zijn broeder, bisschop ADOLF van Munster, dat na den dood van hun oom JAN, het graafschap Cleve op den linker Rijnoever aan ADOLF, dat op den rechterkant aan ENGELBERT komen zoude. Graaf JAN heeft zich tegen die beschikking niet verzet. Hij schijnt haar derhalve zwijgend te hebben goedgekeurd.

Zijne weduwe, MATHILDE, had intusschen van haar kant bisschop ADOLF, die in dien tusschentijd aartsbisschop van Keulen geworden was, hare hulp beloofd. Nu sloot ADOLF, die afstand deed van zijne geestelijke waardigheid, met haar en haar broeder EDUARD, de vroeger ongetwijfeld reeds afgesprokene overeenkomst, dat Emmerik en de Lijmers, die Cleve van Gelre in pand had, na den dood van MATHILDE en Huissen met den tol terstond aan Gelre zouden worden overgegeven, maar, wanneer EDUARD kinderloos overleed, aan Cleve

zouden terugkeeren. ADOLF verstond zich met de heeren van Arkel en Hornes, en 21 December 1368 werd hij plechtig te Cleve als graaf gehuldigd.

Zeker is in de geschiedenis van het huis Cleve een opmerkelijk verschijnsel waar te nemen, nl. het doorgaande gebrek aan mannelijke erfgenamen bij de oudere zonen van dat geslacht. Het is bijna regel, dat de jongere broeders de oudere als graven opvolgen en daarin is ongetwijfeld de reden te vinden, dat zelfs LACOMBLET eenigszins in de war schijnt geraakt, bij het opmaken van zijn personenlijst achter het eerste deel. Overigens is die lijst, even als die der plaatsnamen op zijn *Urkundenbuch*; waarschijnlijk niet van zijne hand, men moet die met voorzichtigheid gebruiken.

Zijn voortreffelijk overzicht over de graven van Cleve hebben wij overigens getrouw gevolgd, behoudens gedurige contrôle.

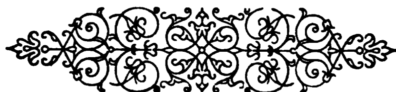
AANHANGSEL.

BASTAARDEN VAN CLEVE.

Ongetwijfeld hebben eenige heeren uit het huis van Cleve bastaarden nagelaten. In dien tijd was dat algemeen.

Ricold de Cleve, genoemd 15 Februari 1334, was zeker geen bastaard van Cleve. Hij was pastoor in die parochie.

Wel schijnt een bastaard van Cleve geweest te zijn de gemelde zoon van graaf Diederik V, de miles Everhard. Een weinig vroeger komt voor Waltherus de Clyvo, wiens zoon Henricus aanspraak maakte op het patronaat der kerk te Kellen, 30 April 1249. Waltherus is mogelijk een bastaard geweest van een der zonen van Diederik V. Behalve dezen Waltherus is ons geen ander in dien tijd voorgekomen die den naam van Cleve voerde. Onder de talrijke geslachten, die thans van Cleve of van Kleef heeten, is mogelijk nog wel een, dat van Walter of diens zoon Hendrik afstamt.

AANTEEKENINGEN.

I.

[1]) Castra Vetera, Furstenberg bij Xanten (SPEURATH, *Altherth. Merkwurdigkeiten der Stad Xanten* en PH. HOUBEN *Denkmaeler van Castra Vetera*) lag in het land der Batavieren, want BRINIO de bondgenoot van CLAUDIUS CIVILIS ontdeed zich van zijn langen baard en lang hoofdhaar na de verovering van die legerplaats. Hun vaderland was toen van Romeinen gezuiverd. BRINIO had zijne gelofte vervuld.

[2]) NETTESHEIM, *Geschichte Gelrens* I, s. 1, meent, dat Gelduba (Gelb bij Uerdingen) en Hordonii Castra nog in het gebied der Ubiërs lagen. De Romeinen volgden echter het stelsel der natuurlijke grenzen en alzoo moeten de Zonsbeek en Erft grensrivieren geweest zijn.

[3]) Over Rijnland, het land tusschen Rijn en Maas, vindt men belangrijke artikelen in het *Westdeutsche Zeitschrift*. Prof. ARNOLD te Marburg leverde in dat tijdschrift I. heft 1. s. 1, eene studie *zur Geschichte Reinlands*. Over dat gedeelte wat thans tot Nederlandsch Limburg behoort, leze men de belangrijke artikelen in de *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le duché de Limbourg*; vooral het voortreffelijke opstel van den Eerw. heer Jos. HABETS in Tome XVIII

(1881). Over Nijmegen bestaat eene uitgebreide litteratuur; over Tusschen Maas en Waal bijna niets. Daar schijnt een graafschap Hare bestaan te hebben: «Hervarde, in comitatu Hare, Super flumen Was,» werd 2 Oct. 1024 door Keizer KOENRAAD in vollen eigendom geschonken aan den bisschop van Luik. CHAPEAUVILLE, *Gesta pontificum Leodiensium* I. 210.

[4]) Overal is het land tusschen Rijn en Maas vol van overblijfselen van gebouwen uit den Romeinschen tijd. Veel is gevonden en nog meer verloren geraakt. Nog voortdurend doet men daar ontdekkingen. Die daarvan op de hoogte wil zijn, leze genoemd *Zeitschrift*. FAHNE leverde in zijn *Bocholtz*, *1er Band*, *1er Abtheilung*, s. 188 u. f. eenige, uitstekend goede artikelen over de vroegere geschiedenis en topographie van het land tusschen Rijn en Maas. Wij stemmen niet altijd met hem overeen, bv. wat de namen op de kaart van PEUTINGER en in den *Reiswijzer* van ANTONIUS betreft. Zoo meende hij, dat Arenatio van de kaart van PEUTINGER, Harenatio van den reiswijzer van ANTONIUS en Arenacum van TACITUS, moet gezocht worden in het tegenswoordige Cleve, terwijl oudere schrijvers Arnhem achten te zijn het Arenacum van TACITUS. Dr. G. ACKER STRATINGH heeft in zijn voortreffelijke *Aloude Staat* de Romeinsche wegen en plaatsen hier te lande met juistheid aangegeven. Hij geeft de ligging van Arenacum op bij Millingen, de naam schijnt nog bewaard in het bijgelegen Erlecum, en hoe juist zijn vermoeden en zijne becijferingen waren, is gebleken uit de ontdekkingen in 1885 door den ZeerEerw. heer W. P. L. VAN EYCK,

pastoor te Millingen, gedaan bij opgraving van een stuk weiland bij het gehucht Zeeland, tegenover Doornenburg, ¾ uur van Erlecum, en later in een akker aldaar. Tot nu toe is echter een belangrijk gedeelte van het terrein ondoorzocht gebleven; intusschen zijn de fondamenten van een Romeinsch gebouw met verscheidene oudheden, alles van Romeinschen oorsprong, ontdekt. Voor ons ligt eene uitvoerige mededeeling van den Eerw. VAN EYCK, wien wij ook hier onzen dank betuigen voor zijne inlichtingen.

[5]) Deze verklaring van het ontstaan van de Franken en hun naam schijnt ons, even als de later in ons opstel vermelde verdeeling in Saliërs en Ripuariërs, de eenvoudigste en aannemelijkste. Niet in alle opzichten zijn wij het eens met Dr. LAMPRECHT in zijne *Frankische Ansiedlungen und Wanderungen* in Rijnland. Zie genoemd *Zeitschrift* I. 2. s. 1, u. s. w. Het historische gedeelte laten wij echter gelden. Maar over het geographische zijn wij het niet met dien geleerde eens. Zoo woonden de Anglen en Warnen zeker niet bij Tongeren in Hespengou. De naam der Warnen schijnt bewaard te zijn gebleven in het eiland Voorne. ADAM van Bremen (11e eeuw) zegt, dat de Saksen eerst bij den Rijn woonden en Anglen genoemd werden, van welke een gedeelte naar Brittannie overstak. TACITUS vermeldt Anglen en Warnen onder eene wet levende, die wet heet Angliorum et Werinorum, hoc est Thuringorum. PROCOPIUS, *de bello Gothico* L. VI. c. 10 plaatst Anglen en Warnen omstreeks 550 aan de Noordzee bij den mond van den Rijn. In het testament van WILLEBRORD vindt men vermeld «villa quae vocatur

Aimistadi super fluvio Wielheo in pago Turingasnes, d. i. Heenvliet aan de Wielingen (Maas) op het eiland Voorne. Hieruit blijkt wel zeer duidelijk, dat de Warnen niets met Tongeren te maken hadden maar met de Turingers.

[6]) Sedert VALENTINIANUS II is de naam van Ripuariërs bekend. De naam Saliërs was reeds ten tijde van JULIANUS in gebruik. De Hattuariërs kunnen zich niet tusschen Rijn en Maas gevestigd hebben, voor men de Sicambren bij Tongeren aantreft, want zij vestigden zich in de landen van deze tusschen Rijn en Maas.

[7]) Over de vroegere staatkundige inrichting der Germanen, hunnen heerban en de gevolgen, zie men MOSER in zijne *Osnabrückische Geschichte.*

[8]) Hier verwijzen wij weder naar FAHNE. De meeste Germaansche volken hebben zich in den aanvang der Frankische beweging gesplitst. Zoo woonden ten tijde van TACITUS de Bructeren bij Paderborn, en in het jaar 393 vindt men Bructeren aan het Hircinische woud. CLAUDIANUS *Paneg. in Consulat. Honorii* zegt:

«Venit accola sylvae
Bructerus Hirciniae.»

en SIDONIUS APPOLLONARIUS *Carm. VII, S.* 324:

Bructerus ulvosa vel quem Nicer abluit unda
«Prorumpit Francus.»

in de vijfde eeuw. Toen woonden zij aan de Necker, het zuidelijkste de Franken.

De Chamaven woonden ten tijde van TACITUS aan de Elbe. Zij maakten zich met de Angrivariërs toen

meester van de landen der Bructeren ten noorden der Lippe in het later bisdom van Paderborn. Zuidelijk van die rivier bleven de Bructeren. Chamaven waren zeker Quacken of Kwekken en een deel van dat volk woonde tot den Rijn in Hameland. De Chamaven, die JULIANUS in de Betuwe en op de Veluwe vond, waren andere dan die in Nassau. De veldtocht van ARBOGASTUS heeft niet in ons land plaats gehad. Eenige Hattuariërs schijnen zich in Frankrijk aan de Saone (Dpt. Houte Saone) gevestigd te hebben waar een Pagus Hattuariorum[9] voorkomt vermeld in de rijksverdeeling van 839. Wij bepalen ons tot voorbeelden bij volken die op ons land betrekking hebben. De stof is te uitgebreid om die hier geheel te verwerken. Dit echter wenschen wij bijzonder te doen uitkomen, dat de Bructeren van welke TACITUS spreekt niet in ons land woonden.

[8]) FAHNE ontheft ons van de taak hier uitvoeriger dit onderwerp te behandelen. Zijn historisch gedeelte in zijn werk over Bocholtz is met zeer veel zorg bewerkt. Het blijkt, dat hij in de door hem aangehaalde bronnen werkelijk heeft gezocht. Wij zouden zijne bewijzen nog wel met eenige kunnen vermeerderen, maar zien daar het nut niet van in, tenzij men over ondergeschikte punten met hem van meening mocht verschillen, en dan zou dat in bijzondere opstellen moeten behandeld worden.

[9]) Zie MARTIN, *Histoire de France.*

II.

[1]) In dit hoofdstuk hebben wij vooral gebruik gemaakt van wat FAHNE er over levert. Wij zijn het echter niet op alle punten met dien ijverigen geleerde eens, gelijk blijken zal.

[2]) Om al te veel getallen en aanteekeningen te vermijden, hebben wij jaartallen ontleend aan de oorkondenboeken van LACOMBLET en Bn. SLOET, de plaatsen niet opgegeven waar de daarop betrekking hebbende oorkonden te vinden zijn, men kan ze gemakkelijk in die uitstekende standaardwerken terug vinden òf op het jaar, òf, bij gebruikmaking der indices, op den naam.

[3]) Wij verschillen in de uitlegging der Rijksverdeelingen van FAHNE.

[4]) Dr. NORRENBERG. *Geschichte der Herlichheit Grefrath*. Viersen und Arnhem 1875.

[5]) Men leze over deze mark wat LACOMBLET er van zegt *Urk. Saml.* 152. n°. 236 en 675. Eerst dacht hij aan Wachtendonk, later kwam hij daarop terug en plaatst deze marke bij Udem.

III.

[1]) Boven ieder ander ons bekend werk, verdient den beoefenaar van de geschiedenis der middeleeuwen aanbeveling, het werk van Dr. GUSTAV RICHTER, *Zeittafeln der Deutschen Geschichte im Mittelalter*, Halle a. S. 1881. Niet alleen toch zijn daarin de voornaamste feiten vermeld, maar ook de bronnen voor

de verschillende tijdvakken aangegeven, en talrijk de woordelijke aanhalingen van teksten van gelijktijdige of kort na de vermelde gebeurtenissen geleefd hebbende schrijvers. Op 174 bladzijden vindt men een ware schat van historie van 481 tot 1254. — De prijs is zoo gering, dat wel iedereen het zich kan aanschaffen.

²) Natuurlijk waren hiervan uitgezonderd vorstelijke geestelijke heeren. Deze stelden echter over *gedeelten* van hun gebied aan graven, voogden, enz.

³) Voor zoover mij bekend komt die titel slechts eenmaal voor, gedragen door een heer VAN LOON in Westphalen. — Uit de oorkonde (SLOET n°. 300) blijkt, dat daarmede een onder den bisschop van Munster staanden graaf werd aangeduid, geen koninklijke of rijksgraaf, ook geen vrijgraaf, want er wordt gesproken van het regimen populare dat door hem werd uitgeoefend, terwijl een vrijgraaf wel jurisdictio maar geen regimen bezat; wel rechtspraak maar geen regeering.

N. B. Voor dit Hoofdstuk is voornamelijk gebruik gemaakt van de werken van VON MAURER en VON STRANTZ. Daaraan is natuurlijk slechts datgene ontleend, wat tot goed begrip van de vervolgens te behandelen onderwerpen noodig is.

IV.

¹) Omtrent het cijfer der Frankische DIEDERIKKEN heerscht eenige verwarring. Zoo noemt Bn. SLOET in n°. 1 zijner oorkonden THEODERIK, tusschen 673

en 971, DIEDERIK I en Bn. VAN SPAEN, THEODERIK, tusschen 720 en 737, DIEDERIK II. — De Fransche schrijvers van den laatsten tijd volgen een anderen regel. Zij noemen den oudsten zoon van CLOVIS THÉODERIC of THIERRI Ier, 311—534. — THIERRI II, den tweeden zoon van CHILDEBERT II in 596; THIERRI III, den derden zoon van CLOVIS II, 670—691, en eindelijk THIERRI IV, den derden zoon van DAGOBERT III, 720—737.

Wanneer men nu bladz. 28 vindt DIEDERIK III, tusschen 673— en 691, dan is dit geen fout, al vindt men in het oorkondenboek DIEDERIK I. Wij hebben slechts eene methode gevolgd, die ons duidelijker scheen.

¹) Zie hier een kort overzicht van de geschiedenis der hofmeiers voor zoover die betrekking heeft op den inhoud van dit werkje.

De Ripuarische wet werd geredigeerd onder DIEDERIK Koning van Austrasie, hij stierf 534.

THEUDEBERT Koning van Austrasie en DIRK Koning van Orleans en Bourgondië slaan CLOTARIUS Koning te Soissons. DIRK verkrijgt het land tusschen Seine, Loire en den Oceaan, 600.

BERTHOLD, hofmeier van DIRK, wordt 404 door LANDRI, generaal van CHLOTHARIUS geslagen.

PROTADES, de volgende hofmeier van DIRK, vermoord zijnde, werd CLAUDIUS, een Galliër, hofmeier. DIRK is meester van den Elsas.

In 610 deed THIEDBERT een poging om den Elsas te herwinnen. Conferentie bij Selz. De Elsas wordt aan THIEDBERT afgestaan 612. De Elsas door DIEDERIK hernomen (slag bij Toul). THIEDBERT vlucht over den

Rijn en keert weldra terug. Slag bij Tolbiak (Zulpich). BERTHARIUS hofmeier van DIEDERIK. Keulen ingenomen. BERTHARIUS neemt THIEDBERT gevangen, Wordt gedood te Chalons sur Saone oud 27 jaar. In 612 is DIEDERIK Koning van Bourgondie en Austrasie.

613. CHLOTARIUS alleen Koning. Sedert 584 over Neustrie. RADCN hofmeier over Austrasie.

622. DAGOBERT Koning van Austrasie (mederegent) behalve Ardennen en Vogesen. PEPIJN VAN HERSTAL en ARNOLF bisschop van Metz. In 628 is DAGOBERT Koning over het geheele Frankische rijk. 622 schenkt hij de Saksen vrijdom van hun tribuut van 500 ossen 's jaars. 632 of 633 stelt hij zijn zoon SIEGEBERT, die 8 jaar oud was, aan in Austrasie onder toezicht van CUNIBERT en ADALGISES. DAGOBERT sterft 19 Januari 638. Na zijn dood zijn de hofmeiers wezenlijke meesters in het Rijk.

SIEGEBERT Koning van Austrasie in 638. PEPIJN sterft in 639. Hem volgt zijn zoon GRIMOALD. OTTO, zoon van BERO, hofmeier. SIEGEBERT wordt in zijn oorlog tegen de Turingers in 640 verslagen. LEUTHARIUS hertog van Alemannie vermoordt den Austrasischen hofmeier OTTO in 642.

CLOVIS III Koning van Neustrie en Bourgondie. EGA hofmeier. ECHINOALD of ARCHIMBALD 640. FLAOCATUS stierf 642. CLOVIS II dood na 5 Sept, 656, oud 33 jaren.

De hofmeier GRIMOALD doet DAGOBERT, zoon van SIEGEBERT, in 656 door DIDO, bisschop van Poirtiers, den schedel scheeren en hem naar Schotland voeren; hij maakte zijn eigen zoon CHILDEBERT Koning. Deze regeerde slechts zeven maanden. GRIMOALD stierf te Parijs waarheen hij door de Austrasische edelen gezonden was.

Erchinoald, dood 637. Ebroin hofmeier over Neustrie onder Chlotarius II. Chlotarius is dood 670. Dirk III, 3e zoon van Clovis, Koning van Austrasie en Bourgondie.

Childebert II, 2e zoon van Clovis, in 661 Koning van Austrasie. Wulfoald hofmeier. Ebroin werd 670 in het klooster van Luxen gestoken. Diederik III te St. Denis. In 671 werden beiden er uit bevrijd (volgens Mabillon rekende Diederik zijne regeeringsjaren na de herstelling). Ebroin wordt Diederiks hofmeier over Austrasie, maar wapent zich weldra tegen zijn Koning ten voordeele van een ondersteld en zoon van Chilotarius III (Clovis). Hij werd ondersteund door Didier, bisschop van Chalons sur Saone, en Bodo, bisschop van Valence, en Warner, hertog van Champagne. In 664 sloeg Ebroin Diederik en zijn hofmeier Leuderius dien hij vermoorde. St. Leger werd door Warner blind gemaakt en in een klooster gestoken. Daarna verzoende Ebroin zich met Diederik en werd diens hofmeier. Hij liet Guerin, broeder van St. Leger steenigen. St. Leger zelf werd in Oct. 678 te Fecamp in het klooster gedood. In 676 deed Adalrik hertog van Elsas een poging om Ebroin te verjagen, maar delfde het onderspit, hoewel de Austrasische edelen op zijne hand waren. Adalrik wordt afgezet 4 September 676. Diederik en Ebroin slaat 680 bij Lafon de Hertogen Martin (zoon van Wulfoald) en Pepijn van Landen die zich van Austrasie hadden meester gemaakt. Ebroin wordt in 681 vermoord door Hermenfried. Varato hofmeier 683. Gislemar hofmeier, wordt door Pepijn bij Namen geslagen. Sterft 684. Varato ten tweede male hofmeier na zijn zoon Gislemar. Sterft 686, Bertharius

hofmeier. Koning DIEDERIK en BERTHARIUS bij Tetri geslagen in 687. Na BERTHARIUS NORBERT hofmeier van DIEDERIK. PEPIJN in 686 tegen den Frieschen Koning RADBOUD, DIRK sterft in de lente van 691.

[3]) VENANTIUS FORTUNATUS, bisschop van Poitiers van 510 tot 590, zong «ad CHILPERICUM Regem:
Terror et extremis Frisonibus atque
Suevis qui neque bella parrant, sed tua frena rogant.
CHILDERIK sloeg in 564 de Varnen, die een inval in Austrasie gedaan hadden.

[4]) Ex hoc autem tempore jam non de principatu Francorum sed de diversarum gentium adquisitione, quae quondam Francis subjectae fuerant invicto principi certamen instabat, id est contra Saxones, Frisonibus .... Harum enim gentium duces in contumaciam verso a Francorum, se dominio per desidiam praesumtione adstraverant. *Ann. Mett.* anno 688.

[5]) De giftbrief van graaf EBROIN (SLOET n°. 6) is ontleend aan PARDESSUS *diplomata*. De uitgave van PARDESSUS is genomen naar het Gouden Boek van Epternach. Epternach werd in 698 door WILLEBRORD gesticht. Hij was in 690 hier te lande aangekomen. DIEDERIK III werd in 673 Koning (effectief), zoodat zijn eerste regeeringsjaar was een gedeelte van 673 en 674. De hofmeier EBROIN werd gedood in 681.

Het is alzoo onmogelijk, dat de hofmeier EBROIN in het eerste jaar der regeering van Koning DIEDERIK III iets aan de kerk te Rinderen kon geven, als WILLEBRORD toen custos was dier kerk.

In het stuk is geen sprake, dat toen de brief gegeven werd de kerk van Rinderen aan Epternach behoorde of aan die abdij of aan WILLEBRORD geschonken werd. In het testament van WILLEBRORD wordt alles vermeld wat hem door edele Franken geschonken werd met vermelding hunner namen. EBROÏN noch Rinderen worden daarbij genoemd. Niet echter worden opgegeven wat hij van PEPYN, PLECTRUDIS en den hofmeier KAREL verkregen had. Daartoe zou dus ook de kerk van Rinderen kunnen behoord hebben.

Tusschen 776 en 798 (SLOET n°. 10) verkreeg Epternach een waard tusschen Rinderen en Brienen van KAREL DE GROOTE, daardoor kwam Epternach vermoedelijk voor het eerst in eenige betrekking tot Rinderen. In 948 gaf Koning OTTO I aan het klooster Epternach terug de villa Rinderen, in de Duffel, in het graafschap van IRINFRIED, welke, zooals de Koning zegt, op onrechtvaardige wijze aan dat klooster was ontnomen. Van de kerk is in die oorkonde geen sprake. Niet voor 6 Mei 1069 wordt de abdij van Epternach, door Paus ALEXANDER, bevestigd in het bezit van de kerk van Rinderen en wat er toe behoort. Minstens van dien tijd zal dus Epternach aanspraak gemaakt hebben op het bezit dier kerk, maar daarmede komt niet overeen, dat KOENRAAD, Aartsbisschop van Keulen, in 1238 de kerk van Rinderen *schonk* aan de infirmerie van Epternach, uit medelijden met den behoeftigen toestand van deze, en dat in die oorkonde geen het minste gewag wordt gemaakt van eenig recht, of beweerd recht, der abdij op die kerk.

Hoewel de Duffel kerkelijk onder het Bisdom van

Utrecht, diakenaat Emmerik, behoorde, maakte Rinderen daarop eene uitzondering; dit behoorde tot het Bisdom van Keulen, aartsdekenschap Xanten. WILLEBRORD is nooit Aartsbisschop van Keulen, noch aartsdiaken van Xanten geweest. De kerk van Rinderen behoorde niet aan Epternach vóór 1238, zijn dus de woorden: «ubi nunc dominus pater et pontifex WILLEBRORDUS episcopus custos esse videtur» wezenlijk aanwezig geweest in het origineel: *dan was dat origineel niet echt.*

Daar het Gouden Boek van Epternach echter geschreven is in de XIIe eeuw, is, in verband met het voorgaande, zeer waarschijnlijk, dat toen Epternach aanspraak maakte op de kerk, of dat de overschrijver die aanspraak in zijn Gouden Boek voorbereidde en dat tengevolge van eene kopie uit dat boek Paus ALEXANDER II, de kerk van Rinderen onder de bezittingen van Epternach vermeldde, maar aartsbisschop KOENRAAD erkende dat recht niet in 1238.

Er is geen reden om aan de echtheid van den inhoud van het stuk (behalve de vermelding van WILLEBRORD) te twijfelen, zoodat nog overblijft de tijdsbepaling en de aanwijzing van den persoon des gevers.

Kort nadat DIEDERIK III uit het klooster gehaald en Koning geworden was, ontvlood ook EBROIN uit het klooster waar men hem had opgesloten, en begaf zich na den dood van CHILDERIK, die voor April 644 plaats had, naar Austrasie. Daar verklaarde hij zich weldra tegen Koning DIEDERIK en riep tot Koning, onder den naam van CLOVIS, iemand uit, dien hij voorgaf te zijn een zoon van CHLOTARIUS III. Met dezen trok hij naar Parijs terwijl DIEDERIK naar Baissieu in Picardie vluchtte.

Dit had plaats vóór Augustus van 674. Zoodat volgens het leven van St. Legerius (St. Leger) in de *Acta Sanctorum* 2 Oct.), door Ebroïn deze brief kan gegeven zijn in het tweede kwartaal van 674, want toen was hij in Austrasie en nog in vrede met Koning Diederik III.

In het leven van den H. Drausius (*Acta Sanctorum* op 5 Maart) vindt men dat de hofmeier Ebroïn, die volstrekt niet op vijandelijken voet stond met de kerk, al heeft hij St. Legerius laten ombrengen, het vrouwenklooster van Sancta Maria buiten Soissons heeft gesticht, welk klooster door zijne vrouw, omdat de maagden daarin overlast leden, binnen de stad werd overgebragt. Die vrouw heet daar Leutrudis of Lentrudis. Het klooster is gesticht in 675. Bij Leutrudis had hij een zoon, Bovo genaamd.

Nu heet de beminde gade van Ebroin in de brief, dien wij brengen op 674, Theodelinda of zooals wij uitspreken Diedelinde, terwijl in het leven van St. Drausius de vrouw van den hofmeester nu eens Leutrudis, dan eens Lentrudis heet, zoo, Lentrudis, moet zij ook, volgens eene aanteekening aldaar, in den stichtingsbrief van het klooster te Soissons genoemd zijn. Zeer zeker levert de naam der vrouw hier bezwaar, waarbij wij echter opmerken, dat de lettergreep Linde in beiden de voornaamste plaats bekleedt, en zeer wel door den afschrijver in het Gouden Boek haar naam veranderd kan zijn, terwijl het overigens niet zelden voorkomt, dat personen in dien tijd bij veranderde levensomstandigheden van naam veranderden, en men in ieder geval te doen heeft met twee oorkonden van welke de eene in Duitschland, de andere in Frankrijk

werd opgesteld. In het eerste geval was haar man hofmeyer in Austrasie, in het tweede in Neustrie.

[6]) In mijn werkje *De Graven in Hameland*, Arnhem 1873, heb ik getracht aan te toonen de indentiteit tusschen de graven van Nordgou en die van Hameland. Ik maakte daartoe gebruik van het artikel in *l'Art de vérifier les dates*, over de graven van Noordgou.

Dat artikel heb ik echter later niet altijd juist bevonden. Zoo vond ik in het leven van St. Leger, Everhard (de Graven, bladz. 11) graaf van Suntgou zoon van Adelbert, hertog van Elsaten, een volle broeder van hertog Luidfried, zijne vrouw was Emeltrudis, en dat hij bij deze twee zoons had Warinus en Ruthard, de laatste heet in *l'Art* zoon van Luitfried, ook leest men aldaar, dat hij kinderloos stierf.

Sedert is bij mij twijfel ontstaan of Everhard I wel een zoon was van Ruthard, hetgeen ik onderstelde, terwijl Grandidier aannam, dat hij een zoon was Alberik graaf van Nordgou, zoon van Eticho. Ik onderstelde, dat Ruthard dezelfde persoon is, die in oorkonde Brunharius vader van Everhard I genoemd wordt.

Overigens kwam ik er rond voor uit, dat ik volstrekt niet overtuigd was van de afkomst van Everhard I, die ook Wracharius heet. In een brief van 9 Oct. 794 wordt hij genoemd zoon van wijlen Brunharius.

Brunharius moet omstreeks het jaar 750 een man geweest zijn in de kracht van zijn leven, en alzoo geboren omstreeks het jaar 726 of iets vroeger. In dat jaar was een graaf Everhard van zijne bezittingen

in de Betuwe ontzet, omdat hij met de vijanden van den Koning had zamengespannen. Wat de jaren betreft kan alzoo BRUNHARIUS zeer goed geweest zijn een zoon van dien EVERHARD. Daar toen even als thans gewoonlijk de kleinzoon naar zijn vaderlijken grootvader geheten werd, en jaren en de tijden wel overeenkomen, krijgt dat een groote graad van waarschijnlijkheid.

De afgezette EVERHARD *kan*, wat de jaren betreft, een zoon geweest zijn van RUTHARD, maar dat komt niet overeen met hetgeen men meldt van diens kinderloos overlijden. Hij en zijne vrouw toch schonken volgens de *Hist. de l'Egl. de Strasbourg*, al wat zij te Ettenheim bezaten aan de kerk te Straatsburg *omdat* zij geen kinderen hadden. Is dat zoo, dan kan hij niet zijn BRUNHARIUS, vader van WRACHARIUS of EVERHARD I, maar dan vervalt ook daarmede alle afstamming van EVERHARD I uit het Ettichonische geslacht, want EVERHARD I is evenmin geweest een zoon van ALBERIC graaf van Nordgou.

Ik heb gedacht, dat de in 726 van zijne bezittingen in de Betuwe ontzette EVERHARD een zoon was van EBROIN, doch daar men diens zoon vermeld vind met den naam van Bovo, kan dat niet worden aangenomen. Evenmin kan hij diens kleinzoon geweest zijn. Mogelijk was hij een zoon van den Hofmeier BERCHARIUS, wiens dochter ADELTRUDIS gehuwd is geweest met DROGO, zoon van PEPIJN VAN HERSTAL, en aan wien door I. M. KREMER ook een zoon wordt toegeschreven, HATTO of OTTO, uit wien o. a. het geslacht van Nassau zal gesproten zijn.

BRUNHARIUS was ongetwijfeld in Hameland gegoed,

of bezat daar de goederen te Wichmond, over welke in de oorkonde van 9 October 794 door zijn zoon WRACHARIUS beschikt werd. Dat die WRACHARIUS dezelfde persoon is als EVERHARD blijkt, daar onder de onderteekenaars diens zoon MEGINHARD voorkomt.

Daar met EVERHARD I de reeks graven aanvangt, die in Nordgou en Hameland zeer zeker tot hetzelfde geslacht behoorden, bepaalt zich de verandering die door deze onze conjectuur noodig is, slechts hiertoe, dat sedert EVERHARD I de graven in Nordgou niet behoorden tot den Ettichonischen maar tot den Ottonischen stam der Saliers.

Ten tijde van EVERHARD I, of diens zoon MEGINHARD, heeft in Hameland een ander aanzienlijk heer geleefd, die mogelijk van dezelfden stam was. OODHELMUS, de zoon van OODWERK, gaf in 797 en 799 goederen in de IJsselgou en Noordtwenthe van de kerk te Wichmond. Wij kunnen voor 's hands niets anders doen, dan de aandacht op dezen vestigen.

Later, in het midden der tiende eeuw, ziet men Hameland gesplitst in twee deelen, een noordelijk en een zuidelijk. In het zuidelijke staat een graaf uit het huis, wij zullen maar zeggen van Nordgou, het noordelijke onder een graaf van Lahngou. Die verdeeling kan hebben plaats gehad tusschen twee zoons van den Hofmeier BERCHARIUS, wij stelden die te zijn EVERHARD en OTTO.

Bij I. M. KREMER die in zijne *Origo Nassoïcarum* OTTO stelt zoon van den hofmeier BERCHARIUS, is de opvolging van diens afstammelingen tot GEBHARD, den stichter der abdij van Kettenbach

in 845, verre van onbetwisbaar. Hij laat vier OTTO's vader, zoon, kleinzoon en achterkleinzoon als graven van Worms, de laatste ook als graaf van Lahngou en Trier, op elkander volgen. Mogelijk echter is het, dat de voorvaderen van GEBHART, sedert BERCHARIUS graven geweest zijn in het noordelijk gedeelte van Hameland, 't welk sommigen hebben goedgevonden Saksisch-Hameland te noemen, tenzij EVERHARD van Lahngou door zijn huwelijk met AMALRADE, wier moeder van Friesch-Deensche afkomst is, zijne Hamelandsche graafschappen in het einde der achtste eeuw verkreeg.

De vader van AMALRADE wordt in het leven van bisschop DIEDERIK, door SIGEBERTUS LEVITA genoemd hertog DIEDERIK, een afstammeling van WIDUKIN of WITTEKIND, en in het leven van Koningin MATHILDIS, hare zuster, wordt hij genaamd DIEDERIK graaf in de westelijke streek (in occidentali regione). Hiermede zal een gedeelte van Nederland bedoeld zijn, en werd onder zijne zoons een DIEDERIK vermeld, dan zou de verzoeking groot zijn hem in Holland of Vlaanderen te plaatsen. SIGEBERTUS noemt echter zijne zoons WIDUKIN, IMMED en REINBERN.

De groote BALTHASAR HUYDECOPER heeft, naar wij meenen afdoende, aangetoond, dat de brief bij welken Koning LODEWIJK het foreest Wasda, dat grootendeels gelegen was in het graafschap van DIEDERIK, aan dien graaf in eigendom geschonken wordt, gegeven is in het jaar 849 en niet in 868.

De heer VAN BOLHUIS stelt dien brief tusschen 966 en 969, maar hij nam ook als bewezen aan, dat de DIEDERIK die dit foseert verkreeg een zoon was van

den Frieschen graaf Gerolf. Hij maakt geen gewag van het bondige betoog van Huydecoper. Het land van Waas behoorde tot de oudste bezittingen der graven van Holland. Het werd door Floris III aan den graaf van Vlaanderen afgestaan.

Het jaar 849 stemt ook zeer goed overeen met het feit, dat in 884 een graaf Diederik naar Italië gezonden werd, om den Keizer te hulp te roepen tegen de Noormannen, die verwoestend over de Schelde getrokken waren. Dit was 35 jaren na 849, en Diederiks leeftijd behoeft toen niet hooger dan 60 jaren gesteld te worden, als hij, geboren in 825, op een leeftijd van 24 jaren Wasda verkreeg.

Beka zegt, dat, ten tijde van bisschop Hunger van Utrecht, het klooster te Egmond door de Noormannen verbrand is, alzoo tusschen 856 en 866. De kerk en het klooster zijn herbouwd door een Diederik. Van Spaen nam dat aan.

Een tijdgenoot van Diederik, die in 849 en 884 bekend is, was Walcher, zoon van Adelhelmus, moeders broeder van Eudes graaf van Parijs, op wiens last hij in 892 onthoofd werd. Hij had met anderen een opstand tegen dezen ondernomen en zich te Loudon, in Poitou, versterkt. In de *Ann. Vedastini* wordt hij genoemd een bloedverwant van Boudewijn van Vlaanderen.

Graaf Boudewijn schaakte Judith, dochter van Karel den Kale. De Koning was daarover zeer vertoornd en Hincmar, bisschop van Metz, schreef bij die gelegenheid aan bisschop Hunger en den Noorman Rorik, die toen in Friesland het grafelijk gezag bezat, om hen aan te sporen, dat zij Boudewijn niet zouden ont-

vangen noch hem eenige hulp verleenen, iets wat onnoodig was, als HINCMAR niet vermoedde, dat BOUDEWIJN zich tot hen wenden zoude. In 861 kwam de verzoening tusschen den Koning en den graaf tot stand.

Ik zal hier deze stof niet verder uitwerken, mij vergenoegende er op te wijzen, dat de Hollandsche graven uit het eerste huis, hoogst waarschijnlijk stamden van een graaf in het tegenwoordige Vlaanderen.

Algemeen neemt men aan, dat de vader van Keizerin MATHILDIS en gravin AMALRADE geweest is THEODERICUS markgraaf in Saksen, die in 983 werd afgezet en in 985 stierf, anderen stelden hem graaf van Oldenburg of Ringelenberg.

Wat daarvan zij, in geen geval heeft men aanleiding te besluiten, dat hij graaf is geweest in Hameland, terwijl, daar hij drie zoons had, vermoedelijk wel een van deze, en niet zijn schoonzoon, hem in de Hamelandsche graafschappen zou hebben opgevolgd.

Tot gemakkelijker overzicht der gemeenschappelijke afstamming diene dit lijstje.

- OTTO stierf 642.
  - EBROIN, hofmeier, vermoord in 681.
    - BOVO.
  - BERCHARIUS, stierf in 692.
    - OTTO 756 Zie I. M. KREMER *Orig. Nasoic.*
    - EVERHARD. Zie SLOET n°. 7.
      - BRUNHARIUS.
        - EVERHARD I. graaf in Hameland en Nordgou.

V.

[1]) NETTESHEIM. *Geschichte der Stad und des Ambtes Geldern.* Crefeld 1863.

[2]) Door huwelijken en koop.

[3]) LACOMBLET in zijn genealogisch overzicht voor het derde deel zijner oorkonden, s. XIX.

In Meurs lagen de heerlijkheden Frimarsheim, Crefeld, Krakau en Bodberg. In het ambt Reinberg de heerlijkheden Ossenberg en Alpen en de abdij Camp of Altenkamp.

[4]) MIRAEUS *Donat. Piarum. XV.*

VII.

[1]) Die goederen behoorden aan St. MAARTEN te Utrecht. Dat stift ontving terug eene curtis te Willere met de kerk te Bochem en de halve kerk te Fischelo.

[2]) «BALDUINUS XV Trajectensi Episcopus est electus, filius quidam tradunt Rixfridi comitis Clivensis qui princeps erat egregius."

BEKA in *Balderico episcopo*, BUCHELIUS teekende daarbij aan :

«Heda dicit oriundum sanguine comitum Clivensium, patre Rixfrido excomite, Bockenbergius Lutgeri vel Luthardi decimi Clivorum Reguli filium Balduini comitis fratrem facit et Vulg. Chron.-Cuspinianum in Arnulphi Imp. sic habet, nescio quo authore de liberis ejus eloquens : Repperi ejus quoque filiam, sed ex qua uxore ignoro Bertham : quam Luthardus ejus nomine primus comes Clivensis, filius EVERHARDI, uxorem duxit duosque filios et ei reperit BALDUINUM I. XI comitem clivensem

et Rixfridum patrem Waldrici Episcopi Trajectensis. Onulphrius hanc Bertham ignorasse videtur. Cum Cuspiniano fere convenit Teschemakerus parte c. Annal. Clivensium etc., nisi quod Episcopum nostrum nominat Balduinum"

Alzoo: Lotharius eerste graaf van Cleve huwde met BERTHA dochter van Keizer ARNULF, bij welke hij won BOUDEWIJN I, graaf van Cleve, en RIXFRIED vader van BOUDEWIJN of BALDERIK bisschop van Utrecht.

ARNULF was gehuwd met ODA dochter van OTTO graaf van Lahngou en ROTRUDIS dochter van Keizer LOTHARIUS I. LUTHARDUS eerste graaf van Cleve zou geweest zijn zoon van zekeren EVERHARD. Gelijk wij zullen zien waren niet een, maar zelfs twee EVERHARDS gehuwd met vrouwen die BERTHA heetten, maar op het eind der 10e eeuw. ARNULF huwde omstreeks het jaar 892, alzoo kan geen van deze BERTHA's zijne dochter geweest zijn. W. HEDA in *vita Balderici* zegt: BALDERICUS ob egregia sua facinora cognominatus Pius, nobili sanguine praefectorum sive comitum Clivensium oriundus, patre excomite, post Radbodem dignitatem cathedrae Episcopalis Trajectensis XV assequitur.

VIII.

[1]) Bij ALPERTUS, *De diversitate temporum* I, cap 1. »quamvis loco nobilitatus, genere tamen..... (vilis? humilis?)» ALPERTUS was BALDERIK bepaald vijandig. Al wat hij tot nadeel van BALDERIK kon aanvoeren teekende hij op. Er mogt niets goeds van BALDERIK overblijven. In het Oorkondenboek van BN. SLOET zijn

de bronnen voor de geschiedenis van BALDERIK verzameld. Bij VAN SPAEN kan men die geschiedenis in het Hollandsch vinden.

²) GODFRIED I werd door Keizer OTTO I benoemd tot hertog van Neder-Lotharingen in 959. Hij liet vier zoons na en eene dochter GERBERG, gehuwd aan MENGOSUS stichter van het klooster te Vilich. Zie de stamtafelen.

GODFRIED II, oudste zoon van GODFRIED I, volgde zijn vader op in 964. Hij stierf in 976 zonder afstammelingen. De echtgenoot van praefectus GODFRIED zal eene dochter geweest zijn van GODFRIED I en alzoo zuster van MENGOSUS, vrouw.

³) ALPERTUS, *De diversitate temporum*, noemt BALDERIK en UNROCH, «Anno 1006 Tiela depredata est per piratos.» *Ann. Colonienses* bij PERTZ. *Mon. Script.* I p. 99.

⁴) In de levensbeschrijvingen van bisschop ADELBOLD bij Beka en Heda komt niets voor van deze veten. BEKA zegt, dat een graaf GODIZO 9 Juni 1018 tegen graaf DIEDERIK van Holland sneuvelde. In een brief van Koning HENDRIK, gegeven in 1064, te vinden bij HEDA in de *Vita Wilhelmi Episc* XXI, vindt men dat het graafschap Bodegraven in leen bezeten werd eerst door WIRICH of UNROCH, daarna door GODIZO en vervolgens door DIRK BAVO. Daar DIRK BAVO in 1015 uit Bodegraven verdreven werd, was zijn voorganger GODIZO zeker daar geen graaf in 1018, maar is naar alle waarschijnlijkheid reeds eenige jaren vóór 1015 overleden. Later zal blijken vermoedelijk in 1011.

In het leven van bischop MEINWERK wordt ge-

meld, dat zijn broeder graaf DIEDERIK 7 April 1014 op last van zijne moeder, BALDERIKS vrouw, te Uplage vermoord is. Zou die graaf DIEDERIK niet zijn dezelfde persoon als de DIRK BAVO van BEKA? De jaren komen wel niet overeen, maar het verschil is niet groot. Ook wordt getwijfeld aan de waarheid van dezen gruwel.

[5]) Eene noot bij VAN SPAEN *Inl.* I 128 luidt:

»BALDERICUS comes instituit castrum Zehlem inter Niel et Meer Duffliae, dejecto hoc castro, cum ipsius lapidibus erexit Monasterium ordinis St. Benedicti, nunc vero canonicorum Sifflicensium, quod amplissimis reditibus fundavit et donavit. De cujus prosapia THEODERICUS comes Einsae fratres ALARDUS et GERARDUS cum eorum posteritate sexus utriusque in antiquisimo Missale Ecclesiae de Meer inveniuntur. Cl, M. S. aanteek. Vergelijk HOPPE *Beschr. van Cleef.* c. 19. SLICHTENHORST. p. 69. TESCHENMACHER L. I.

[6]) Uit verschillende oorkonden leert men bezittingen kennen van BALDERIK en ADELA. De meeste dier goederen waren ongetwijeld afkomstig van WICHMAN den vader van ADELA. Behalve goederen beoosten den Rijn vindt men Antwilre bij Leuvenich, Mereheim bij Keulen, Stockeim, Stockum aan de Maas, Stockem bij Wesel of Stockum bij Duren, Puira: Pier bij Aldenhoven bewesten de Roer.

[7]) J. C. DITMAR, professor in de geschiedenis te Frankfort. Men zie over dezen LACOMBLET *Urk.* I. Vorbericht V.

[8]) VAN SPAEN meende, dat die zuster te Kleef woonde.

Kleef is niet bekend voor de XIe eeuw. De parochiekerk is gewijd aan St. Jan. Kerkelijk behoorden onder Kleef Houw, Reesput en Materborn.

Mogelijk heette de slotberg te Kleef vroeger Meregelpe en was een eigendom van BALDERIK, want hij behoorde in 1117 aan Syflik, van welke stichting aartsbisschop FREDERIK van Keulen hem toen door ruiling verkreeg. Op 28 December 1143 was de berg Mergelp in het bezit van het klooster te Bedbur, en 1223 wilde graaf DIEDERIK van Cleve op den berg een slot bouwen, waartoe hij de toestemming van den aartsbisschop behoefde, welke hij verkreeg door het slot open huis en leen te maken voor dien praelaat.

De hofkapel te Kleef werd 1250 gewijd aan St. Nicolaas. Kleef verkreeg eerst in 1242 stedelijke rechten, en derhalve zal het slot op den berg te Kleef niet voor het midden der 13e eeuw gesticht zijn. Men kan een jaar aannemen tusschen 1223 en 1250. Zie over Kleef, dr. A. SCHOLTEN, *Die Stadt Cleve*.

Mogelijk heeft op den berg in den Romeinsche tijd een landhuis gestaan, of een verblijf tot vermaak van de Romeinsche bevelhebbers in deze streek. Hou is misschien Houberg, een der zetels van BALDERIK. Graaf EBROIN woonde te Rinderen. Zekerheid dat het slot te Kleef gebouwd is op den berg Meregelpe zou bestaan, als men wist, dat dit slot ooit geweest is een Keulsch leen, bij LACOMBLET is daarvan niets te vinden, 't geen echter niet het tegendeel bewijst.

Waarom noemden zich de graven van Cleve niet b. v. naar Monterberg waar ze vroeger woonden? Ik vermoed, dat te Kleef het veld gelegen heeft op 't welk

van ouds de volksvergaderingen gehouden werden, en het bezit van die gerechts- en vergaderingsplaats een vereischte was om graaf te zijn Later, bij het verdwijnen der gouen, werd de gewone zetel van den graaf als hoofdplaats van zijn gebied beschouwd. Dit kon niet het geval zijn toen er nog geen steden of sloten bestonden. Al wordt dan de naam van Cleve eerst betrekkelijk laat genoemd, toch is ongetwijfeld die plaats zeer veel vroeger bekend geweest, want een oppidum ontstond toen ter tijd niet in een paar jaren, langzaam ontwikkelden zich toen nog dorpen en steden uit hoven.

Deze onze stelling is ook toepasselijk op Nassau. Ook daar ligt het slot op den berg, en is gebouwd nadat reeds graven van Nassau bekend waren.

De gerechtsplaatsen lagen ongetwijfeld *niet* op die bergen, maar zeer in de nabijheid, op de vlakte, mogelijk zijn ze later marktpleinen geworden, of lagen die plaatsen buiten de stad. Misschien is daarvan te Kleef en te Nassau nog wel iets op te sporen.

IX.

[1]) Bondam in de voorrede van zijn *Charterboek* gist, dat Godescalk gehuwd met Adelheid, heer van Zutphen een zoon geweest is van dezen Wichman. Het is echter niet bekend dat Godescalk bezittingen had in de buurt van Vreeden. Van Spaen kwam daarop terug, *Inl.* I. bladz. 171.

Waarschijnlijk is Godescalk graaf geweest in Twente.

Het eerst zouden de heeren of graven van Loon in Westphalen in aanmerking komen als afstammelingen

van WICHMAN, en VAN SPAEN was aanvankelijk daartoe genegen, doch gaf die meening op daar Vreeden noch Boekholt door die heeren zijn bezeten (*Inl.* I 196). Evenwel, in 1085 ontving de abdij van Vreeden van aartsbisschop Koenraad van Keulen, het wereldlijk gericht van Vreeden, en de zetel van den graaf werd toen mogelijk naar Loon verplaatst waar onder Bisschop WERNHER van Munster een slot gebouwd werd, dat in beneficium is gegeven aan GODESCALK van Loon in 1152.

Maar in 1085 lag Vreeden in de graafschap van GERARD, vermoedelijk graaf van Wassenberg. (SLOET *Oork.* 189, noot). Daar Vreeden toen aan het stift kwam, was waarschijnlijk het geslacht van WICHMAN, althans in de mannelijke lijn, uitgestorven.

[2]) Niet alle goederen in Westphalen, die op de lijst der bezittingen van den graaf van Dalen in 1188 voorkomen, behoeven behoord te hebben tot de nalatenschap van JOLANDE, daar haar zoon, GERARD van Dalen, gehuwd is geweest met SOPHIA van Ravensberg.

X.

[1]) Zie VAN DER AA, *Geographisch woordenboek* op Vianen, Monnikhof en Zevenaar.

Het kapittel van St. Marie te Utrecht verkocht aan OTTO, graaf van Gelre, het derde gedeelte zijner goederen tusschen Lek en Linge en zijne curtis Zevenaar 28 December 1255,

OTTO VAN GELRE voorziet in het geval dat CLEMENTIA, weduwe van ARNOLD, genaamd PAPE, of hare kinderen

de curtis Zevenaar, die hij van het kapittel van St. Marie gekocht had, mocht verliezen, 9 April 1256.

DIEDERIK I bisschop van Utrecht, bekrachtigt den verkoop van het kapittel van St. Marie aldaar gedaan aan OTTO, graaf van Gelre, van de goederen te Zevenaar en in het broek van de Bisschopgraaf tot aan de Zederik en van daar tot de Trichtsche Sluis, 16 Juni 1257.

Leksmond en Lanxmeer zijn 21 November 1281 eigendom van graaf REINOUD VAN GELRE.

Dit Zevenaar moet niet langer verward worden met Zevenaar in de Lymers, dat in 1261 als allodium bezeten werd door DIRK LOEF van Cleve, gelijk tot nu toe gedaan is. Dat Zevenaar was tusschen 1047 en 1056 in eigendom geschonken aan ANSELMUS van Molsberg, zoon van WICHARD van Molsberg en vermoedelijk van PONT.

BUCHELIUS teekende aan bij IJsselstein (zie het leven van WILHELMUS EPISC. XXXXI van Beka, 1296-1301) Oppidum vero tunc temporis adhuc nullum erat, quod Stokius videbatur indicare sed loci jurisdicti (Eyteren vocabatur) à capitulo Mariano clientelari jure pendebat.

[2]) De oorlog tusschen Utrecht en Holland is niet begonnen voor dat ADELBOLD bisschop van Utrecht werd, alzoo niet voor 1009.

UNROCH was een dapper man, die, voor hij graaf van Teisterbant was, met lof in Italie voor Keizer OTTO gestreden had. In 1006 of 1009 had hij met BALDERIK het bevel over troepen, die tegen de Noormannen naar Tiel gezonden werden. In 1010 was hij tegenwoordig bij de begrafenis van zijn bloedverwant bisschop ANSFRIED.

Wie hem in Teisterbant heeft opgevolgd blijkt niet. Zoo hij tegelijkertijd met GODIZO gesneuveld is, zeker niet GODIZO. Beiden zijn dan tegelijkertijd graven geweest, de een in Teisterbant de ander in Bodegraven. De Noormannen deden in 1010 een inval in het Sticht van Utrecht, mogelijk zijn beiden toen gesneuveld.

[3]) Zie de stamtafel van BN. SLOET, *Oork.* bladz. 302. IRMGARDIS was eene dochter van MEGINFRIED van Susa en is gehuwd geweest met EGBERT van Brunswijk, halve broeder van Koning HENDRIK III.

[4]) Hierdoor wordt de betrekking verklaard die bestond tusschen IRMGARDIS gravin van Zutphen en HERMAN graaf van Zutphen tot Adelheid echtgenoot van GODESCALK. De toestand is namelijk deze: MACHTELD, dochter van OTTO, heer en graaf van Zutphen, bragt de heerlijkheid Zutphen ten huwelijk aan LUDOLF zoon van paltsgraaf Ezo, hunne dochter bragt Zutphen ten huwelijk aan GODESCALK. *Geld. Volksalmanak* 1887 blad. 114.

[5]) HEDA in *vita Burchardi. Ep. XXIII* (1099-1112) zegt: «Cujus genealogiam non inveni.»

[6]) PARINGET. *Memoriaal of beschrijving der stad Grave.*

[7]) FAHNE geeft in zijn *Salm*, en andere werken, gedeelten van genealogiën en de wapens van verscheidene geslachten die RODE, ROTHE, enz. heetten, geen echter dat hier past.

XI.

[1]) Het getal der plaatsen van dien naam is legio,

daar wij niet in het bezit zijn van lijsten der goederen van Vilich zullen we zelfs geen gissing wagen.

²) VAN SPAEN, *Inl.* II, bladz. 150 zegt, dat, voor zooveel men weet, de graven van Gleiberg afstamden van FREDERIK, derden zoon van SIEGFRIED heer van Lurenberg. Wij weten niet waar hij dat gevonden heeft. Nergens wordt een SIEGFRIED van Lurenberg aangetroffen, wel een SIEGFRIED van Isenburg, vierde zoon van REINALD I, die door huwelijk in het huis van Arnstein de oude Arnsteinsche goederen verkreeg (KREMER *Orig. Nassoiç.* I, 265, noot). Verder zegt VAN SPAEN, dat eene erfdochter in het midden der 14e eeuw Gleiberg en Meerenberg door huwelijk bracht aan JOHAN I, graaf van Nassau, zoodat, volgens hem, die graafschappen in het begin dier eeuw vereenigd waren. Gleiberg was intusschen reeds in het begin der voorgaande eeuw eene bezitting van het Tubingsche huis, en geldt hetgeen hij zegt alleen van Meerenberg. GERTRUDIS, dochter van FREDERIK van Gleiberg, de laatste uit het geslacht Gleiberg, huwde met RUPERTUS van Nassau, zoon van WALERAM, kleinzoon van RUPERTUS Bellicosus.

³) KREMER zegt, dat Giesen een bezitting is geweest van MENGOSUS. Op welke gronden vindt men echter bij hem niet en wij onderstellen, dat hij zich gedeeltelijk vergist heeft, dat zij gedeeltelijk eene was van zijn broeder HUGO.

⁴) Tusschen 1047 en 1056 schonk Keizer HENDRIK II aan zijn getrouwen ANSELMUS een praedium in de villa

Subenhare in de graafschap van Weselo, in vollen eigendom. ANSELMUS heer van Molsberg was een zoon van WICHARD, — volgens KREMER zoon van OTTO en ALEIDIS dochter van WICHARD van Pont of Gelre — de fameuse OTTO van Nassau graaf van Gelre.
Wij komen op dit onderwerp later uitvoerig terug.

[5]) In eene oorkonde van 7 Juni 1129 komt voor eene CLEMENTIA van Gleiberg, echtgenoot van GERARD van Gelre, 't welk in dien tijd eene onmogelijkheid is. Misschien was zij eene dochter van GERARD van Gelre en gehuwd met een graaf van Gleiberg In 1141 leefde zij nog met hare kleinzoons OTTO en WILLEM en in 1131 teekende een WILHELMUS comes de Gleiberg. Mogelijk moet men in den brief van 1129 lezen «fratris» in plaats van «mariti» en was toen haar echtgenoot reeds overleden. Dat haar kleinzoon graaf van Gleiberg was, ondersteunt zeer dit vermoeden. Zie FAHNE, *Salm I*, 1. *S.* 47.

[6]) FAHNE geeft in zijn *Bocholtz I*, 1. *s.* 270 eene stamlijst waarin men vindt: IRMENTRUDIS gehuwd met DIEDERIK hertog van Lotharingen en Moselanie, vader van FREDERIK, hertog van Lotharingen, vader van HENDRIK, hertog van Lotharingen, en ALBERO, bisschop van Mets die stierf in 1072, en in zijn *Salm. I*, 1. *s.* 47, eene andere lijst, waarop vermeld: FREDERIK I graaf in Hessen en aan de Moesel, stierf 1019, was gehuwd met IRMENTRUDIS, kinderen: HENDRIK voogd van Echternach en Maximinus, hertog van Beieren, stierf 1047, FREDERIK II hertog in Neder-Lotharingen, markgraaf van Antwerpen, stierf 1065. GISELBERT graaf

van Salm en Luxemburg, stierf omstreeks het jaar 1058, ADALBERT, bisschop van Mets, stierf 1072, SIEGEBERT stamvader der graven van Saarbrück en DIEDERIK waarschijnlijk stamvader der graven van Gleiberg.

XII.

[1]) Het afschrift moet gemaakt zijn na 1093, want eerst toen wordt melding gemaakt van een graaf van Cleve, mogelijk veel later. De afschrijver heeft allicht den naam Cleve in de plaats gesteld van een anderen, omdat hij dien beter begreep of vermoedde dat hij beter begrepen zou worden door hen, voor wien hij zijn, over het geheel slordig, afschrift maakte.

[2]) Het artikel in *l'Art de vérifier les dates* geschreven door den Abbé GRANDIDIER luidt als volgt:

1000. EBERHARD VI succeda à Ugues son frère, dans le comté de Nordgaw. Il est nommé en cette qualité dans le privilège d'OTTON III, pour l'abbaye de Lauresheim de l'année 1000 (LAMEY, in *Cod. Laurenh. Dipl. t. I, p.* 148). Il prend encore le même titre dans deux diplomes de l'empereur HENRI II, de 1004 et 1006, pour les abbayes d'Andlau en de Schuttern. Il déceda, comme son frère, sans posterité, sa femme BERTHE vivait encore en 1068.

Wij hebben deze oorkonden niet gezien, mogelijk is in die van Lauresham wel iets te vinden dat betrekking heeft op Cleve of Meurs.

[3]) Vermoedelijk WESELO of WERNHER graaf in Lahngou en Hameland. GRANDIDIER zegt in zijne lijst der graven van Nordgou:

1027. WESILON Comte de Nordgou, ne nous est connu que dans un diplome de CONRAD II donné en 1027, à l'Abbaye de Payerne, dans laquelle il est rappelé. HERGOTT, *Tom II*, *p.* 128.

Over het algemeen zijn de artikelen in *l'Art de vérifier les dates* uitstekend critisch bewerkt, evenwel zijn ook hier vele gebreken. Wij hebben bij het schrijven van «*De graven in Hameland*,» voor Nordgou de opgaven van GRANDIDIER tot grondslag genomen. Wij hebben sedert onderzocht, en kwamen op vele punten tot een ander gevoelen.

Volgens I. M. KREMER sneuvelde WERNHER II van Lahngou in 1066; was de WESILON in Nordgou diens vader, dan zal deze geleefd hebben tot 1035, want in dat jaar vindt men een HUGO graaf in Nordgou, dien GRANDIDIER stelt een zoon van HUGO I (951—984). KREMER stelde de dood van WERNHER I tien jaar later.

Hoe WESILON graaf in Nordgou geworden is blijft onzeker. Was hij gehuwd met eene dochter van EVERHARD VI? Hoe kwam het dan, dat geen zoon hem in Nordgou opvolgde? HUGO was gehuwd met HEDWIG dochter en erfgenaam van LODEWIJK van Dabo of Dagsburg. Mogelijk was hij gedurende eenigen tijd graaf, als voogd over een minderjarige.

[4]) Dat hij betrekking gehad heeft op Nordgou is wel zeker, daar de door GRANDIDIER vermelde gravin BERTHA, die in 1068 nog leefde, zijne vrouw geweest is en niet die van EVERHARD VI.

[5]) In die gou, de Molengou, vinden we honderd

jaar vroeger EHRENFRIED. Molbach en Norvenich worden voor identisch gehouden. HERMAN van Norvenich komt voor in 1028, ADALBERT tusschen 1094 en 1141. KREMER geeft in zijne *Orig. Nass. I, p.* 192 een geslachtstafel van dit huis (Nuringen) en daarop komt geen HERMAN voor, wel HETZEL na 1032.

In een brief van 1064 vindt men als getuigen Paltsgraaf HERMAN, graaf EVERHARD, graaf HERMAN en zijn zoon, graaf UNROCH, enz. Op de lijst van personen achter dat 1e deel zijner *Urk* (de brief n°. 201) noemt LACOMBLET UNROCH zoon van HERMAN en ADOLF vader van HERMAN; die lijsten zijn echter zeer gebrekkig.

[6]) Het huis Cleve bevat eigendommen buiten de grenzen van het graafschap, later hertogdom; dit spreekt van zelve, 't was 't geval met alle vorstenhuizen. Toch waren de vorsten er op bedacht hunne bezittingen af te ronden, en verkochten en ruilden daarom bezittingen buiten hun gebied, om aangrenzende en enclaves te verwerven.

XIII.

[1]) Zie over hen VAN SPAEN *O. Inl. II*, bladz. 16 en volgende. VAN BERCHEM neemt geen voogden aan in zijne geschiedenis, wel in zijn *Chronica brevis*.

Wanneer men dergelijke lijsten onderzoekt, zal men tot het besluit komen, dat namen en jaartallen door elkander gehaspeld zijn en twee of meer huizen verward, zooals hier Gelre en Zutphen. Blijkbaar heeft men te doen met mislukte pogingen, om eenheid te brengen in de verschillende fragmenten, terwijl men,

uit gebrek aan echte oorkonden zich bediende van *alle* gegevens, die onder het bereik des opstellers vielen. Daarbij kwam onkunde; men kende noch goed geschiedenis, noch goed aardrijkskunde. Men verwarde personen en plaatsen. Men bezat toen nog niet de hulpmiddelen, die ons nu ten dienste staan. Toch moet men met zulke lijsten en met chronieken rekenschap houden, in zooverre ze soms aanleiding kunnen geven tot eene of andere ontdekking.

²) Deze GERLACH behoorde in Zutphen te huis. Hij was graaf van Godesberg en broeder van WERNHER II.

³) Die tweede OTTO zal wel, even als de derde, moeten geschrapt worden.

⁴) GERLACH, die volgens deze onderstelling in 1018 sneuvelde, zal terecht de laatste graaf van Zutphen uit dit geslacht genoemd zijn, aangezien zijn zwager LUDOLF, die daar reeds de heerlijkheid bezat, ook het graafschap verkreeg. Na LUDOLFS dood moet het graafschap gekomen zijn aan zijn broeder OTTO, die, toen hij in 1045 het hertogdom Zwaben verkreeg, afstand deed van zijne graafschappen. OTTO stierf in 1047 op het slot Tomburg, dat we later onder de Kleefsche bezittingen terug vinden en werd te Brouweiler begraven.

1046 kwam het graafschap Zutphen met het land van Deventer aan de Utrechtsche kerk. Toen werden graven in Zutphen eerst RUPERTUS en vervolgens diens zoon HERMAN.

ADELHEID, dochter van LUDOLF en MATHILDIS, vrouw van graaf GODESCHALK was, gelijk gezegd is, erfvrouw

van Zutphen. Nadat graaf Herman in den geestelijken stand getreden was, werd haar zoon Otto graaf van Zutphen. Deze stierf zonder oir in 1113 en werd opgevolgd door zijn broeders Hendrik als graaf en Diederik als heer. Deze graaf schijnt verkregen te hebben losmaking van den Utrechtschen leenband en het graafschap als, ook in de vrouwelijke lijn overgaand erfgoed. Door hunne zuster Irmgardis werd de heerlijkheid en het graafschap Zutphen overgebracht in het huis van Gelre. De graven, later hertogen van Gelre bleven zich altijd noemen graven van Zutphen bij hun anderen titel, hoewel administratief het graafschap vereenigd was met hunne overige landen. Ongetwijfeld omdat zij wegens dat graafschap door geen leenband, aan wien ook, verplichting hadden.

[8]) Graaf Otto II met den paardenvoet, is de eerst bekende Geldersche graaf, die den ongekroonden eenstaartigen leeuw in zijn zegel nam. Otto I en zijn zoon Gerard zegelden met drie roode rozen of mispelbloemen in goud. In den beginne zegelden de graven van Cleve met den leeuw in 't schild: Diederik IV en zijn broeder Arnold. Ook Antoing voerde in rood den zilveren leeuw. Een zegel der graven van Nordgou is ons nooit voorgekomen.

XIV.

[1]) *Mon. Scrip.* XVI. Zie voor dit onderwerp het fragment in het Oorkondenboek van Bn. Sloet n°. 150. Dit standaardwerk is mogelijk het beste in zijne soort. Daar alle weelde bij de uitgaaf vermeden is, is het

daarbij ook voor weinig bemiddelde beoefenaars der Geldersche geschiedenissen bereikbaar. VAN SPAEN zegt *Inl. II*, bladz. 90, dat het handschrift op perkament geschreven is omstreeks het jaar 1154.

[2]) Antoing. De heeren van Antoing stamden volgens de genealogen af van de burggraven van Gent.

ADALBERT, zoon van AERNOUD de Gentenaar, graaf van Holland, zou de stamvader zijn van die burggraven. Daar DIEDERIK III, zoon van AERNOUD, regeerde van 993 tot 1039 kan ADALBERT, moeilijk de vader geweest zijn van GERARD en RUDGER. Beter komt met tijd en geschiedenis overeen, dat hij tot hunne vijanden behoorde. Te Antoing zelf heb ik te vergeefs licht gezocht. Wat hier wordt gegeven berust op artikels in de woordenboeken van MORERI en anderen. Bij VREDIUS vindt men bijna niets van Antoing. Ik meen, dat vroeger de heeren van Antoing afstammelingen waren van EVERHARD, wiens testament MIRAEUS in zijn werk *Diplomatica*, Tom. I. cap. XV, ofschoon zeer slecht, heeft uitgegeven. EVERHARDS zoon ADELART verkreeg de curtes Cisoing, Confin en Summim in de buurt van Doornik. Bij MIRAEUS, *Supl. Pars Tertia* c. 7. vindt men eene oorkonde waarin verklaard wordt, dat de edelman AMURRICUS met zijne beide broeders aan de abdij van Cisoing geeft zijne villa Arboreta, in het jaar 968.

[3]) Zie de *Ann. Rhodenses*. VAN SPAEN vermeldt, *Inl.* I. AYELBERTUS stichtte een klooster bij Doornik, St. Nicolas des Prez, dat in 1126 door bisschop NICOLAAS werd voltrokken en vermeerderd. Daarna te Rode een houten kapel in 1104. In 1106 trok WALGERUS naar Jeruzalem

en stierf aldaar. AYELBERTUS stichtte later kerk en klooster Elsbeek in Brabant. Bijzonderheden schijnen in die plaatsen niet te vernemen geweest te zijn, want VAN SPAEN deed er blijkbaar onderzoek. THEYEMO stierf 3 Mei 1111 te Rode. AYELBERTUS 19 September 1122 te Sechten waar hij in de kapel werd begraven.

[4]) KREMER. *Orig. Nassoic II.* p. 341.

[5]) WIPERTUS? vader van EGINO en RUDOLF van Achalm?

XV.

[1]) Men herinnere zich de aanteekening in het oude Missaal te Meer. Wij hebben blz. 166 gegeven wat VAN SPAEN geeft en daar *Einsa* behouden; later veranderde hij dat woord in *ejusque*, of die correctie goed was weet ik niet. Zeker was Einsa koren op mijn molen. Dit kon een verbastering zijn van Hainsaue, dat is: boschstreek, woudland, en die naam past bij uitstek voor dit woudrijke land, dat door de Bataue gescheiden werd van de Velaue. Als die naam niet ten tijde der Batavieren aan dat landschap gegeven was, zou men er hem voor moeten uitvinden.

WILLEM VAN BERCHEM, kende de aanteekening in het misboek. Men leest in zijn werk *De nobile Principatu Gelriae et ejus Origine*, uitgegeven door Bn. SLOET te 's Gravenhage bij NIJHOFF in 1870.

«Cum enim, secundum aliquos, territorium Duffliae et Zeflica cum suis attinentiis de imperio Noviomagensi fuise ferontur, hoc stare non videtur, eo quod pristinis temporibus comites Zutphanienses ante edifi-

cationem civitatis et collegii Zutphaniensis, comites de Zeelem dicebantur: de quorum genere quidam dictus BALDERICUS comes, instituit castrum Zeelem inter Nijel et Meer Duflie: de cujus prosopia certos comites Zeelem, videlicet THEODERICUM comitem suisque fratres ALARDUM et GERARDUM, cum eorum posteritate tam masculini quam feminini generis, cuidam antiquissimo missale de Meer in eorum memoriam vidi inscriptos.»

Bijna evenveel onjuistheden als feiten. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat wat VAN BERCHEM vertelt met betrekking tot de graven van Zutphen, die vroeger graven van Zeelem of Zelhem zouden geheeten hebben, uit den duim gezogen is. BALDERIK was geen afstammeling der graven van Zutphen en is nooit graaf van Zutphen geweest, noch van Zeelem, en opzettelijk cursiveert hij de dwaling, dat in het misboek DIEDERIK en zijne broeders afstammelingen of verwanten van BALDERIK, graaf van Zeelem, zouden genoemd worden. Hij had die aanteekening gelezen, hij kan dus niet door een ander bedrogen zijn, maar hij bedriegt willens en wetens.

Door onkunde of opzettelijk verwarde hij ook Meer in de Duffel, met Mehr bij Nuis. Uit het *Urkb.* van LACOMBLET kan men het een en ander betreffende de geschiedenis van laatstgenoemde plaats verzamelen. Bij hem komen voor DIETRICH Mere 1104, GODEFRIED 1116—1124. ERENBERT 1243—1150 doch niet als graven. Een ARNOLD vicecomes castri Mere wordt vermeld 28 Februari 1166. Alzoo een vicomte, een kloostergraaf. Vroeger had eene deeling plaats tusschen ELISABETH van Randerath en hare zuster HILDEGONDIS gravin van

Mehr, maar die was gravin van Are en verkreeg onder andere goederen ook het castrum Mere. De door haar verkregen eigendommen kwamen later aan de door haar gestichte abdij van Mehr.

Aartsbisschop REINOUD van Keulen bevestigde op den dag der deeling, 22 Februari 1166, de verandering van het slot Mehr in een vrouwenklooster. HILDEGONDE gravin van Are had, met toestemming van haar eenig overgebleven zoon HERMAN, het kasteel en wat daarbij behoorde daartoe afgestaan. Uit een cartolarium der abdij Mehr, ook bij LACOMBLET te vinden n°. 415, leert men het geslacht van HILDEGONDE kennen. HERMAN graaf van Lietberg ging, na den dood zijner gade HADEWIG, met zijne dochter GEERTRUI in het klooster van Dunwald. ELISABETH van Randerath verkreeg, bij deeling der ouderlijke goederen, het kasteel Lietberg met wat er toe behoorde. HILDEGONDE, die met LOTHARIUS graaf van Are gehuwd was, had twee zoons: DIEDERIK en HERMAN en eene dochter HEDWIG. HADEWICH werd non in Dunwald, HERMAN pater in Capenbergh en later praepositus aldaar, DIEDERIK werd graaf van Are en heer van Mehr.

HILDEGONDE was alzoo eene geborene gravin van Lietberg. Zij was de eerste die den grafelijkentitel van Mehr voerde, daar Lietberg aan hare zuster kwam en hoewel geen graafschap Mehr bestond, juister zou zij dan ook gravin te Mehr genoemd worden.

En wie was nu de vicecomes ARNOLD van Mehr?

Die ARNOLD was geen ander dan ARNOLD jongste zoon van DIEDERIK III, die in 1194 graaf was van Cleve. DIEDERIK VI stond de advocatie over Mehr en Wese

af aan zijn broeder DIEDERIK LOEF. Die advocatie was afkomstig van DIEDERIK II.

Hier veroorloof ik mij eene kleine correctie op de deelingsoorkonde bij LACOMBLET. HILDEGONDE verkreeg o. a. allodia te Overmunte, Doveren en Gendereth. LACOMBLET vertaalt: Overmunte, Doveren en Ginderich? Terecht plaatst hij achter Ginderich een vraagteeken. Het is Genderen bij Doveren in het land van Altena (Noord-Brabant), Overmunte lag aan de Maas.

[1]) GERARDUS, de castello, quod dicitur Guassenberge et Gozewinus, avunculus ejus de castello, quod dicitur Heinesberge. Bn. SLOET *Oork.* n°. 191.

[2]) GERARD heet nu eens graaf van Wassenberg dan graaf van Gelre. Men zie daarover het oorkondenboek van Bn. SLOET. GERARD van Wassenberg komt voor in 1083, 1087, 1101, 1118, 1125. In 1118 met zijn zoon GERARD. In dienzelfden tijd GERARD graaf van Gelre in 1096, met zijn broeder HENDRIK in 1099, GERARD graaf van Gelre in 1107, 1109, 1111, met zijn zoon GERARD in 1117, met zijn broeder HENDRIK in 1118.

GERARD, die in 1096 met zijn broeder HENDRIK teekent, heet derhalve nu eens graaf van Wassenberg dan van Gelre. GIJSBERT van Gembours zegt dat duidelijk (Bn. SLOET *Oork.* n°. 211), en door de jaargetallen wordt dat vereischt.

In 1117 komt GERARD van Gelre voor met zijn zoon GERARD. Die zoon was alzoo geboren vóór 1102 en zijn vader derhalve vermoedelijk vóór 1072. GERARD van Wassenberg had een jaar later ook een zoon GERARD, die met hem teekende. Beide GERARDS (de vaders)

moeten in 1117 en 1118 niet alleen ongeveer even oud geweest zijn, maar ook in dezelfde levensomstandigheden verkeerd hebben, nl. dat zij toen weduwnaars waren met een mondigen opvolger. Echter heeft men hier zeker niet twee maar één persoon. GERARD, die in 1096 teekent met zijn broeder HENDRIK, moet de eerste graaf van Gelre van dien naam geweest zijn. Zijn vader was toen dood en hij zelf nog ongehuwd, maar hij had in 1117 een zoon GERARD, die meer dan 16 jaar oud en alzoo mondig was; toen was hij weduwnaar en stierf vóór 5 April 1118. Hij werd opgevolgd door zijn zoon GERARD, die op dien dag graaf, maar nog ongehuwd was, althans geen zoon had, daar hij door zijn broeder HENDRIK werd bijgestaan.

[4]) Zie KREMER, *Orig. Nassoic. I.* s. 321 und f.

XVII.

[1]) Door het aannemen van dit huwelijk heeft men de verklaring hoe Zevenaar gekomen is aan de graven van Cleve. In onze aanteekening op Hoofdstuk X, bladz. 170, zeiden wij, dat DIRK LOEF van Cleve het allodium Zevenaar bezat in 1261. DIRK LOEF had dat goed uit de erfenis zijns vaders verkregen terwijl zijn oudste broeder gegoed werd met Dingslaken, dat van hunne moeder afkomstig was. Dat door grootmoeder of overgrootmoeder Zevenaar in het huis van Cleve gebracht is, is niet aan te nemen, zoodat men van zelf opklimt tot DIEDERIK II.

[2]) Anno 1119.

[3]) Volgens BINTERIM und MOOREN, *Die Erzdiocese Köln. Th, I.* s. 99. Over Bedbur zie men de voortreffelijke monographie van Bn. SLOET, *Het hoogadelijk vrij wereldlijk stift Bedbur.* Amsterdam, 1879.

[4]) Bn. SLOET, *Oork.* n°. 267. Deze oorkonde, waarin FOLMER proost van Sijflik een allodium te Hien geeft aan ST. MAARTEN te Utrecht is o. a. geteekend door ARNOLDUS advocatus et filius ARNOLDUS.

In 1129 teekende hij mede de acte waarbij Keizer LOTHARIUS aan de burgers van de rijks-villa Duisburg het recht toestaat in het Duisburger woud de steenen te breken, die zij noodig hebben tot het bouwen van huizen en ander werk. Hij is in 1131 getuige in de verklaring van bisschop ANDREAS van Utrecht, dat hij Duiven als parochie gescheiden heeft van Groesen. De graaf van Gelre teekende dien brief niet, zoodat Duiven en Groesen toen Kleefsch waren.

[5]) Bij MIRAEUS, *Op. Dipl. Belg. I.* pag. 174, komt hij voor in eene oorkonde van ANDREAS, bisschop van Utrecht gegeven in 1134 als ARNOLDUS juvenis comes.

[6]) Zie Bn. SLOET, *Oork.* n°. 296 uit de *Ann. Egm.* Men kan die plaats echter, volgens Bn. SLOET, niet vertrouwen.

[7]) LACOMBLET, *Urk.* n°. 404, geeft den voornaam van ALEIDS vader GEBEHARD, die dood was in 1188. Dat GEBEHARD graaf was van Saucebag of Sauceberg leert men uit SLOET's *Bedbur, Oork, II.* ALEIDIS was in 1206 overleden. Zij heeft aan Bedbur gegeven eene curtis Rechem. Was dat Rechem aan de Maas? — BERENGER van Sorbach (Sozbach) is 31 Maart 1125 getuige van

Keizer Hendrik V bij de bevestiging van eene gift aan de St. Jacob-kerk te Luik. Bn. Sloet *Oork. n°.* 245.

[8]) Bn. Sloet, *Bedbur. n°. II.*

[9]) Den 29 November riep Paus Gregorius de Duitsche vorsten op om hem tegen de opgestane Romeinen te hulp te komen. De Paus richtte zich o. a. tot den graaf van Gelre, «item comiti Clevensi, ut veniat vel filium suum mittat. In *Oorkonde* Sloet 469[bis] is Gerard graaf van Cleve getuige. Die oorkonde wordt gebracht op 1223 en derhalve moet hier een of andere vergissing bestaan.

[10]) Ernst noemt haar Mathildis, dat zij Hadewich heette blijkt uit Lacomblet, *Urk.* 490.

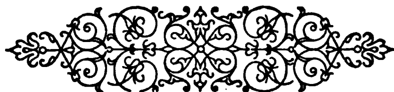
[11]) Verloofd 22 November 1240.

[12]) In 1247 den 8 Juni beloofde Diederik bijstand aan aartsbisschop Koenraad van Keulen tegen Koenraad van Molenark; 22 Mei 1251 sloot hij met aartsbisschop Koenraad, die Dorsten wilde bevestigen, een verdrag omtrent zijne rechten op die plaats. Den 15 October 1254 neemt hij deel aan den vrede tusschen aartsbisschop Koenraad en graaf Willem van Gulik. Met zijne vrouw Adelheidis kreeg hij van haar vader Hendrik van Heinsbergen, gelijk hij verklaart op 22 September 1255, ten huwelijk het kasteel Wassenberg, het advocaatschap van Bon, goederen in Aarweiler, enz. Hij bezwoer 14 November 1259, met aartsbisschop Koenraad van Keulen, de graven van Gelre en Gulik en de afgevaardigden van Utrecht, Berg, Sayn en der stad

Keulen den landvrede gesloten tusschen Gelre en Cleve 13 Mei 1260. Den 29 December 1262 beloofde hij aan de burgers van Keulen bescherming en rechtszekerheid in zijn gebied.

[13]) In eene oorkonde van 7 Mei 1305 komt DIEDERIK voor als levende, maar 17 Maart 1305 is zijne vrouw MARGARETHA weduwe (LACOMBLET *Urk.* n°s. 36 en 38). Duidelijk is het, dat men hier eene fout in het jaar heeft der tweede oorkonde. Het moet zijn 17 Maart 1306. OTTO is graaf 16 Mei 1306.

[14]) Deze twist had zijn oorsprong in het bouwen van een nieuw slot door graaf ENGELBERT van Arberg, zoon van graaf EVERHARD van der Mark te Holten. De graaf van Cleve beweerde, dat dit binnen zijne heerlijkheid geschied was, en in andere punten die belangstellenden vinden kunnen in de oorkonde bij LACOMBLET III n°. 37. Die oorkonde is in het Nederduitsch opgesteld en gedagteekend 31 Januari 1307.

GESLACHTSLIJSTEN.

NB. In deze geslachtslijsten zijn slechts over het algemeen de namen opgenomen van personen, die betrekking hebben op de geschiedenis van Gelre, Cleve en Zutphen.

GRAVEN VAN HESPENGOU — LOON.

Everhard, mogelijk een zoon van Everhard I van Hameland en Nordgou, maakt zijn testament in 837, had vier zoons en twee dochters, onder deze:

Rudolf. Adelart, te Cisoing. Berenger, graaf van Noion en Doornik.

Vermoedelijk stamvader der heeren van Antoing, uit welke afstamden Gerard en Rudger. Zie Hoofdstuk XV.

. . . .

?

. . . .

Reinier, graaf. Berenger, graaf van Lomme, leeft nog 932.

Neveling, graaf, is dood 943, (Albuinus? 908 in Maasgou.) Balderik, bisschop van Utrecht.

Reinier, leeft nog 950. Arnold in 950 graaf in Gennepergou.

Rudolf, graaf in Maasgou, verbannen 966. Balderik.

Arnold van Los ± 1016. Lodewijk, heer v. Pannerden. Godfried Praefectus. N. N.

Gijsbert en Arnold graven van Los. Balderik, bisschop van Luik. Godfried en eene dochter gehuwd aan Wichman. Graaf Balderik en eene dochter.

AFSTAMMELINGEN VAN GODIZO,

heer van Aspel en Hengsibach.

Godizo is dood vóór 1012. Hij liet geen zoons na maar dochters, en eene weduwe, die hertrouwde met Gerard, een heer aan den Moesel.

Irmentrudis huwt met Rupertus, zoon van Herman, Utrechtsch graaf, graaf van Zutphen in 1045.

N. N. huwt vermoedelijk met een graaf van Hostade.

Herman, graaf van Zutphen tot 1064. Abt van St. Pantaleon te Keulen, stierf 1121.

Rupertus graaf in 1059, is dood in 1082.

Irmgardis, geestelijke te St. Pantaleon.

Rupertus, graaf, teekent tusschen 1073 en 1075, leeft nog 1082.

HAMELAND, HATTUARIE, NORDGOU.

Hugo I achterkleinzoon van Meginhard I, graaf van Nordgou, vermoedelijk heer van Pont.

Everhard IV 940—951 in Nordgou en Hattuarie. — Hugo, vermoedelijk heer van Pont. — Gontram. — Mengosus heer van Gelder.

Hugo II, 951—984 in Nordgou en Hattuarie. — Gerhard, geh. met Eva van Luxemburg, graaf van Elsatiën.

Everhard V, 984—996 in Nordgou en Hattuarie. — Hugo IV, 1035—1045. — Lodewijk van Mousson.

Hugo III, 996—1000. — Everhard VI, gr. van Nordgou en Cleve tot 1027. — Gerard van Egesheim. — Bruno, Paus Leo IX. — Louis van Montbeliard 1034—1066 gehuwd met Sophia dochter van Frederik II van Lotharingen.

Berenger Bisschop van Toul. Dochter.

Anders:

Hugo II, 951—984.

Everhard V, 984—996. — Hugo.

Hugo III 996—1000. — Everhard VI 1000—1024 geh. met Bertha. — Hugo IV 1035—1049. — Everhard geh. met Bertha — in Hattuarie, zij leeft nog 1068.

Adelheid, geh. aan Hendrik.

Bertha heette de grootmoeder van Diederik II van Cleve, waarschijnlijk de moeder der vrouw van zijn vader Gerard II van Wassenberg; deze zal denzelfden naam gedragen hebben als de vrouw van Everhard VI, wier dochter vermoedelijk gehuwd was met Wernher I, graaf over de Lijmers, enz.

LAHNGOU—HAMELAND.

Everhard, graaf van Lahngou en in Hameland, stierf 2 Mei 992, was gehuwd met Amalrada, zuster van Keizerin Mathildis.

Children:

- Everhard, gr. v. Lahngou en in Hameland, was mogelijk gehuwd met eene dochter van graaf Wigerik. Stierf 966.
- Diederik, bisschop van Metz, stierf 983.

Child of Everhard:

- Otto gebannen in 966, hersteld na 990. Graaf in Lahngou. Graaf en heer van Zutphen, mogelijk gehuwd met eene dochter van Wichard van Pont (nicht van Mengosus).

Children of Otto:

- Gerlach, gr. van Lahngou, Hessen en Zutphen, sneuvelt 1018.
- Williburg, gehuwd aan Liutolf van Wulfelingen.
- Mathildis vr. van Zutphen huwt Ludolf zoon van Ezo.

. . . .

Wilringus (Udalricus praepositus urbi, te Keulen in 1032?)

Next generation:

- Child of Gerlach: Wernher I, graaf in Hessen, graaf in Hameland en Nordgou, geh. met Bertha dochter van Everhard.
- Child of Williburg: Gondebold.
- Child of Mathildis: Adelheid van Zutphen geh. met graaf Godescalk.
- Children of Wilringus: Arnold van Arnstein. — Wichard van Molsberg en Pont. — Willem bisschop van Utrecht.

Next generation:

- Children of Wernher I: Wernher II, gr. in Lahngou, Hessen, Hameland, sneuvelt bij Ingelsheim 1066. — Dochter gehuwd aan Gerard II van Wassenberg.
- Child of Adelheid: Otto, gr. v. Zutphen, geh. met Judith dochter van Lodewijk I van Arnstein.
- Child of Arnold: Lodewijk van Arnstein.
- Child of Wichard: Dochter gehuwd aan Gerard III van Wassenberg.

Child of Lodewijk:

- Judith, geh. met Otto van Zutphen.

NORDGOU—GELRE.

Hugo I graaf van Nordgou 900—940.

Mengosus, graaf, heer van Gelre. Stierf 1001, was gehuwd met Gerberga, dochter van Hertog Godfried.

Hugo, heer van Pont. Na de verbanning van Otto graaf van Einrichgou. Is bekend van 966—990.

Amalrade, geh. aan Herbert van Wetterou + 997.

Ermentrudis, geh. aan Frederik I van Luxemburg.

. . . .

Ulricus of Wilringus.

Gerard, stamvader der graven van Reinek. Stierf 1016.

Albertus, graaf.

Otto van Hammerstein.

Arnold, gr. v. Arnstein en Einrichgou.

Wichard van Molsberg.

Willem van Pont bisschop van Utrecht.

Hetzel, gr. v. Norvenich of Nuringen en Molsbach.

Harderath, graaf van Meerenberg.

Bardo, bisschop v. Mainz.

Lodewijk I, graaf van Arnstein.

Anselmus I v. Molsberg verkrijgt tusschen 1047 en 1056 Zevenaar.

Dochter huwt met Gerard III v. Wassenberg.

Judith, dochter van Otto hertog van Franconie, zuster van Herbert v. Wetterou was gehuwd aan Hendrik, graaf v. Staden.

Gontram.

Anselmus II van Molsberg.

Cunegunda, gehuwd aan Siegfried graaf van Walbeck.

Anselmus III 1096.

Frederik, graaf van Maagdenburg, gehuwd aan Tietberga.

Oda, gehuwd aan Gozewijn van Heinsberg.

Anselmus IV 1125.

Henricus 1125 (Vader en grootvader worden vermeld 1125).

. . . .

Anselmus V

Henricus 1174.

. . . .

Anselmus VI 1206.

Adelheid geh. aan Everhard van Arburg 1203.

GELRE—CLEVE.

N. N. zuster van graaf Balderik, huwt een heer of graaf uit de buurt van Doornik, mogelijk een zoon van Amurricus of van een der beide broeders van dezen die vermeld worden in 968.

Gerhard I, burggraaf van Wassenberg, stierf vóór 1051. Misschien gehuwd met eene dochter van Diederik van Bar en Lotharingen.

- Gerhard II van Wassenberg, geh. met Bertha dochter van Wernher I v. Lahngou en in Hameland. Is dood 1085.
  - Diederik I, graaf van Cleve is dood voor 1093.
    - Diederik II, graaf van Cleve. Zie tafel Cleve.
  - Alard.
  - Gerhard III, gr. van Wassenberg, brengt Gelre in zijn huis, is dood voor 1094.
    - Gerhard I, graaf van Gelre, vermoedelijk gehuwd met Bertrade dochter van Turingus heer van Dalen. (Lacomblet I. 247).
      —
      Gelre, zie van Spaen.
    - Hendrik graaf van Kriekebeek.
    - Gozewijn III van Heinsberg.
- Berenger.
- Gozewijn I van Heinsbergen leeft nog 1085. Geh. met Oda van Walbeck.
  - Gozewijn II, van Heinsbergen.

Rudger heeft bezittingen in het land van Cleve, vermoedelijk gehuwd met eene nicht van paltsgraaf Ezo.

- Starkerus, Comes miles van Koningin Richiza.
- Rudger II advocaat v. Brouweiler, komt voor 1051-1054. Stierf zonder mannelijk oir.
- Embrico geestelijke.

Deze vier *achterkleinzoons* van Gerard, die uit Vlaanderen naar Wassenberg gekomen is, vermeld in 1104.

GRAVEN VAN CLEVE.

Diederik II graaf van Cleve vóór 1093 tot 1117.

Arnold I, gehuwd met Ida, stierf 18 Februari 1135. — Everhard. — Diederik van Meurs?

Arnold II graaf van 1134—1147. — Lodewijk graaf van 1147—1158. — Diederik III graaf van 1158—1160. Gehuwd met Aleid van Sorbach.

Hendrik, graaf van 1167—1168 of 1169. — Diederik IV, graaf van 1169—1189. — Arnold, graaf van 1189—1202. — Aleid, gehuwd aan Diederik VIII van Holland.

Diederik V Puer, graaf van 1202—1260 gehuwd 1°. met Hadewich van Dinslaken en 2°. met N. N. volgens Fahne: Hedwig (Mathilde?) van Meissen. n°. 2 mogelijk eene dochter uit Molsberg, — daar Dirk Loef in 1261 is heer van Zevenaar (het Huis te).

Bij 1. Diederik Primogenitus, heer van Dinslaken, sterft vóór zijn vader. — Bij 2. Diederik VI Senior, graaf in 1260—1275. — Diederik Loef, graaf van Saarbrück. — Jutta, gehuwd aan Waleram IV van Limburg. — Margaretha, gehuwd aan Otto van Gelre. — Everhard, miles, mogelijk een bastaard.

Diederik VI Senior, graaf 1260—1275, gehuwd met Aleid van Heinsbergen.

Diederik VII Primogenitus, graaf van 1275—1306. Gehuwd 1°. Aleidis dochter van Otto van Gelre, 2°. Margaretha van Kiburg. — Diederik, heer van Kervenheim. — Diederik Loef, heer en graaf van Hulckerode en Tomburg.

Bij 1. Otto, graaf van 1300—1311, gehuwd met Mechteld van Virneburg. — Bij 2. Diederik VIII, graaf van 1311—1347, huwt 1°. Margaretha van Gelre, 2°. Maria van Gulik. — Jan, heer van Linne domdeken te Keulen, graaf van 1347—1368 was gehuwd met Mathilde van Gelre. Met hem sterft het huis van Cleve uit in de mannelijke lijn. — Diederik VII.

Kinderen van Otto: Ermgardis, gehuwd aan Jan XI heer van Arkel.

Kinderen van Diederik VIII: Bij 1. Margaretha gehuwd aan Adolf II van der Mark. — Elisabeth eerst gehuwd aan Gerard van Voorne na diens dood aan Otto van Hessen. — Maria. — Everhard, kanunnik. — Anna gehuwd aan Godfried van Arnsberg. — Ermgard gehuwd aan Gerard van Hornes. — Agnes geh. aan Adolf VIII graaf van Berg. — Maria.

AANMERKINGEN BIJ DE GESLACHTSLIJST HAMELAND—NORDGOU.

Voor den Ettichonischen stam geven wij deze tafel:

Etticho, Adalric,
Hertog van Elsatiën.

Adalbert hertog
684—690.
Graaf van Sundgou.

Etticho graaf van Nordgou.

Heddo. **Albert gr. v. Nordgou.** **Hugo.**

Hugbert. **Herbert.** **Everhard.** **Thetibold.**

geen dezer zoons volgde hem op in Nordgou. — Na Alberik werd daar graaf Rutelin en na dezen Everhard, zoon van Bruncharius.

AANTEEKENING BIJ DE GESLACHTLIJST LAHNGOU-HAMELAND.

Men ziet, dat wij op die lijst na Wernher II geen Udalricus laten volgen, die bij J. M. Kremer als zijn zoon voorkomt. Er is niet aan te twijfelen of na den dood van Wernher II zijn zijne bezittingen gekomen aan Diederik I van Cleve en Gerard van Wassenberg, zoodat hunne moeder geweest is eene zuster of dochter van Wernher II. De leeftijd eischt, dat men aanneemt eene zuster en hare kinderen hadden niet van haar broer kunnen erven, als deze een zoon gehad had. Zoo kunnen dan ook Gerlach von Godesberg en Dudo van Lurenberg geen broers geweest zijn van Wernher II, daar het erfdeel hunner zuster zeker niet zoo groot zou geweest zijn.

Wichard en Arnold worden door Kremer gesteld zoons van Otto, Graaf, gehuwd met Adelheid van Gelre, dien wij schrapten en daarvoor Wilringus in de plaats stelden. Zonder echter daarover voldaan te zijn.

Wichard en Arnold waren in 1034 Graven in de streek waar Nassau ligt, maar Arnolds kleindochter Mathildis huwde met een graaf van Nassau. Kremer stelt met Ulrich zoon van Wernher II, dien hij Graaf van Etchenstein noemt. Volgens hem bestonden zij elkander in den vierden graad. Werd niet in het leven van Lodewijk van Arnstein gezegd, dat Mathildis huwde met een graaf van Nassau, dan zou men mogen onderstellen, dat Nassau door haar in het huis van Lurenburg, dat algemeen als het Stamhuis van Nassau wordt aangenomen, gekomen is.

Dit is echter nu onmogelijk en men zal moeten aannemen, *dat al graven van Nassau bestonden voor het slot te Nassau gebouwd werd*, zooals Graven van Cleve voor het slot te Cleve op den berg aldaar verrees.

Nassau lag in Einrichgou, en was ten tijde van Karel de Groote een kroongoed (Kremer, *Orig. Nass. II*, Dipl. III), 't was een oppidum waar, (naar Echart, *Franc. Oriental.* T. II, p. 93), in

Karels tijd munt geslagen werd. Was het dan soms een phalsgraafschap zooals b. v. Nijmegen? Maar dan behoorde het niet tot het gebied der Graven van Einrichgou en had zijne eigene Graven, die hun eigen rechtsgebied bezaten, zoodat de echtgenoot van Mathildis daar paltsgraaf kan geweest zijn, zonder dat hij in eenig opzicht aan haar vader verwant was, en Wichard en Arnold mogelijk in het geheel niet in de geslachtlijst der afstammelingen van Everhard graaf van Lahngou te huis behooren, vooral daar de latere twist den burg te Nassau betrof en niet de stad Nassau zelf.

Voor Dudo van Lurenberg, die in 1114 kinderloos stierf, is ons geen graaf van Lurenberg bekend; daar Ulrich van Etchenstein in 1124 stierf, is het zeer goed mogelijk dat hij een broeder geweest is van Dudo, vader der beide graven van Lurenburg, Rupertus en Arnoldus. Wie was nu de vader van Dudo en zijn broeder Giso? Kremer zegt Wernher I. Wij hebben de reden vermeld waarom wij dat niet kunnen aannemen, en uit de door hem aangevoerde oorkonde van 1195 (Dipl. CXXIX) bewijst hij dit ook niet, wel dat de graven van Nassau afstamden van Gerlach, den vader van Wernher I, wien hij zelf nog een tweeden zoon Gondebold, Graaf van Nederlahngou, toeschrijft.

Het ligt niet in ons plan de genealogie van het huis Nassau door J. M. Kremer geleverd hier in haar geheel te onderzoeken; wij beperken ons tot wat betrekking heeft op Gelre.

Zijn Otto, zoon van Otto, Otto gehuwd met Adelheid van Gelre is onhoudbaar. Wij stelden voor dezen een Ulrich of Wilringus in de plaats, maar huiverend. Waren Arnold van Arnstein en Wichard van Molsberg afstammelingen uit het huis van Lahngou, dan kunnen zij dat niet geweest zijn door een denkbeeldigen Otto, mogelijk door een zoon van Everhard graaf in Lahngou, die in 966 stierf. Men vindt dat deze in Lahngou door een Hugo werd opgevolgd, daar zijn zoon Otto voor zijn dood uit Duitschland verbannen was; die Hugo was, zegt hij, „ten minste" graaf van Einrichgou. Otto bleef afwezig van 966 tot 990, alzoo niet minder dan vier-en-twintig jaren. Was hij nu gehuwd met eene dochter van dezen Hugo of Wichard? Wij hebben in de *Graven van Hameland* gemeend dat hij elders gehuwd was, en meenen dat nog. Kremer geeft zich geen moeite afkomst noch afstammelingen van dezen Hugo na te sporen. Wij vermoeden dat die Hugo was een broeder van Mengosus en Heer van Pont, grootvader der graven in Einrichgou, Wichard en Arnold, stamvaders van Molsberg en Arnstein, en dat alzoo de dochters van

Lodewijk I van Arnstein noch van vaderskant verwant waren aan de graven van Nassau noch aan Otto graaf van Zutphen, en derhalve geen bezwaar tegen hunne huwelijken kon bestaan. Wij geven in onze geslachtlijst Nordgou-Gelre eene schets van deze onze meening.

Giesen, zegt Kremer, was het eigendom van Mengosus, het werd later verkocht, en aan dien verkoop in 1206 namen deel Nassau, Molsberg en Tubingen, wel een bewijs dat Nassau en Tubingen door Arnstein een aandeel daarin verkregen hadden.

Zevenaar was in 1261 eene bezitting van Dirk Loef van Cleve, die het mogelijk door zijne moeder- zijne vrouw Loretta van Sarbrück, of door koop verkregen had.

Hoe kwam nu — is onze onderstelling juist — Gerard II aan Gelre, daar Wichard een zoon had? Zou hij door deze vrouw soms wel iets anders verkregen hebben dan Pont en dat wel uit de nalatenschap van haar oom bisschop Willem, en moederlijk erfgoed b. v. Kriekenbeek?

Nettesheim heeft in zijne *Geschichte der Stadt und des Amtes Geldern* aangetoond, dat de curtis Pont aan de Niers, later „ten Boemert" thans Goltenhof geheeten, in de uitgebreide Mark Stralen, het stamslot is geweest der graven van Gelre. Hij komt tot het besluit: De heerenhof Pont was in den Frankischen tijd de woning van een oudvrije, die het grafelijk bewind in die streek, misschien ook de voogdij over het land van Gelder bezat. In den loop der tijden verliet hij zijne landelijke bezitting te Pont en stichtte den burg Gelder naar welken hij bij den ondergang der oude Gou-inrichting den titel graaf van Gelre aannam. Die burg is gebouwd op grond en bodem van Pont.

Bij de branden der kerk van Xanten in 1081 en 1109 is het geheele stiftsarchief aldaar vernield; toch is mogelijk nog wel iets te vinden, en liever dan hier Nettesheim te volgen, zouden wij aannemen, dat te Gelre, evenals te Cleve, evenals te Nassau, het veld gelegen heeft waar de Koninklijke graven te hooi en te gras uit 's Konings naam recht spraken, waar hun rechtsbodem was en dat zij later, toen zij naar onafhankelijkheid begonnen te streven, en trachtten van ambtenaren dynasten te worden, dien zetel overbrachten naar een allodium, een slot dat hun in eigendom behoorde, en dat zij noemden met den ouden naam der vroegere rechtsplaats.

INHOUD.

AANHANGSEL.

Van het Nederlandsch Familie-Archief zijn verschenen:

I. BRONNEN.

J. H. SCHEFFER, Gravelijke commissie- of beveelboeken van Hertog Aelbrecht van Beyeren. I. 1392—1404. Rotterdam, 1863. 8vo. . . . . *f* 2.10

————————— Gravelijke commissie- of beveelboeken van Hertog Willem van Beyeren. II. 1408—1418. Rotterdam, 1883. 8vo. . . . . - 1.20

II. GENEALOGIËN.

————————— Browne	. . . .	8vo	- 0.60
————————— Chabot.	. . . .	„	- 1.35
————————— Crommelin	. . . .	„	- 3.90
————————— van Beeftingh	. . . .	„	- 0.60
————————— Dumbar	. . . .	„	- 0.40
————————— Groeninx van Zoelen	. . . .	„	- 0.65
————————— Hubrecht	. . . .	„	- 1.90
————————— Huyssen van Cattendijke	. . . . . .	„	- 0.90
————————— Lestevenon	. . . .	„	- 1.—
————————— Meyners	. . . .	„	- 1.—
————————— Prins	. . . .	„	- 1.90
————————— Steyn	. . . .	„	- 1.20
————————— Straalman	. . . .	„	- 0.45
A. A. VORSTERMAN VAN OYEN, Genealogie van het geslacht Beets. 's-Gravenhage, 1884. Met wapen en portret van Nic. Beets	. . . .	„	- 1.35

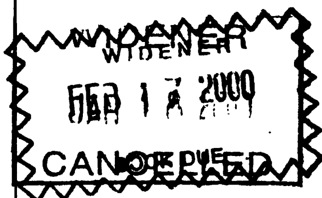
III. GENEALOGISCHE BIJDRAGEN.

H. DE JAGER, Het geslacht Tromp. Rotterdam, 1883 . .	„	- 1.20
A. J. C. KREMER, Hattuarie. De oorsprong der graven van Gelre en Cleve. 's-Gravenhage, 1887	„	- 2.00
J. H. SCHEFFER, Algemeen Nederlandsch Familieblad. 1e Jaargang. Rotterdam, 1883—1884. Met wapens en portr.	4to.	- 8.—
A. A. VORSTERMAN VAN OYEN, Idem. 2e Jaarg. 1885.	„	- 8.—
Idem. Idem. 3e Jaarg. 1886.	„	- 8.—
A. A. VORSTERMAN VAN OYEN en G. J. HONIG, Idem. 4e Jaargang. 1887	„	- 8.—

IN BEWERKING:

Genealogiën der geslachten Hoynck van Papendrecht, Ouwens en Waller, en Jaarboek van den Nederlandschen Adel, 1e Jaargang.

WIDENER
CANCELLED